FOTOĞRAFLARLA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE

Kudüs

İNANÇ - MEKÂN - İNSAN

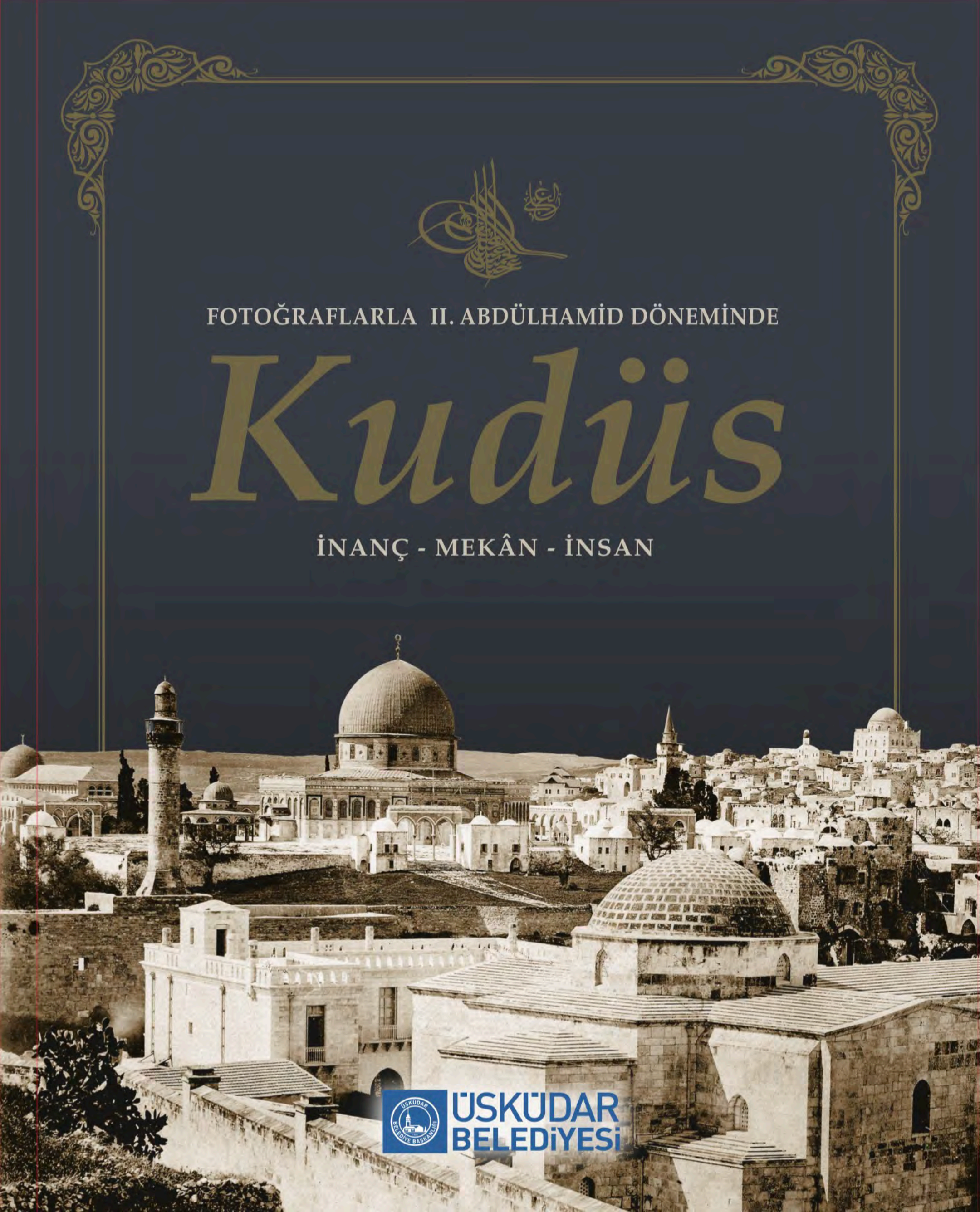

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

FOTOĞRAFLARLA
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KUDÜS:
İNANÇ, MEKÂN, İNSAN

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

FOTOĞRAFLARLA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KUDÜS: İNANÇ, MEKÂN, İNSAN

Üsküdar Belediyesi Adına Sahibi

Hilmi TÜRKMEN

Belediye Başkanı

Genel Koordinatör:

Sedat AYYILDIZ / Başkan Yardımcısı

Halkla İlişkiler:

Hüsnü SARAÇ / Basın Yayın İlişkiler Müdürü

Editör:

Prof. Dr. Cezmi Eraslan

Yayına Hazırlayanlar:

Zekiye Eraslan

Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı

Cevdet Haydar Tahiroğlu

Tasarım ve Uygulama:

Mustafa Gözcü

Baskı ve Cilt:

Lorem ipsum dolor sit amet,
consectetur adipiscing elit.

Birinci Baskı

Kasım 2017 İstanbul

Isbn:978-605-9719-__-__

© 2017 Bu kitapta yayınlanan yazı ve resimlerin bütün hakları saklıdır. Tamamı yahut bir bölümü yazılı izin alınmadan, fotokopi dahil optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

The writings and images in this album was released all rights reserved. Whole or part without permission, including photocopying, optical, reproduced by any means, electronic or mechanical, can not be printed, published.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Kudüs

FOTOĞRAFLARLA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE İNANÇ - MEKÂN - İNSAN

Editör Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İSTANBUL 2017

İçindekiler

- Takdim **Hilmi TÜRKMEN** Üsküdar Belediye Başkanı **11**
- Sunuş Prof.Dr. **Cezmi ERASLAN** İstanbul Üniversitesi **13**
- **FOTOĞRAFLARLA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KUDÜS** **32**
  İnanç, Mekân, İnsan
- **Osmanlı Döneminde Filistin Coğrafyasında Bulunan** **228**
  Yafa, Akka, Gazze, Nablus, Şeria, Ramla ve Lydda
  Şehirlerinden Genel Görünüm ve Osmanlı Eserleri
- **II. Abdülhamid Döneminde Alman İmparatoru** **277**
  II. WILHELM'İN Kudüs Ziyareti
- **Yararlanılan Kaynaklar** **295**

Takdim

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KUDÜS …

Biz Kudüs'ü yakından tanırız. Kudüs'ü gözyaşlarından tanırız. O şehrin zincirlerini kıramadığımızdan tanırız. Hz. Süleyman'a mahcubiyetimizden tanırız hüznü…

Hz. Meryem'in ayak izlerine, Hz. İsa'nın sözlerine, Hz. Muhammed'in miraca yükselişine şahittir Kudüs… Ettiğimiz bütün yeminlere, verdiğimiz sözlere şahittir bu kutlu belde… Dünyanın bütün yükünü omuzlamak ister gibi bakar durur geçmişten günümüze… Yorgunluğunu görmez hiç kimse… Ne istediğini bilmez kavgalardan ve savaşlardan başını kaldıramayanlar… Kudüs ne söyler diye dinlemez kimse… Kudüs namusumuzdur bizim. Hiç unutulmayan yanımızdır. Sılanın ta kendisidir.

Kudüs ve Filistin topraklarının (Müslümanlar) açısından taşıdığı değer hiçbir zaman azalmamıştır. Bu nedenle ecdadımıza hem bir vefa borcu, hem de biraz olsun insanlarımızın bilinçlenmesine katkıda bulunmak adına, Sultan II. Abdülhamid'in çektirdiği fotoğraflardan oluşan koleksiyonundan Kudüs, Nablus, Akka ve Yafa fotoğrafları seçilerek elinizdeki albüm oluşturulmuştur.

Sultan II. Abdülhamid dönemdeki (1876-1909) Kudüs, Nablus, Akka ve Yafa'da yapılan imar çalışmaları, bir nevi arşiv görevi yapan fotoğraflarla belgelenmektedir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini müteakip bölgedeki yerleşimin mahiyeti değişip yüzyılın ortasında farklı bir devlete dönüşmesi de bu fotoğrafların önemini artırmaktadır.

Bu eserde bilgi yoğunluğundan çok, görselliğe önem verilmiştir. Okuyucunun kitabı, bıkmadan, sıkılmadan incelemesi; fotoğraf altlarındaki kısa bilgilendirme yazıları vasıtasıyla da bir nebze olsun bölge hakkında duyarlılığın geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Filistin'de 19.asrın ortalarından 20.asrın ortalarına kadar olan sürede işlenen hatalar ve yaşanan acıların bedelini, bugünkü nesillerin ödemek zorunda kaldığını müşahede ediyoruz. Temennimiz bu acıların bedelini gelecek kuşakların ödemeye devam etmemesi; Kudüs'te barışın sağlanması, Kudüs'te bulunan kutsal mekânların korunması ve serbestçe ziyaret edilebilmesidir. Barışın, bereketin ve sevdanın şehrine yapacağınız bu yolculukla ayaklarınıza bir Kudüs gücü gelmesi duasıyla…

İyi okumalar dileriz.

Hilmi TÜRKMEN
Üsküdar Belediye Başkanı

"Ecdâd-ı izâmımın kan karşılığında memalik-i şahanemize ithal ettiği bir karış toprağı dünya altınına vermem, veremem..."
"... zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu vatanı kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz."

Sultan II. Abdülhamid

Önsöz

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN ORTADOĞU POLİTİKASI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Prof.Dr.Cezmi Eraslan

II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Osmanlı Devletinin bir yandan idari ve siyasi alanda yenileşme, modernleşme çabalarını sürdürmesine, diğer yanda emperyalist batı dünyasının dünya Müslümanlarını sömürgeleştirilmesine son noktayı koyma çabalarına karşı büyük bir direnişe sahne olmuştur.

II. Abdülhamid Han'ın Osmanlı devleti için adeta son bir nefes olarak ortaya koyduğu İslâm birliği siyaseti hem Osmanlı sınırları içindeki Müslümanları hem de dünya Müslümanları arasında bir dayanışmayı hedeflediği için emperyalist devletleri son derece rahatsız etmiştir. Bu politikanın esası İstanbul ile başlayıp Anadolu ve Rumeli topraklarında sağlanacak din kardeşliği esasında bir dayanışma ile dünya Müslümanlarının da ilgi ve desteğini Osmanlı devletinin devamını sağlamak konusuna çekmekti.

II. Abdülhamid'e göre, "Milletin niyeti halistir. Fertleri arasında bir ittifak ve ittihat hâsıl edilecek olursa Osmanlı Devleti büyük güçlerin ortasında bir politika ittihaz edebilirdi". Milletin bağımsız yaşama arzusunu güçlendirip, birbirine bağlayacak ortak bağ ise İslâm

dini idi. Burada II. Abdülhamid devri siyasetinin üç esasına işaret etmeliyiz: 1.İngiltere ve Rusya başta olmak üzere Avrupa'nın büyük devletlerine karşı etkin bir denge politikası takip etmek. 2.Osmanlı cemiyetini din esası etrafında birleştirerek huzuru ve gelişmeyi sağlamak. 3.Hilafeti İngiltere ve Rusya gibi büyük Müslüman nüfusa sahip sömürgeci ülkelere karşı bir tehdit unsuru olarak kullanmak. Bu anlayış ile İslâm birliği siyaseti hayata geçirilmeye çalışıldı.

II. Abdülhamid Döneminde İslâm Birliği Siyaseti

Bu anlayışla iç politikada devamlı olarak devletin İslâmi niteliği vurgulanmıştır. II. Abdülhamid padişahlık sıfatının geride tutulup halifelik vasfının öne çıkarılmasına büyük önem vermiştir. İslâm dinine ait cami, tekke, medrese ve benzeri müesseselerin iç ve dış görünüşleri, çalışanları, işlevi dünya Müslümanlarının beklentilerine cevap verecek bir hale getirildi. Camiler, türbeler tamir edildi, çevre düzenlemeleri yapıldı. Din adamlarının maddi imkânları iyileştirildi, sosyal statülerinin devlet için önemli olduğunu gösteren uygulamalar yapıldı. Topluma en kolay ulaşılacak vasıta olarak tarikatlara ayrı bir önem verildi. Halife/Padişah II. Abdülhamid, şeyhlere özel ilgi gösterirken tekkelerin pek çok ihtiyacını bizzat kendi cebinden karşıladı. Halk ile devleti birleştiren bir ortam oluşturuldu. İçeride birliği sağlamak önemliydi zira içerde güçlü olan devlet gözünü dış politikaya çevirme imkânı bulabilirdi.

Arabistan'ın merkezi bölgesi ile Yemen'de Osmanlı yönetimi ancak kabile şeyhleri ve ileri gelenlerini çeşitli hediyelerle veya son zamanlarda Halifenin huzuruna çıkma şerefi ile onurlandırıp bağlılıkları artırılmaya çalışıldı. Üç ayların başında Mekke, Medine'ye gönderilen hediyeleri taşıyan Surre alaylarının güvenliğine itina edildi. Hac için kutsal yerlere giden hacıların güvenliklerinin sağlanması, bedevi kabilelerin saldırısından korunması devlet için bir saygınlık sebebi idi.

Bu politikanın en büyük rakibi İngiltere ise özel yetiştirilmiş oryantalistleri, misyonerleri, politikacıları ile Halifeliğin yani İslâm âleminin dini reisliğinin Mekke Şerifine ait olduğu, hakkını alabilmesi yolunda siyasi, askeri ve mali destek verebileceği propagandasını yapıyordu. Bilhassa Süveyş kanalının açılmasıyla soğuyan ikili ilişkiler Mısır ve Süveyş kanalının kontrolünü ele geçirdikleri 1882 yılından itibaren açık bir düşmanlığa dönüşmüştü. Yemen'de ise Osmanlı devleti, halifeliğini tanımayan asi Zeydi emirleriyle uğraşırken İngiltere nüfuzunu iç bölgelere kadar yayabilme imkânı bulmaktaydı.

Osmanlı yönetimi kendisine yakın ve hâkimiyetini destekleyen şahsiyetlere sahip çıkmış, halkın halifeye tâbi olmasını sağlamak için kabileler arasına vaiz ve hocalar göndermiştir. Dini kitapların halka ulaşmasını sağlamak, Halifenin bütün Müslümanların hâdimi/

hizmetçisi olduğu anlayışını yaymak, aleyhteki neşriyatı engellemeyi önemsemiştir. Halkı fakir bölgelerden vergi almamak, bilakis dini günler ve bayramlarda maddi yardımlarda bulunmak, halkı halifeye bağlamak için gerekli görülmüştür. Burada görevlendirilecek memurların bölgenin dil ve kültürüne aşina kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Diğer yanda dünyanın her tarafından hacca gelen Müslümanların ve bölge halkının umumi sıhhatini muhafaza etmek, salgın hastalıkların olmamasına, yayılmamasına çalışmak Mekke ve Medine'yi yönetme ehliyetinin de göstergesi olarak algılanmıştır. Bölgede hacıların istifade edeceği sıhhi, hayrî müesseseler yapmak, hacıların bir yerden diğerine giderken kullanacakları her türlü ulaşım vasıtasını makul şartlarda sağlamak, muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek, kanun dışı uygulamaları önlemek meşru idare olmanın gereklerinden olarak görülmüştür.

Kuveyt ve Katar emirliklerinin İngilizlerin kontrolüne girmemeleri için her türlü hassasiyet bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından gösterilmiştir. Buna mukabil Basra körfezindeki kabileler arasında kendine taraftar bularak savaşta ilk kontrol edeceği petrol kuyularını belirleyen İngiltere, II. Abdülhamid ve İslâm birliği siyasetinin en önemli rakibi olmuştur. Bu sahada Hıristiyan batının sömürgeci devletlerini en çok endişelendiren, "Panislamizm'in en görkemli eseri" olarak niteledikleri Hamidiye-Hicaz demiryolu zikre değer bir başarı olmuştur. Büyük bir kısmı Türk mühendis ve işçilerinin elinden çıkan demiryolu gerçekten de II. Abdülhamid'e ve Osmanlı Devletine büyük itibar kazandırmıştı. Osmanlı Devletinin mali sıkıntılarına karşın Dünya Müslümanlarının maddi yardımları hattın vaktinden önce bitirilmesine imkân sağlamıştır. Hamidiye-Hicaz demiryolu hattı sömürgeci devletlere karşı İslâm âleminin bir öndere duyduğu ihtiyacın ve dayanışma isteğinin sembolü haline gelmiştir. Hattın inşa amacı, dini, askeri, ekonomik başlıklar altında toplanabilir. Her şeyden önce Müslümanların sürat ve emniyet içinde hac yapabilmelerini kolaylaştırmıştır.

Mısır'da İngiliz hâkimiyetinin II. Abdülhamid'in halifelik pozisyonuna vurduğu darbe son derece önemlidir. Padişah Müslümanlar önünde kendini gururu kırılmış olarak algılamış ve bunu ortadan kaldırabilmek için ciddi uğraşlar vermiştir. İngiliz emperyalizminin en önemli kamuoyu oluşturma silahı olan basın yayın faaliyetlerini engellemek ilk uygulamalar arasında yer almıştır. Mısır'daki din adamlarının ve kanaat önderlerinin desteğini halife lehine kazanıp İngilizlere karşı kamuoyu desteği oluşturmak ağırlıklı bir politika olarak uygulanırken basın yayın organları desteklenerek Osmanlı hâkimiyeti lehine bir algı oluşturmaya çalışılmıştır. İngilizlerin El-Mukattam gazetesine verdiği desteğe mukabil II. Abdülhamid de Bosfor Egyptian gazetesi sahip ve yazarlarına nişanlar verip maaşlar tahsis ederek Osmanlı hilafeti lehine yayın yapmalarını teşvik etmiştir. Tevfik ve Abbas Paşa gibi Mısır Hidivlerinin İngiltere'ye meyletmelerine mani olmak için de daha yakın

temasta olunmaya gayret edilmiştir. Hidiv Abbas Paşa'nın İngiltere'nin tahrik ve teşviki ile Osmanlıdan sonra halifeliğin Mısır'a geçeceği propagandasını yapması iki taraf arasında oluşturulmaya çalışılan yakınlaşmayı ve güven ortamını imha etmiştir. II. Abdülhamid Suriye'de bulunan Mısırlıları sınır dışı ederek tepki göstermiştir. II. Abdülhamid döneminde İran ile yakınlaşarak Sünni-Şii ittifakı sağlanmasının yolları araştırılmıştır. İran'ın bilhassa Irak havalisinde Şiiliği yayma çabaları bloke edilerek mukabil birkaç girişimde bulunulmuşsa da nihai bir netice alınması mümkün olmamıştır. İran'ın on dokuzuncu asrın başından itibaren İngiltere ve Rusya arasında nüfuz alanlarına bölünmüş bulunmasının da bu neticede etkisi unutulmamalıdır.

II. Abdülhamid ve İslâm Birliği Politikasının Karşılaştığı Zorluklar

Bütün iyiniyetli çabalara karşın netice alınamamasının sebepleri nelerdir? Burada Osmanlı devletinin bilhassa Paris Barış Anlaşmasından sonra içine düştüğü ekonomik darboğazın büyük etkisini belirtmek gerekmektedir. 1854 yılında başlayan devletlerarası borçlanmanın 1875'e kadar 16 defa tekrarlanması Osmanlı devletini Ramazan Kararnamesini yayınlamak zorunda bırakmıştır. Devletin borçlarının faizlerini ödeyemeyecek olduğunun ilanı Osmanlı imajına büyük zarar vermiştir. Osmanlı yönetimi 1881 Muharrem Kararnamesi ile doğrudan dış müdahaleden kurtulmasına karşın mali bağımsızlığını kaybetmiştir. Bu zaaf girişilen bütün çabaların başarı şansı önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Askeri ve siyasi olarak zaaf içindeki devletin en büyük gücü dini esaslı halifelik makamı idi. Ancak bu gücün liderliğinde girişilecek bir eğitim hamlesi içte ve dıştaki Müslümanlar arasında bir kurtuluş ümidi uyandırabilirdi. Bu politikanın başarılı olması gerekli harcamaların yapılmasına, yeterli miktarda yetişmiş elemanın kullanılmasına ve birlik fikrinin geniş kitlelere yayılmasına bağlıydı.

Burada II. Abdülhamid'in öncelikle kısıtlı devlet imkânları, yetişmiş eleman azlığı, devletin geleceğine ve bağımsız yaşama azmine inanan devlet adamı ve bürokrat kıtlığı ile uğraşmak zorunda kaldığını belirtmemiz gerekmektedir. Bu eksikliklerin devlet politikasına etkilerini ve amaçlara ulaşılmasını nasıl etkilediklerini en açık gösteren örnek arz-ı Filistin ve bilhassa Kudüs örneğidir. Avrupa'nın bütün büyük güçlerinin bünyelerindeki varlığından rahatsız olarak göndermek istedikleri Yahudi nüfusun dini ve tarihi aktarımlar ışığında iskân edilebileceği en elverişli yer olarak gösterilen bölge Osmanlı devleti toprakları içinde yer alan ve Suriye vilayetine bağlı bir mutasarrıflık eliyle yönetilen Kudüs idi.

Bölgede yaşayan Arapların geleceğini ipotek altına koymamak için büyük çaba sarf eden II. Abdülhamid istediğini tam olarak gerçekleştiremese de büyük güçleri önemli ölçüde frenlemeyi başarmıştı. Bu süreci ele almadan önce Kudüs'ün genel özelliklerini, niçin önemli olduğu ve Osmanlı idaresi altında nasıl yönetildiğini ana hatlarıyla görmekte fayda vardır.

Osmanlı İdaresinde Kudüs:

Üç büyük semavi dinin doğduğu topraklar olarak Filistin kitap ehli dinler ve mensupları için mübarek ve kutsal bir bölgedir. Kudüs, Yahudiler için Hz. Musa'nın hicret ettiği, Hristiyanlar için Hz. İsa'nın doğduğu ve Müslümanların için de Hz. Muhammed'in miraca çıktığı yerdir. Dolayısıyla bölge, tarihi boyunca bütün din mensubu devletlerin ve hükümdarların yönetimleri altına almak istedikleri bir yerdi. Tarihi boyunca farklı isimlerle anılan şehre Müslümanların "bereket ve mübarek olmak" anlamına gelen Kudüs adını vermiş olmaları da anlamlıdır. Kudüs ismi Kur'an'da geçmemekle birlikte tefsir yazanlar, Kur'an'daki "el-Mescidü'I-Aksa" ve "el-arzü'l mukaddese" gibi tabirlerle ya Kudüs'teki Beytülmukaddes'in ya da genellikle söz konusu şehrin de içinde bulunduğu Filistin topraklarının kastedildiğini belirtmişlerdir. Öte yandan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ayette geçen el-Mescidü'l-Aksa'nın Beytülmakdis, mübarek kılındığı haber verilen çevresinden de Kudüs ve civarının kast edilmiş olduğunu belirtmektedir. Mescid-i Aksa tabiri İslâm'ın ilk dönemlerinde bazen Kudüs için de kullanılmakla birlikte asırlar boyunca bununla özellikle Harem-i şerif kastedilmiştir ki belli bir süre namaz için kıble olarak da kullanılmıştır.

Kudüs Sultan I. Selim'in Mercidabık seferinde elde ettiği zaferden sonra 4 Zilhicce 922'de (29 Aralık 1516) resmen Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve 1831-1840 arasındaki Kavalalı Mehmet Ali Paşa idaresi hariç Aralık 1917'ye kadar dört asır Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Kudüs, Osmanlı yönetimi altında hep sancak statüsünde kalmakla birlikte 1516-1831 yılları arasında Şam eyaleti, 1841 -1865 yılları arasında Sayda eyaleti ve 1865'te Suriye vilayeti içinde yer aldı. 1872-1917 döneminde ise müstakil mutasarrıflık statüsü verilerek doğrudan merkezi hükümete bağlandı. Mali açıdan önce Halep. 1860'ların ikinci yarısından itibaren Şam defterdarlığına bağlanmıştır.

Osmanlı İmar Faaliyetleri:

Kudüs'te bilhassa Kanuni Sultan Süleyman döneminde kapsamlı imar ve inşa faaliyetleri hayata geçirilmiştir. Kubbetü's-Sahra'nın tamiriyle başlayan çalışmalar bugün hala ayakta olan surların inşasıyla sürdü. Sultan Süleyman'ın diğer önemli projesi Beytüllahm ve Halilürrahman'dan Kudüs'e su getiren kanalların tamiridir. Şehir suyunun dağıtımının yapıldığı havuzların yenilenmesinin yanı sıra beşi sur içinde olmak üzere altı çeşme inşa edilmiştir. Padişahın en meşhur hanımı Hürrem Sultan'ın 1551'de yaptırdığı külliye de Kudüs'ün en önemli hayır kuruluşlarındandır. Cami, medrese han, ribat (tekke) ve imaretten oluşan külliye Kudüs'teki Osmanlı eserlerinin önde gelenlerindendi.

Belediye hizmetleri:

Osmanlı Devleti. Kudüs'ü birçok yönden derinden etkileyecek olan bu gelişmelere karşı bir taraftan Avrupa'nın müdahalelerini sınırlandırmaya diğer taraftan da Kudüs şehrini modernleştirmeye çalıştı. 1863'te Kudüs Belediyesi kuruldu. Kudüs Belediyesi şehrin temizliği, kanalizasyon sistemi, aydınlatılması, sokakların düzenlenmesi ve ağaçlandırılması gibi altyapı hizmetlerine ağırlık verdi. 1891'de belediye hastanesi hizmete açıldı. 1886'da Kudüs polis gücü oluşturuldu. Sancak yönetimini düzenlemek üzere bir idare meclisi kuruldu. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılında 1900'de Yafa Kapısı'nın yakınına bir sebil, kapının üzerine de saat kulesi inşa edildi. Şehir müzesiyle Türkçe, Arapça ve Fransızca oyunların sergilendiği tiyatro da önemli kültürel yatırımlar arasındaydı.

Nüfus:

Kudüs, 932 (1525- 26) tarihli Osmanlı sayımına göre 10 mahallede oturan 616 hane (yaklaşık 3100 kişi) Müslüman, içlerinde Melkit'i, Süryani ve Ya'kubi'lerin yer aldığı 119 hane (550-600 kişi) Hristiyan ve 199 hane (1000 kişi) Yahudi olmak üzere toplam 934 hanede (yaklaşık 4700 kişi) nüfusa sahipti. Çok fazla bilginin olmadığı 17. ve 18. asırda Batılı seyyahların eserlerindeki bilgilere göre Kudüs'ün nüfusunun 14.000'i aşmadığı tahmin edilmektedir.19. yüzyılda Kudüs'ün nüfusuna dair kaynaklar çoğalmaktadır. Osmanlı kaynaklarına göre 1849'da şehirde 6184 Müslüman, 3744 Hristiyan ve 1790 Yahudi olmak üzere toplamda 11.682 kişi yaşıyordu. 1850'den itibaren hızla artan nüfus 1870'te toplam 20.000, 1880'de 30.000 ve 1890'da 40.000 seviyelerine ulaştı. Bu dönemde şehirdeki Yahudi nüfus sayısı oldukça arttı ve en kalabalık grup haline geldi. 1900'de 10.000 Müslüman, 10.000 Hristiyan ve 35.000 Yahudi olmak üzere toplam nüfusun 55.000'i bulduğu belirtilmektedir.

Gelir Kaynakları:

Ticari ve ekonomik açıdan Kudüs fazla gelir kaynağına sahip değildi. Şehrin civarındaki tarım arazileri yetersizdi. Sanayinin gelişmesi için gerekli miktarda ham madde yoktu. Ticari açıdan ise önemli ticaret yollarının dışında kalıyordu. Tüm bu yetersizliklere mukabil en önemli gelir kaynağı dini statüsü idi. Hacıların ve turistlerin ziyaretleri el sanatlarına ve ticarete bir canlılık kazandırmaktaydı. Osmanlı dönemi Kudüs'ünde tekstil ve boyacılık, dericilik, sabunculuk ve metal işleme dallarında sanayi üretimi dikkat çekmektedir. İthalat ve ihracat açısından bakıldığında Mısır'a sabun, Rodos ve Dubrovnik'e tahıl ihraç edilirken Mısır'dan pirinç, Şam'dan elbise ve kahve, İstanbul, Irak ve Çin'den bazı tekstil ürünleriyle halı ithal edilirdi.

Kudüs gelirleri arasında vergilerin yanı sıra üç kutsal din mensuplarının bölgeye yaptıkları düzenli ziyaretler sırasında yapılan satışlar ve özellikle hediyelik eşya üretiminden elde edilen gelirler de zikredilebilecek seviyede olmuştur. Kudüs'ün en önemli gelir kaynağı ise İstanbul ve Mısır'dan gönderilen surre'ler olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış durumdaki Yahudilerin Kudüs'teki dindaşlarına bir nevi zekât gibi gönderdikleri paralarla, Avrupa krallıklarının Hristiyanlara yaptıkları mali destekler de Kudüs için önemli gelir kaynaklarındandı. 19. asır seyyahları şehirde esnaf ve zanaatkâr sayısının 700 civarında olduğunu kaydetmişlerdir.

Ulaşım:

Ülke genelinde olduğu gibi Kudüs'te de 19. yüzyılın ikinci yarısında ulaşım sisteminde belirgin bir iyileşme gerçekleşti. 1865'te Kudüs telgraf sistemine bağlandı. 1868'de Kudüs-Yafa karayolu ve 1892'de Kudüs -Yafa demiryolu hizmete açıldı. Bu gelişmeler Kudüs'ün dış dünya ile ilişkilerinin gelişmesine, ziyaretçi sayısının artmasına ve ekonomik açıdan gelişmesine önemli katkı sağladı.

18. yüzyıldan itibaren vakıfların zayıflamasına paralel olarak Kudüs medreselerindeki eğitim ve kültür hayatı da gerilemeye başladı. İslâm dünyasının genelinde toplum hayatının dini değerler etrafında yaşanmasına zemin teşkil eden vakıflar son dönemde geleneksel çizgilerini kaybetmişti. Kudüs'te medreselerden başka bir çeşit sivil eğitim kurumu sayılabilecek tekke ve zaviyeler de vardı. Bütün bu kurumlarda dini eğitim hâkimdi. 19. Yüzyılın ikinci yarısında ülke genelinde olduğu gibi burada da modern devlet okullarının yanı sıra misyoner okulları hızla artmıştır.

Osmanlı idaresinden çıkış:

Kudüs bölgesindeki Hristiyanlar arasındaki ilişkiler tarih boyunca gergin olmuştur. Latin kilisesine bağlı olanlarla Rum ve Ermeni kiliseleri mensupları arasında kutsal sayılan mekânlarla ilgili haklar konusunda sürekli anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu durum 1660'1ı ve 1670'1i yıllarda özellikle Latin kilisesi mensuplarıyla Rum Ortodoks Hristiyanları arasında kanlı çatışmalara yol açmıştır. Ortodoksların çoğunlukta olmalarına rağmen Latinler'in Avrupa Katoliklerinin desteğini almaları bir başka gerginlik sebebi olmuştur. Fransa'nın Latin kilisesi lehine girişimlerini sürdürmesi ve Rum kilisesinin 18. yüzyılda Osmanlı merkez yönetimi üzerinde etkisini arttırarak Habeş, Süryani ve Kıpti kiliselerinin kendisine bağlanmasını sağlaması Hristiyan mezhepleri arasındaki anlaşmazlıkları körüklemiştir.

Kudüs'te ilk konsolosluğu 1838'de İngiltere açmıştı. İngiltere'yi Prusya, Fransa, Avusturya ve Rusya takip etti. Bu dönemde misyoner faaliyetleri de hız kazandı. 1841'de İngiliz -Alman

Protestan piskoposluğu kuruldu, 1845'te Grek Ortodoks patriği İstanbul'dan Kudüs'e taşındı ve 1847'de Latin patrikliği canlandırıldı. 19. yüzyılın ikinci yarısında da Avrupa kökenli kültürel, dini, siyasi kuruluşlar Kudüs'teki yatırımlarını arttırarak sürdürdüler. Bunda elbette ki İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla ilan edilen Islahat Fermanının oluşturduğu müsait ortamın büyük payı bulunmaktadır.

Avrupa devletleri bir taraftan azınlıklar lehine baskılarını artırırken diğer taraftan kendi aralarında nüfuz mücadelesine giriştiler. İngiltere, bilhassa Yahudilerin hamiliğini üstlenmeye çalıştığı gibi Kudüs ve çevresinde bir Protestan Hristiyan nüfusu oluşturdu. Fransızlar Katolik cemaat, Ruslar da Ortodoks gruplar üzerinde etkilerini yoğunlaştırdı. 1870'lerden sonra Yahudi göçünün giderek artması, 1882 ve 1905'te iki büyük Yahudi göç dalgası Kudüs'ün nüfus yapısını değiştirmeye başladı. Bu gelişmelere paralel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle dış kaynaklı yatırımlar şehrin yapılanmasını sur dışına taşırdı. Yahudiler eski şehrin kuzeybatı ve kuzeydoğusunda, Araplar ise şehrin kuzey ve doğusuna doğru yeni yerleşim birimleri kurdular. Neticede sur dışında adeta yeni bir şehir oluştu.

1917 yılı Kudüs için bir kader yılı oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılında başarısız kanal hareketlerinden sonra inisiyatifi ele alarak Osmanlı topraklarında hızla ilerleyen İngiltere 2 Kasım'da Balfour Deklarasyonu ile Yahudilerin bölgede siyasi bir varlık oluşturmalarını destekleyeceğini açıkladı. 11 Aralık'ta İngiliz askerleri Kudüs'e girdiğinde Osmanlı müttefikleri olan Almanya ve Avusturya Macaristan'da kiliseler çanlar çalarak bu olayı kutladılar. İngiliz işgali, Kudüs'teki sadece Haçlı işgaliyle kesintiye uğrayan yaklaşık 1200 yıllık Müslüman yönetimini de sona erdirdi. Aralık 1917'den itibaren Kudüs giderek İslami karakterini yitirdi. Bu dönemde yerli nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Müslüman ve Hristiyan Arapların yerine yeni gelen Yahudiler yerleştirildi. Kudüs 1917-1920 yılları arasında İngiliz askeri 1920-1948 yılları arasında İngiliz manda yönetiminde kalmıştır.

Bu ansiklopedik bilgiden sonra II. Abdülhamid Han döneminde Filistin ve bilhassa Kudüs merkezli politikalara daha yakından bakabiliriz.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Filistin ve Kudüs:

Filistin bölgesinin en önemli gündemi Yahudilerin, bir şekilde bölgeye Filistin'e yerleşme çabalarıdır. Padişah, bu çabaları mahalli Arap nüfusunun geleceği için tehdit olarak görmüş ve idari, hukuki tedbirler alınmasını emretmiştir. İlk tedbir olarak 1871'de çıkarılan bir İrâde-i Seniyye ile Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine yasak getirilmiştir. II. Abdülhamid'in bu kararlılığı üzerine Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesinin ve

Yahudi devletinin bayraktarlığını yapan Siyonistler Osmanlı Devletinin Avrupa devletlerine olan borçlarını kendi üzerlerine almak karşılığında Filistin'e yerleşme izni istemiştir. Sultan II. Abdülhamid, bu konu gündeme geldiğinde klasik Türk devlet geleneğinin devam ettiğini gösterir şekilde: "Ben bir karış dahi olsa toprak satmam. Zira bu vatan bana değil Osmanlı milletine aittir. Milletim bu toprakları kanlarını dökerek kazanmışlardır. Ne ile aldıysak onunla geri veririz" cevabını vermiştir. Padişahın bu kesin tavrı üzerine Yahudiler, Avrupa'nın büyük devletlerine yönelmiş, yapılan gizli görüşmeler ve anlaşmalar sonucunda Filistin topraklarında bir vatan kurma sözünü almayı başarmışlardır.

Yahudilerin söz konusu taleplerine zemin teşkil eden en önemli gelişme 1832'de Filistin'i işgal eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın buradaki tımar sistemini kaldırması ve bölgeye bilhassa Yahudilerin ve yabancıların girmesine yol açması olmuştur. Osmanlı devletinde de yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra toprak sisteminde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı Devleti, tımar sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte toprakla ilgili yaşanan aksaklıklara karşı kapsamlı bir reforma ihtiyaç duymuş ve çeşitli kanunlar çıkarmıştır. Bunların en önemlisi -şüphesiz- 1858 tarihli arazi kanunnamesidir.

Rusya'ya karşı Kırım Savaşında Osmanlı devleti ile aynı safta savaşan İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmişti. Fermanda yer alan 'Osmanlı kanun ve nizamlarına tabi olmak ve Osmanlı vatandaşlarının verdiği vergileri ödemek şartıyla, Osmanlı Devleti ve yabancı devletlerarasında yapılacak düzenlemelerden sonra yabancılara da emlâk tasarruf izni verilebileceği' ifadesi bundan sonra batılı devletlerin taleplerine vesile teşkil etmiştir. Ancak konuyla ilgili çalışmalar Osmanlı sadrazamı Âli Paşa'nın 'kapitülasyonların kaldırılması durumunda böyle bir gelişmenin olabileceğini' dile getirdiğini göstermektedir.

Nitekim İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya Osmanlı devletinin yabancıların taşınmaz sahibi olmaları konusunda düzenleme yapmasına karşı çıkarak 1831'den sonra elde ettikleri konumu korumak istemişlerdi. Söz konusu ülkeler 15 Şubat 1862 tarihinde verdikleri bir sözlü notayla Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancıların çeşitli yollarla sahip oldukları taşınmazların durumunu görüşüp halletmek için Bâb-ı Âli'yi görüşmeye davet etmişlerdir.

Âli Paşa, mahallî kanunları tanımayan ve yerli halkın tabi olduğu vergilerden muaf olmak isteyen yabancıların Osmanlı ülkesinde yerleşmesine izin verilmesini istemenin makul ve haklı bir sebep olamayacağını belirterek özellikle eski antlaşmaların düzeltilmesini istemiştir. Netice itibariyle yabancı elçilikler, Ali Paşa'nın bu cevabını olumlu karşılayarak, yabancıların can ve mallarını koruyan teminata zarar gelmeden mahallî kanunlar ve

vergilere tabi tutulmalarının mümkün olabileceğini bildirmişlerdir. On dört yıl boyunca yapılan karşılıklı görüşmeler neticesinde de, yabancılara Osmanlı Devleti'nde Hicaz bölgesi dışında taşınmaz mal edinme hakkını veren "Teba'a-i Ecnebiyyenin Emlâk-i İstimlâke Dair Nizamnâme" yayınlanmıştır.

7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihli bu nizamnâme (Safer Kanunu) ile Batılı devletlerin istekleri yerine getirilmiştir. Yabancıların, Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal edinebilmeleri için nizamnâmeye eklenen protokolü, kendi devletleri tarafından kabul edilip imzalaması şartı konulmuştur. Nizamnâmede yabancı devletlerin vatandaşı olan Yahudilerin kutsal topraklarda emlâk ve arazi edinmesine herhangi bir engel yoktur. Aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olan Yahudilere de herhangi bir yasaklama söz konusu edilmemiştir.

Batılı devletlerden Filistin'e gelen ecnebi misyoner papazlar, birçok yörede büyük miktarda arazi ve emlâk satın almaya başlamışlardır. Bunlar, satın aldıkları arazi üzerine: kilise, manastır, okul, misafirhane ve papaz evleri gibi çeşitli müesseseler vücuda getirmişlerdir. Osmanlı memurları bu durum karşısında uluslararası bir sorun çıkar endişesi ile müdahale etmekten çekinmişlerdir. Memurların bu tavrı âdeta ecnebilerin iştahını kabartmış ve arazi alımlarını daha fazla arttırmışlardır.

Osmanlı Devleti, çıkardığı bu kanunla âdeta Yahudilerin Filistin'e yerleşmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmıştır. Bu sayede Yahudiler bazen yerli bir vatandaş, bazen bir yabancı devletin vatandaşı, bazen de yatırımcı olarak bölgeye nüfuz edip geniş toprakları ellerine geçirmişlerdir.

Sultan II. Abdülhamid 1887 yılında yayınladığı bir irade ile yabancı okullarına resmi ruhsat alma zorunluluğu getirmesi başta Fransızlar olmak üzere bölge üzerinde beklentileri ve yatırımları olan ülkeleri oldukça rahatsız etmişti. Bu gelişme üzerine de batılı hükümetler, Osmanlı yönetimine her vesile ile baskı uygulamaya başlamıştır. Osmanlı devletinin bu tavrına karşı onlar da Osmanlı devleti kendilerinden ekonomik veya siyasi destek istediğinde ilk önce bu konuda birikmiş taleplerinin kabulünü istemeyi adet haline getirmişlerdi.

Bir örnek olarak Fransa'yı ele aldığımızda Fransız hükümetinin amacının her tarafa yayılmış müesseselerinin geçerliliğini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek olduğunu görürüz. Osmanlı yönetimine yapılan baskılar sonucunda müesseselerin tanınması için Fransa ile yeni bir anlaşma yapılması kabul edilmişti. 2 Kasım 1901 tarihinde Fransa'nın İstanbul'da bulunan sefaret müsteşarı Edmund Bobst aracılığı ile bildirilen istekleri şunlardı:

• Fransız tabiiyeti ve himayesinde bulunan okulların Osmanlı Devleti tarafından mevcudiyetlerini tasdik edip işlerini rahatça yapmalarını taahhüt etmek.

• Gelecekte, Fransız sefareti himayesinde okul inşa olunacağı vakit, sefaret bu okulun idaresi hakkında gereken bilgileri Hariciye Nezaretine bildirecektir.

• Müracaat tarihinden itibaren 2 ay süre içinde Osmanlı Hükümeti okulun açılmamasını isterse gerekçelerini ortaya koyarak Sefarete yazı ile itiraz etmediği takdirde okulun açılmasına müsaade edilmiş olacaktı.

• Daha önce yapılmış anlaşmalara dayanarak ruhban heyetlerine tanınan vergi muafiyeti okullar hakkında da geçerli olacaktır.

Fransız hükümeti bu taleplerle yetinmeyip ilave olarak şahıs veya cemiyetler tarafından idare olunan okulların, kilise, manastır, hastane, yetimhane v.s. müesseselerin mevcudiyetinin resmen kabul edilmesini de istemişti. Fransa'nın bu talepleri, Osmanlı yönetimi tarafından başta kabul görmemişti. Ancak Fransızlar Midilli Adasını işgal edince Osmanlı Devleti, Fransa'nın koyduğu şartları kabul etmek zorunda kaldı.

Böylece Fransız hükümeti amacına ulaştığı gibi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde hemen hemen bütün Vilâyetlere yayılmış, büyük kısmı ruhsatsız olarak faaliyet gösteren Fransa himayesindeki müesseselerin mevcudiyetini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiş oldu.

Fransız hükümeti, 1901 tarihinde imzalanan anlaşmadan kendine büyük avantajlar sağlayarak mevcut müesseselerinin sayısını 1913 tarihine kadar yaklaşık iki misline çıkardı. Ancak bu noktadan sonra Osmanlı yönetimi yeni müessese için izinleri zorlaştırdı. Bununla birlikte Osmanlı yönetiminin ayak seslerini duyduğu Birinci Dünya Savaşında yalnız kalmamak için Fransa'ya askeri ve mali alanda her türlü tavizi vermek zorunda kaldığını tespit ediyoruz.

Fransa'nın İstanbul sefiri Maurice Bompard ile Osmanlı Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa arasında 20 Muharrem 1332 (18 Aralık 1913) tarihinde 4 maddelik yeni bir anlaşma imzalandı. Yapılan bu anlaşma neticesinde Osmanlı hükümeti, Fransızlara kültürel alanda oldukça geniş haklar tanıdı. Bu anlaşmaya göre:

1. Fransız himayesi altında bulunup ekli listede belirtilen okullara, hayrî ve dinî kurumlara usulen verilmesi gereken ferman doğrudan ve herhangi bir şey talep etmeden verilecekti.
2. Fransız hükümeti de bu müesseselerle ilgili istenen evrakı (plan, tapu vs.) Osmanlı Devleti'ne takdim edecekti.

3. Osmanlı Devleti, Fransa himayesinde bulunan binaların tamiri, tadilatı, tevsii, nakli, yeniden inşası, Müslümanların bulunduğu mahallerde meydana getirecekleri müesseseleri için ruhsat talebine 6 ay içerisinde cevap verecek, bu müddet geçinceye kadar muafiyet, imtiyazat ve istisnaat kazanılmış hak olacaktı.
4. Fransız müesseseleri ruhsatsız açılmayacak aksi takdirde kapatılacaktı. Mevcut olan veya tesis edilecek olan Fransız okullarının öğretmen ve öğrencilerinin askerlik hizmetleri konusunda resmi okullar ile aynı kolaylıklara sahip olacaktı. Talep ettikleri takdirde diplomaları her derecedeki Osmanlı okullarına giriş hususuna haiz olduğu kıymet ve itibar cihetince de resmi okullar ile aynı tutulacaktı. Osmanlı hükümeti, Osmanlı okulları ile aynı derecede haklar isteyen okulları Konsoloshane memurlarının gözetimindeki program ve imtihanlarına münhasır olmak üzere teftiş edebilecekti.

1901 yılında Filistin'de sadece 36 Fransız Okulu varken, 1913 Antlaşmasına göre bu müesseselerin 99'u okul, 3'ü kolej ve 1'i öğretmen okulu olmak üzere toplam 103 eğitim müessesesine çıktığını görmekteyiz.

Almanlar da Alman kültürünü yaymak ve azınlıkların sempatisini kazanmak amacı ile geniş kitlelere ulaşmayı hedefleyen güçlü bir teşkilat oluşturmuştu. Almanya daha çok Ortadoğu ve Filistin üzerinde etkili olma isteğini göstermiştir. Bu kapsamda Almanya 1869'da Hayfa'da, 1870'te Yafa'da ve Kudüs'te okullar açmıştır. 1902 yılında, bilinen Alman müesseselerinin sayısı 53 olup, bunlardan 41'i Kudüs ve çevresinde toplanmıştır. Bu müesseseler: 11 okul, 5 yetimhane, 6 hastane, 4 kilise, 2 mabet, 4 misafirhane, 2 darülaceze, 4 arsa ve 3 kabristandan oluşmuştur.

Alman müesseseleri bu tarihten sonra da sayıca artmaya devam etmiştir. 1893 yılında sayısı 8 olan Alman okulları, 1902 yılında 11'e yükselmiş, 1905 yılında ise sadece Kudüs'teki Alman okullarının sayısı 14'ü bulmuştur. I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Alman misyonerlerinin çalışmaları ve gayretleri ile sadece Kudüs'te bulunan Alman okullarının sayısı 17'ye yükselmiştir. Söz konusu artışta II. Abdülhamid'in girişimleriyle Almanya ile 1882'den itibaren başlatılan askeri ve ticari ilişkiler etkili olmuştur.

Batılı sömürgeci devletler kadar büyük Yahudi sermayedarlarının da Osmanlı devletini Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi konusunda iknaa çalıştıkları görülmektedir. Baron Edmond Rothschild 1892 yılında Osmanlı yönetimine bir mektup yazarak Beyrut ve Şam vilâyetleri dâhilinde boş olan arazilere Avrupa'dan gelen Musevi göçmenlerin yerleştirilmesi için istekte bulunmuş ve sadrazam Cevat Paşa ile görüşmüştür. Rothschild'in yaşadığı süre

içerisindeki bütün engellere rağmen yerel yönetimler, yabancı devletlerin vatandaşları ve yerli dindaşları aracılığıyla özellikle Kudüs ve Yafa bölgelerinde binlerce dönüm arazi satın alarak kaçak göçmen konumunda olan pek çok Yahudi'ye yardım ettiği görülmektedir.

Aslında Osmanlı Devleti, farklı din mensuplarına karşı gösterdiği geleneksel hoşgörülü anlayışı 19. Asrın sonunda da göstermekteydi. Devletin ve milletin temel insani değerlerinde bir değişme veya gerileme yoktu. Devlet kapısına gelen her türlü sığınma isteğine olumlu bakmıştır. Yahudiler için de sadece Filistin hariç tutularak Osmanlı topraklarının farklı yerlerine yerleştirilmelerine olumlu bakmış, teşvik etmiştir. Ayrıca bu istisnanın Osmanlı vatandaşı olan Yahudileri kapsamadığını belirtmeliyiz.

Nitekim Rus Yahudilerin adına gönderilmiş olan 7 Şaban 1299 (24 Haziran 1882) tarihli bir dilekçenin Osmanlı hükümeti tarafından değerlendirilme şekli bunu ispat etmektedir. Rusya'dan Osmanlı topraklarına sığınmak isteyen Yahudilerin Filistin toprakları hariç Osmanlı hükümetinin göstereceği bölgelere küçük gruplar halinde yerleşmeleri ve Osmanlı vatandaşlığına girmeleri durumunda kabul edilebilecekleri bildirilerek âdeta onlara kucak açılmıştır. Osmanlı Devleti'ne ilk iltica eden göçmenlere de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşamlarını daha rahat sürdürebilmeleri için 100-130 dönüm arazi tahsis edilmişti.

Tunuslular Osmanlı tebaasından sayıldıkları için, "Yerleşmek üzere Kudüs'e gelen Tunus ahalisinden kırk altı Musevi hakkında ise lazım gelen işlemin yapılması" irade edilmiştir. Yerleşim veya ticaret maksadıyla Filistin'e gitmek isteyen ecnebi Yahudilere ise izin verilemeyeceği yalnız ziyaret maksadıyla gidenlere ise bir aylık izin verilebileceği ifade edilmiştir.

Filistin'e yönelik yoğun Yahudi göçü Filistin'in yerlisi Müslümanların da tepki göstermesine sebep olmuştur. Bölgede ikamet eden Müslümanlar, 1891 yılında verdikleri bir dilekçe ile hükümeti uyarmışlardı. Yahudilerin Kudüs'e topluca göç edip orada satın aldıkları araziler üzerine köyler inşa etmelerinden sürekli şikâyet etmişlerdir. Hatta oraya kaçak gelip yerleşenleri bir daha sınır dışı etmenin mümkün olmadığını anlatmışlardır. Yerli halkın tepkisi üzerine Osmanlı hükümeti, sonradan gelen göçmenlerin kabul edilmemesini, iskelelere gelenlerin de karaya çıkmalarına izin verilmemesini emretmiştir. Ancak Yahudiler, Filistin topraklarına girebilmek için vapurlarla akın akın gelmeye devam etmişlerdir.

Filistin'e yönelik bu iskân talebi üzerine yaşanan sorunları çözmek için bir komisyon kurulmuştur. 6 Muharrem 1309 (12 Ağustos 1891) tarihinde bu komisyon tarafından hazırlanan ve II. Abdülhamid'e sunulan raporda ilginç değerlendirmeler vardır. Raporda

komisyon üyeleri, Padişahın Yahudilerin Filistin'de bir devlet tesis etmeleri konusundaki endişelerini haklı bulmasına rağmen Yahudileri kabul edip onları hükümetin belirlediği yerlere yerleştirilmesine, Osmanlı uyruğuna geçmek isteyen Yahudilerin kabul edilmesine ve onları ziraatta çalıştırıp devletin ekonomisine katkılarının sağlanmasına sıcak bakmışlardır. Bu rapordan sonra Sultan II. Abdülhamid de Yahudilerin Filistin topraklarının dışına ve Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleştirilme fikrine sıcak bakmaya başlamıştır. Buna rağmen Yahudiler, Filistin topraklarına göç etmekte ısrar etmişlerdir.

Belgeler bize Sultan II. Abdülhamid'in Filistin'e göçmen yerleştirme meselesinde Filistin'deki yerel yönetimin ihanetine uğramış olduğunu göstermektedir. Bu ihanet ne yazık ki üst düzey görevliler tarafından yıllar boyunca devam etmiştir. Mesela, 1896 yılında Kudüs baş komiseri, Yafa komiseri ve diğer polisler Yafa limanına gelen ve girişleri yasaklanmış olan Musevilerin beşer lira rüşvet karşılığında Filistin'e girmelerine müsaade etmişlerdir. Konu hükümete ulaştığında bununla ilgili acil bir tahkikat yapılması istenmiştir. Neticede oraya gelip yerleşenler bir daha geri gönderilememiştir.

Yine 2 Safer 1311 (15 Ağustos 1893) tarihli başka bir belgede benzer tespitler yapılmıştır. "Akka mutasarrıfı, Hayfa belediye reisi, Akka Müftüsü ile Hayfa Mutasarrıflığı idare Meclisi azasından birinin Filistin'de Yahudilerin iskânını kesin olarak yasaklayan İrade-i Seniyye'ye rağmen, rüşvet karşılığında Rusya'dan, Romanya'dan gelen Yahudilere arazi satıp iskânlarını sağlayarak vatana ihanette bulunduklarının" tespit edildiği ifade olunmaktadır.

Göçmen Yahudilerin hızlı artmasındaki temel sebep; kanun dışı göç hareketlerinin yanı sıra Osmanlı hükümetinin onlara Osmanlı vatandaşlığına geçme hakkı vermesidir. Devlet bununla yetinmeyip Osmanlı tabiiyetine girenlere Kudüs ve çevresinde ev yapma imkânı da sağlamıştır. Nitekim 10 Şubat 1909 tarihli bir belgede: "Bi'rü's-Saba' merkezinde haneler teşkiliyle Romanya'dan gelecek Musevi milletinin Osmanlı tabiiyetine geçmek şartıyla iskânına müsaade edilmesinde mahzuru olmadığı" kayıt altına alınmış görünmektedir.

Verilen bu ve benzeri izinler II. Abdülhamid'in hallinden sonra artmış ve neticesinde Filistin ve Kudüs'te Yahudilerin sayısı hızla çoğalmıştır. Nitekim 1914 yılında Osmanlı hükümetinden Kudüs mutasarrıflığına gönderilen bir telgrafta, Osmanlı tabiiyetine girmek isteyen Musevi göçmenlere kolaylık gösterilmesi istenmiştir. Yine 1915 yılında ve I. Dünya savaşı sırasında benzer talepler olmuştur. Nitekim 18 Safer 1333 (05 Ocak 1915) tarihli bir telgrafta 4. Ordu kumandanı Cemal Paşa'ya: "Filistin'de bulunan Musevilerden Osmanlı vatandaşlığını kabul edenlerin yerinde bırakılması, kabul etmeyenlerin ise oradan çıkarılması" emredilmiştir.

1902 yılından sonra Filistin'de arazi satın alabilmek için her yolu deneyen Yahudiler, bazen elçilik ve konsolosluk görevlileri üzerinden, bazen de yabancılar üzerinden çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Hükümet bu durum karşısında çok dikkatli davranıp arazi satın alacak kişileri iyice araştırmıştır. Ancak satış işlemlerini engellese de daha sonra kanunsuz bir şekilde Yahudilerin iskân edilmemesi şartıyla satış ve tapu işlemlerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca Yahudilerin satın aldıkları araziler üzerine ruhsatsız inşa edilen bütün evler, dükkânlar, fırınlar ve mağazalara ruhsat verilip yasal hale getirilmiştir. Bu tip kaçak inşaatlardan öşür vergisi alınarak ortada olan sorunlar halledilmiştir. Bu durumdan faydalanmak isteyen Yahudiler karanlık çökünce gizlice yeni kaçak binalar inşa etmeye devam etmişlerdir.

12 Safer 1311 (25 Ağustos 1893) tarihli bir belgede Baron Rothschild ve vekillerinin yeni muhacir getirmeme taahhüdünde bulunmaları üzerine mevcut binaların resmiyetinin tanınacağı sözü verilmiştir. Ancak bu meselede devlet elini verdiğinde kolunu kurtaramayacağı bir pozisyona düşürülmüş görünmektedir. Gerçekten de Hayfa kazasında 22.000 dönüm arazi satın almasına müsaade edilen Baron Rothschild kendi adına ve vekilleri aracılığıyla bu rakamın üç katı arazi satın almıştır. Dahası kendi adına ve vekillerinin adına aldığı bu araziler ile yetinmeyerek bölgede bulunan bataklıkları da kurutmuş ve arazisine katmıştır. Rothschild buralarda onlarca ev inşa edip bir Yahudi yerleşim yeri oluşturmuştur. Yukarıdaki tabloda tespit ettiğimiz kadarıyla Yahudilerin eline geçen arazinin miktarı yaklaşık 300.000 dönümdür. Bunların büyük bir kısmı devlet görevlilerinin yardımı ile ele geçirilmiştir. Kalanların çoğu ise arazi tüccarları vasıtasıyla satılmıştır. Alınan bu arazilerin bir kısmı ziraat için kullanılırken diğer bir kısmı da gelen göçmenler için koloniler inşa edilmesi için ayrılmıştır. Arşiv belgeleri dışındaki bazı kaynaklarda 1914 yılı itibarıyla Yahudilerin eline geçen arazi miktarı 420.500 dönüm olarak gösterilmektedir.

II. Abdülhamid Yahudilerin temel amacının Filistin merkezli bir devlet kurmak olduğunun farkındaydı. Yahudilerin ifade ettiği 'Hz. Musa zamanında mamur olan yerleri alıp imar etmek' amacının göstermelik olduğunu biliyordu. Hatta ticaret ve para işlerini iyi bilen Yahudilerin bölgeye yerleştikten sonra yerli halkın orada barış içinde yaşamasına imkân vermeyeceklerini de öngördüğü için mecbur kalmadıkça izin verilmemesi prensibini benimsemişti. Kendisi de parasını ödeyerek bölgeden emlak alıp hazine-i hassa'sına katmıştı. Bununla birlikte yaşanılan ekonomik ve siyasi sıkıntılar prensiplerin çiğnenmesi ve bölgede Yahudi devletinin kurulmasıyla sonuçlanacaktır.

Seçilmiş Kaynakça

- Fotoğraflar İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Yıldız koleksiyonundan alınmıştır.

- Yaralanılan Web Siteleri

-Azmi Erkan, **Osmanlıların Son Döneminde (1840-1920) Filistin'de Yabancılar İle Yahudilerin Toprak Mülkiyeti,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim, Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

- Brahim Bouazi, **19. Yüzyılda Filistin'de Arazi Satışları,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalı İktisat Tarihi Bilim dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

- Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 1995.

- Cezmi Eraslan, "II. Abdülhamid ve İslâm Birliği Siyaseti Üzerine Değerlendirmeler", **Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi,** Editörler: Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, İstanbul 2017, s. 62-68.

- Çiğdem Ör, **II. Abdülhamid Dönemi'nde İngiliz Kamuoyunda Filistin'e Göç Meselesi (1876-1908),** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2012.

- İsmet Üzen, İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9–11 Aralık 1917), **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 329-344, Elazığ-2009.

- Kamil Cemil El-Aseli, Kudüs-Osmanlı Dönemi ve Sonrası, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 26, İstanbul 2002, sayfa: 334-338.

- Ö. Kürşad Karacagil, **II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti Ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898),** Türkiyat Mecmuası, C. 24/Güz, İstanbul 2014, s. 75-97.

- Ömer Faruk Harman, **Kudüs-Üç ilâhî dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir,** Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt: 26, İstanbul 2002, sayfa: 323-327.

- Saliha Gümüş, **II. Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası,** Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

FOTOĞRAFLARLA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KUDÜS

İnanç, Mekân, İnsan

قدس شريف سنجاغي
مقياسي ١/١٥٠٠٠٠٠
اشارات مخصوصه
ولايت مركزي
سنجاق مركزي
قضا مركزي
ناحيه مركزي
كوي
ولايت حدودي
سنجاق حدودي
قضا حدودي
تيمور يولي
شوسه يول
تلغراف وپوسته
پوسته
بيروت ولايتي
سوريه ولايتي
حجاز ولايتي
قدس شريف
يافه

» **Kudüs-ü Şerif Sancağı.**

› 1308. Karton üzerine, renkli, el yapımı, **76x122 cm.**

» Kudüs şehrinin şark cihetinden manzara-i umumisi.

› Kudüs, fethedildikten kısa bir süre sonra, Şam Beylerbeyliğinin sancağı olarak Osmanlı İmparatorluğunun idari yapısına dâhil edilmiştir. Osmanlılar dini bakımdan büyük öneme sahip olan Kudüs'ü Mekke ve Medine'den sonra en önemli üçüncü kutsal alan olarak görüyorlardı. Bununla birlikte, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kudüs'ün sur duvarları yeniden inşa edilmiş, Harem-i Şerif'in restorasyonuyla ilgilenilmiş, su sistemi geliştirilmiş ve hayırsever kompleksler kurulmuştur.

» Kudüs-ü Şerif şehri manzarası.

› Tahmini olarak dört bin yıldır insanların oturduğu düşünülen Kudüs'teki Eski Kentin etrafı yaklaşık 1 km uzunluğunda surlarla çevrili bir dikdörtgen halindedir. Müslümanlar tarafından Haremü'ş-Şerif olarak anılan, surların içinde kalan ve Müslüman, Hıristiyan, Yahudi ve Ermeni mahallelerine ayrılan Eski Kent, camileri, ortaçağdan kalma kemerli kapıları ve labirenti andıran sokaklarıyla tipik bir Ortadoğu şehirlerinden biri görünümündedir.

» Kudüs-ü Şerif şehri manzarası.

› Kudüs şehrinin Akdeniz'in Suriye kıyılarına yakın bir mesafede, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu bölgelerinin kesişim noktasında kurulmuş olması (Amman, Beyrut, Şam) şehre verilen önemi artırmaktadır.

» Kudüs-ü Şerif'in bir ciheti.

› Coğrafi olarak Kudüs şehrinin stratejik bir öneme ve konuma sahip olmasının sebeplerinden biri yüksek bir tepenin üzerinde kurulu olmasıdır. Akdeniz'den yüksekliği 750, Ölüdeniz'den ise 1150 metredir.

» Kudüs-ü Şerif.

› Kudüs bir peygamberler şehri olduğundan tarih boyunca sürekli ilgi odağı olmuş, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve birçok değişik isimle anılmıştır. Bronz çağındaki adını, o dönemin en büyük tanrısı olarak kabul edilen **"Salem"**den almıştır. Çeşitli kaynaklarda şehrin ismi, **"Yerushalayim"**, Aramice **"Yerushlem"**, Ahd-i Atik'te ise **"Hakikat Şehri"**, **"Sion"** ya da **"Zion"** olarak geçmektedir.

» Kudüs-ü Şerif'in diğer bir cephesi.

› Kudüs şehri, Roma imparatorluğu döneminde **"İlia Capitolina"**, Müslümanların fethiyle beraber **"Beytü'l-Makdis"** ya da **"Beytü'l-Mukaddes"** olarak isimlendirilmiştir. Memlûk Devleti döneminden itibaren İslâm âleminde kutsal ve bereketli yer anlamlarına gelen **"Kudüs"** adını almıştır. Batı dillerindeki yazılış şekli ise **"Jerusalem"**dir.

» Cebel-i Tur'un Kudüs manzarası.

› Kudüs'le ilgili olarak Evliya Çelebi Seyahatname adlı kitabında; Yunanlar'ın İlya, Süryanilerin Makdine, Arapların Beyt-i Mukaddes ve Kudüs dediklerini aktarmaktadır.

» Kudüs kasabasının manzara-i umumisi.

› Dünyanın en eski şehirlerinden biri olan Kudüs, **"Barış Şehri"** olarak da isimlendirilmiştir. Kudüs, Filistin'in en yüksek dağları arasında bir kale görünümünde olup kale duvarları şehrin düşmanlarına karşı bir savunma hattı görünümündedir.

» Kudüs kasabasının manzara-i umumisi.

› Kudüs; Yafa, Gazze, El-Halil, Birü's-Seb gibi şehirlerle komşudur. Kudüs'ün dışarıdaki şehirlere açılan dört yolu vardır. Bunlar batıda Yafa'ya, kuzeyde Hayfa'ya, güneyde El-Halil'e ve doğuda Eriha üzerinden Ürdün'ün başkenti Amman'a çıkan yollardır.

» Kudüs kasabasının manzara-i umumisi.

› Kudüs şehrinin kuruluşunun Kalkolitik Çağ sonları ile İlk Tunç Çağına kadar ulaştığı yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Kentin en eski adının **"Tanrının Kurduğu yer"** anlamına gelen **"Urusalim"** olduğu sanılmaktadır.

» Kudüs-ü Şerif'in manzara-i umumisi.

› Bazı kaynaklarda Kudüs'ün kuruluşunun M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzandığı ve Kenaniler'in (Fenikeliler) bir kolu olan Yebusiler tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Yebusiler'in yaşadığı Kudüs'ü İ.Ö. 1000 dolaylarında Hz. Davud ele geçirmiş ve Yahudi Krallığının başkenti yapmıştır. Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman ise kenti genişleterek kendisi için bir saray ve Kudüs Tapınağı'nı (Beytü'l-Makdis) inşa ettirmiş, kutsal kabul edilen Ahit Sandığı'nı buraya yerleştirmiştir. Böylece Kudüs tek tanrılı dinin kutsal merkezi olmuştur.

» Kudüs-ü Şerif kasabası.

› Kudüs birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, günümüze gelene kadar birçok savaşlar ve yıkımlar görmüştür. Roma İmparatoru I. Konstantin'in Hıristiyanlığı resmen tanımasıyla Kudüs'te tapınakların inşa edildiği ve kentin Hıristiyanlığın kutsal merkezi olarak geliştiği yeni bir dönem başlamıştır. I. Konstantin Hıristiyanlığı benimseyen, koruyan ve yayılmasına olanak tanıyan ilk imparatordur.

» Kudüs-ü Şerif'in manzarası.

› Kudüs, 638 yılında Hz. Ömer tarafından alınarak Müslümanların eline geçmiştir. Daha sonraki zamanlarda, Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Arapların eline geçmiş ve uzun bir süre Arap yönetiminde kalmıştır.

» Kudüs genel görünüm.

› Hz. Ömer'in 638 yılındaki fetihle İslam idaresine kazandırdığı Küdus, sırasıyla, Emevi, Abbasi, Tolunoğulları, Fatimî, Selçuklu ve tekrar Fatimî idaresine girmiş ve 1099 yılında Haçlıların istilasına uğramıştır. Selahaddin Eyyubi 1187 yılında Kudüs'ü yeniden fethederek 88 yıllık haçlı istilasına son vermiştir.

» Kudüs-ü Şerif'in manzarası.

› Memlûklerden sonra en nihayetinde Yavuz Sultan Selim'in (1516) Kudüs'ü fethetmesiyle 400 yıllık Osmanlı egemenliği dönemi başlamıştır. Bu dönemde bölge Kudüs, Gazze ve Nablus sancakları olarak üçe ayrılmıştır. I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) döneminde ise kente yeni surlar, medreseler, imarethaneler inşa edilerek mimariye Müslüman damgası vurulmuştur.

» Kudüs genel görünüm.

› Birinci Dünya Savaşı'nda, 9 - 11Aralık 1917'de İngilizler tarafından işgal edilerek İngiliz askerî ve Manda İdaresine giren Kudüs bu tarihten sonra hızla Müslüman kimliğini yitirmeye başlamıştır.

» Kudüs-ü Şerif kasabası.

› 14 Mayıs 1948'de İngiltere koruma rejimine son vererek sorumluluğu Birleşmiş Milletlere bırakmış, aynı gün İsrail devleti kurulmuştur. 1948'de kent, İsrail ile Ürdün arasında bölüşülmüş Eski Kent ve Doğu Kudüs'ün diğer bölümleri Ürdün'de; Batı Kudüs de İsrail'de kalmak üzere paylaşılmıştır. İsrail, Batı Kudüs'ü başkent ilan etmiştir.

> 1967 yılında İsrail ile Arap komşuları Mısır, Ürdün ve Suriye arasında başlayan ve 6 gün süren savaştan sonra İsrail, Doğu Kudüs'ü de işgal ederek kentin tümünü ele geçirmiş ve bölünmez başkent yapmıştır. 1980'de çıkarılan özel bir yasa ile Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğu bir kez daha vurgulanmış, fakat bu girişim uluslararası düzeyde kabul görmediğinden dolayı, kentin statüsü halen anlaşmazlık konusu olmaya devam etmektedir.

1988 yılına gelindiğinde bu defa Filistin Milli Konseyi, Filistin Devleti'ni ve başkentinin Kudüs olduğunu ilan etmişlerdir. 1993'de Doğu Kudüs'e kapatma uygulanmaya başlanmış, o güne kadar Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden Doğu Kudüs'e giriş çıkışlara izin verilirken, bu tarihten itibaren bu imkân kalmamıştır. Günümüzde ise halen kutsal yerler sorunu devam etmektedir.

» 1861 sene-i miladisinde Kudüs-ü Şerif'in Heyet-i Hazıra ve Asar-ı Kadime-i meşhuresiyle sabık Sardunya Erkân-ı Harp Zabitanından Mösyö Ermet Piyeroten'in resmeylediği nüshasının aynı olarak Mekteb-i Fünunu Bahriye-i Hazreti Şahanede tab' ve temsil kılınan haritadır. Matbu harita: **60x93 cm.**

» Altın Kapı.

› Yahudilere göre Mesih'lerinin Kudüs'e gireceği yer olarak düşünülen Altın Kapı; Zeytin dağını görmektedir. Yahudiler, Altın Kapı'nın karşısına düşen mezarlıkta yatanların Mesih geldiğinde ilk canlanan kişiler olacağına inanmaktalar. Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle örülerek kapatılan kapı günümüzde de kapalı durumdadır.

» Kudüs'te bab-ı Müzehheb (Altın Kapı).

› Hazreti Süleyman'ın Beytülmakdis'i inşa ettirdiğinde doğu kapısını altından yaptırdığı düşünüldüğü için, Yahudi ve Hristiyan kaynakları bu kapıdan Altın Kapı diye bahsederler. Hazreti Ömer dönemindeki İslâm fetihlerine kadar bu ikili kapı mabet alanının ana giriş kapısı olmuştu.

» Kudüs-ü Şerif'in Halil'ür Rahman Kapısı.

› Hz. Davud kalesi olarak bilinen yerin hemen yakınında olan ve şehrin batı kısmına bakan **"Bab-ı Halilürrahman"**da şehrin dünyaya açılan kapılarından biridir. Halil Kapısı'na **"Yafa Kapısı"**da denilmektedir.

» Hazret-i Davud kale ve kapısı.

› Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Kudüs şehrini çevreleyen surlarda açılan kapılardan da bahsetmektedir. 1672 yılında Kudüs surlarında altı kapı bulunduğunu, bu kapılardan birinin şehrin güney kısmına bakan **"Bab-ı Hazreti Davud"** olduğunu yazmaktadır.

» Hazret-i Davud Peygamberin Kalesi.

› Şehrin güney surlarında bulunan Davud Kapısına, **"Siyon Kapısı"** da denmektedir. İbranice bir kelime olan Siyon, Tevrat'ta birçok ayette geçmektedir.

» Kudüs-ü Şerif'deki Hazret-i Davud Aleyhisselamın Kalesi.

› Dört Kutsal kitaptan birisi olan Zebur'un indirildiği Beni İsrail'in (İsrailoğulları) Peygamberi ve Kudüs kentinin kurucusu olan Hz. Davud, Kenan ülkesine ait olan Zion (Kudüs) kalesini ele geçirerek burayı kendine başkent yapmıştır.

» Kudüs'te asar-ı atikadan Burç-u Davud.

› Kaynaklarda bazen Hazreti Davud Kalesi bazen de Hazreti Davut Kulesi olarak geçen yerin fotoğrafı.

» Kudüs'te Davud Kalesi.

› Kudüs Kalesi içinde Lala Mustafa Paşa Camii bulunmakta ve caminin minaresi 19. yüzyıldan bu yana Davut Kulesi adıyla anılmaktadır.

» **Kudüs-ü Şerif'in Hazret-i Davud Aleyhisselam namıyla yâd olunan kapısı.**

› Bazı yazılı kaynaklarda Hz. Davud Kapısı, **"Bâbü'n-nebî Dâvûd"** olarak da geçmektedir.

» Bab'el Nasr.

› Bazı kaynaklarda **"Bab'el Nasr"**, **"Amud Kapısı"**, **"Bab'el Amud"**, **"Nablus Kapısı"**, **"Shechem Kapısı"** ve **"Kolonlar Kapısı"**da denilen **"Şam Kapısı"**, Kudüs'ün en büyük ve en güzel kapısıdır. Ayrıca Müslüman mahallesine girişi sağlayan kapıdır. Fotoğrafta, Şam Kapısı önünde çocuklar görülmektedir.

» Kudüs-ü Şerif'in Bab'el Amud nam sur kapısı.

› Tarihte pek çok tamir geçirmiş Şam Kapısı'nı günümüzde Filistin bölgesine geçmek isteyenler kullanmaktadır. Şam Kapısı, 1981 yılında Unesco tarafından koruma altına alınarak Dünya Mirası listesine dâhil edilmiştir.

» Şam Kapısı.

› Diğer surlar ve kapılar içinde estetik görünümüyle dikkat çeken Şam Kapısı; Kanuni Sultan Süleyman tarafından Kudüs surlarının onarımı kapsamında başlatılan çalışma sonucu inşa edilmiş ve bu günkü durumuna gelmesi sağlanmıştır.

» Kudüs-ü Şerif'te Şam Kapısı.

› Filistinlilerin yaşadığı Kudüs'ün doğu bölümünde merkezi bir konumda olan Şam Kapısı, Kudüs'ü çevreleyen 4 kilometre uzunluğundaki surlarda bulunan yedi kapıdan sadece en büyüğü değil, aynı zamanda en güzellidir.

» Kudüs'te Yafa Kapısı.

› **"Bab'ül Halil"** veya **"Halil Kapısı"**da denilen Yafa Kapısı, Kudüs kalesinin hemen karşısında bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde surlar tamir edildiğinde, Padişah Yafa Kapısının girişine, üzerinde Osmanlıca **"La İlahe İllallah, İbrahim Halilullah"** yazılı bir kitabe koydurmuştur. İbrâhim aleyhisselâm Halîlullah'tır. Halîlullah; Allah'ın sadık dostu anlamına gelmektedir.

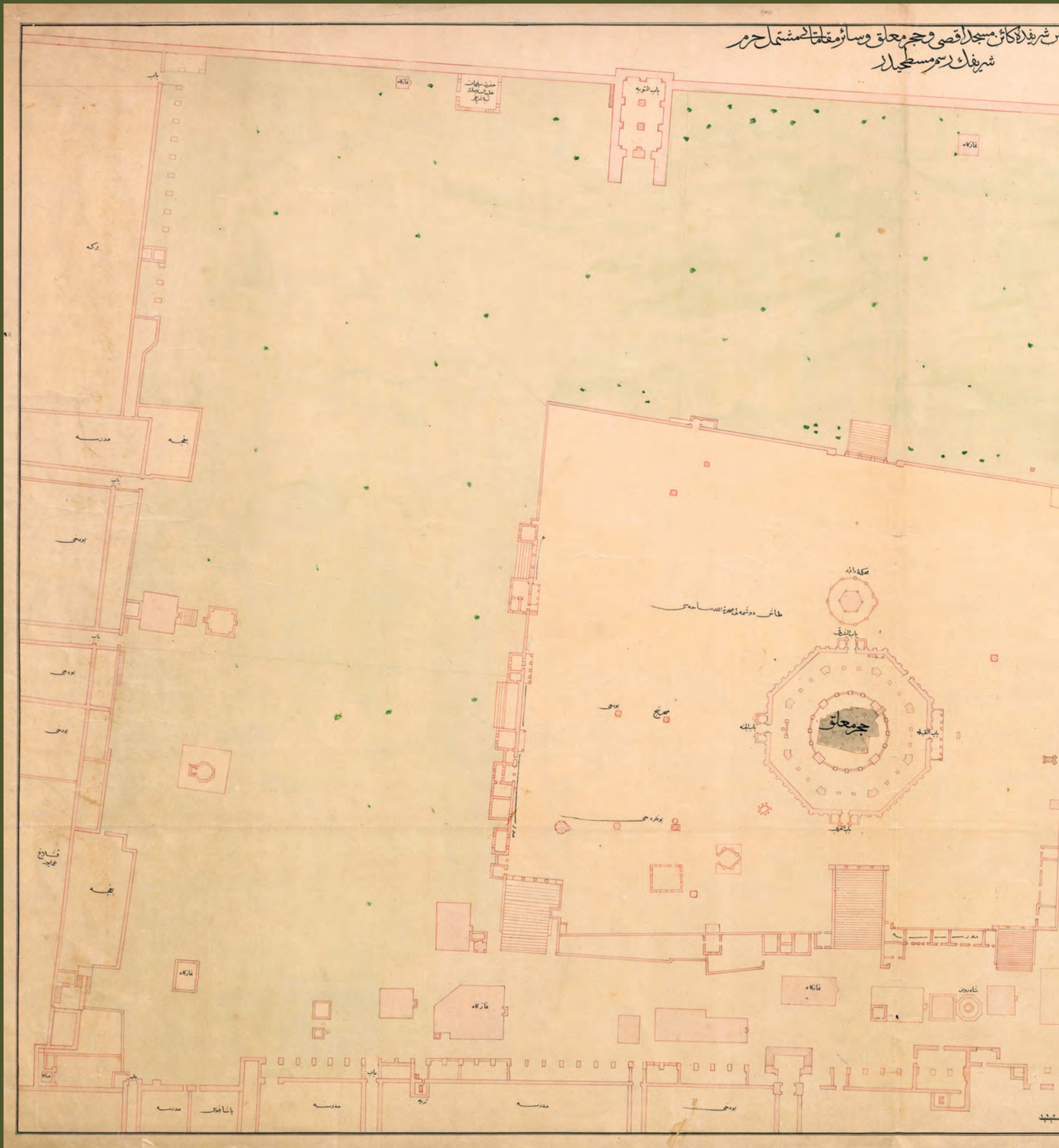
شریفده کائن مسجد اقصی و حجر معلق و سائر مقاماتی مشتمل حرم
شریفك رسم مسطحیدر
حجر معلق

» Kudüs-ü Şerif'te kâin Mescid-i Aksa ve Hacer-i Muallak ve saire makamat-ı müştemil Harem-i Şerif'in resmi musattahıdır. Plân: karton üzerine, renkli, el yapımı, **71x111 cm.**

» Sahratullah'ül-Müşerrefe havalisinde bulunan minber-i şerif.

› Kubbetü's-Sahra'nın güney yönünde **"Minber es-Sayf"** (Yazlık Minber) olarak anılan, Memlûk dönemine ait Kadı Burhaneddin Mihrabı ve Minberi 1843 yılında yenilenmiştir.

» Minber-i Şerif'in umum manzarası.

› Mescid-i Aksa'nın hemen her tarafında minber ve mihraplar yer almaktadır. Kadı Burhaneddin Minberi Mescid-i Aksa'daki en güzel minberlerden birisidir. Yahudilerin ibadet ettikleri yer, yani ağlama duvarı da aynı zamanda bir minber sayılmaktadır.

» Harem-i Şerif havalisi.

› Günümüzde Mescid-i Aksa'nın tam olarak hangi yapı olduğuna dair çeşitli tartışmalar vardır. En uygun açıklama ise; Kubbetü's-Sahra ile Kıble Mescidi ve diğer tüm yapıları içine alan o büyük alanın tamamının Mescid-i Aksa olduğudur. Aynı alana Harem-i Şerif ve Beytü'l-Makdis de denmektedir.

» Mezkûr Camii-i Şerif'in havalisi.

› Mescid-i Aksa'yı bağrında barındırması ile İsra ve Miraç hadiselerinin burada gerçekleşmesinden dolayı Kudüs Müslümanlar için kutsiyet arz etmektedir. Mescid-i Aksâ'nın adı, Kuran'da İsra suresinin ilk ayetinde geçmektedir. İsra yani Mirac olayında Hz. Muhammed **"Burak'a bindim Beytü'l-Makdis'e vardım"** demiştir.

» Harem-i Şerif dâhilinde bir minber-i şerif manzarası.

› Mescid-i Aksa'nın ismi Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: **"Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."**

» Sahratullah avlusundaki mihrap ve minberin resmi.

› Mescid-i Aksâ; Mescid-i Haram'dan sonra inşa edilmiş ve O'na olan uzaklığından dolayı adı Mescid-i Aksa olarak isimlendirilmiştir. Mescid-i Aksa dediğimiz yer irili ufaklı birçok mescidin içinde bulunduğu ve yaklaşık olarak 144 bin metre karelik bir alanın tamamına verilen addır.

» Kudüs-ü Şerif'deki Hazreti Ömer'in minberi.

› Mescid-i Aksâ; Aramice **"Beth makdeşa"**, İbranice **"Beth hamikdaş"** ve Arapça **"Beytü'l Makdis"** adıyla anılmakta olup **"Mukaddes Ev"** manasına gelmektedir. Arapçada **"Aksa"** uzak manasındadır. Müslümanlar için Mescid-i Aksa; Mekke'deki Kâbe ve Medine'deki Mescid-i Nebevi'den sonra en kutsal üçüncü mekân olarak kabul edilmektedir.

» Cami-i Ömer kurbünde vaki minber.

› Osmanlı hâkimiyeti boyunca Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksâ'ya gösterilen ihtimam devam etmiştir. Osmanlı hükümdarları bu binalarda meydana gelen hasarların onarımına büyük önem vermişlerdir.

» Hazreti Ömer Peygamberin Minber-i Şerifi.

› Bir kitabeye göre Sultan II. Mahmut, Kubbetü's-Sahra'nın yaldızlarını yeniletmiş ve camiyi dıştan tamir ettirmiştir. 1860 yılında Sultan Abdülmecid, Mescid-i Aksa'nın tamirine yirmi bin lira harcamıştır. Sultan Abdülaziz ve ondan sonra da Sultan II. Abdülhamid Mescidi Aksa'nın tamir ve tezyini için otuz biner lira sarf etmişlerdir.

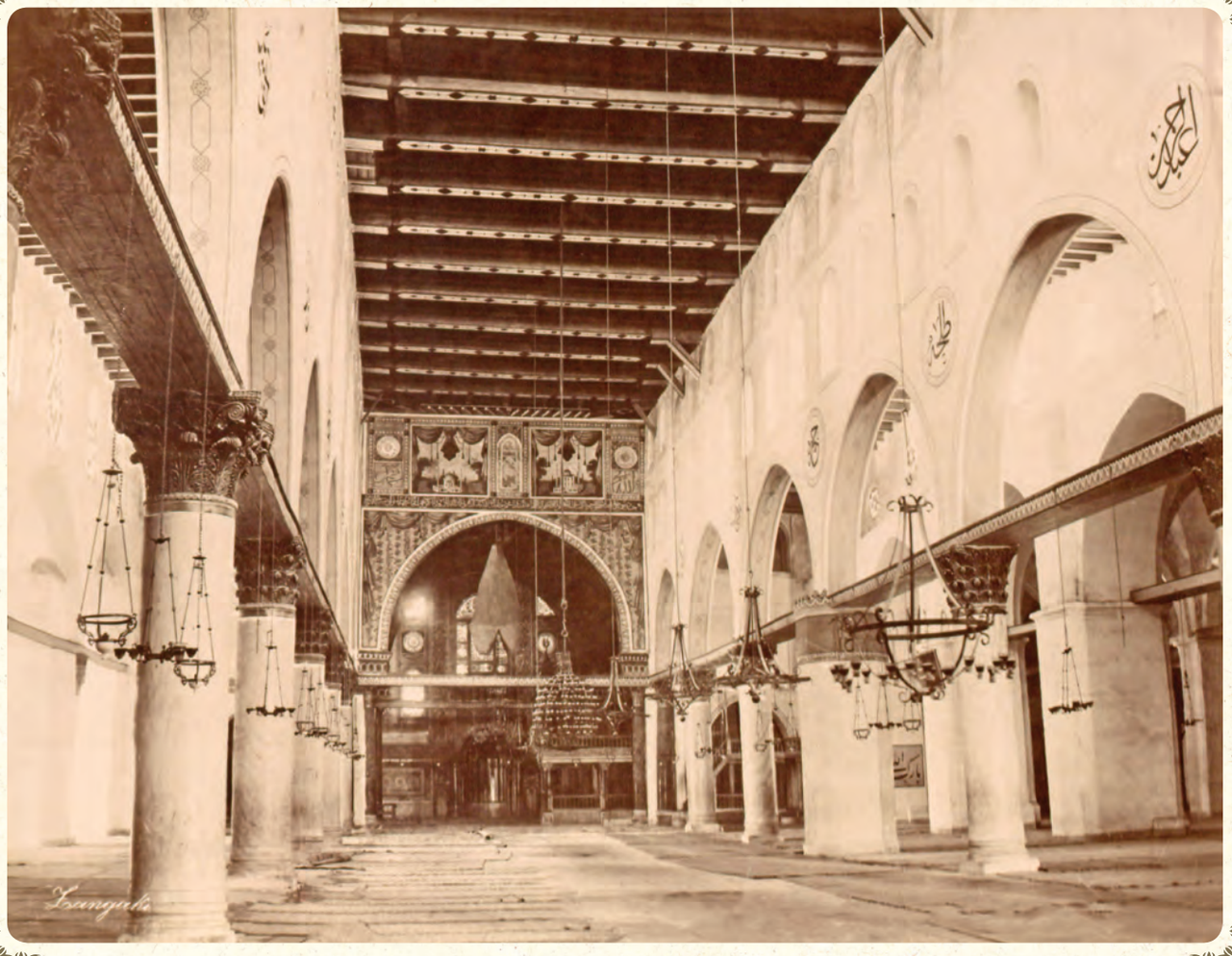

» Mescid-i Aksa'nın dâhilen manzara-i umumisi.

› Kudüs zaman içinde birçok kez istilaya uğramış, yakılıp yıkılmış, depremle harap hale gelmiştir. Mescid-i Aksa'da bu yaşananlardan etkilenmiş, birkaç kez yıkılan Mescid yeniden yapılmak zorunda kalmıştır. İlk yapıldığı zamanlarda daha büyük olan Mescid çeşitli değişikliklere uğramış ve küçültülmek durumunda kalınmıştır.

» Mescid-i Aksa'nın dâhilen manzara-i umumisi.

› Aksa Camii; Kubbetü's-Sahra'yı yaptırmış olan Emevi halifesi Abdülmelik İbn Mervan'ın oğlu Velid tarafından inşa ettirilmiştir. Cami ilk yaptırıldığında bugünkü yapının iki katı büyüklüğündeydi.

» Mescid-i Aksa'nın dâhilen manzarası.

› Mescid-i Aksa'nın iç kısmında süslemeleriyle dikkat çeken minber görülmektedir. Aksa Camii günümüzde 80 metre uzunluğunda ve 55 metre genişliğinde olup yedi kolonun üzerinde yükselmektedir.

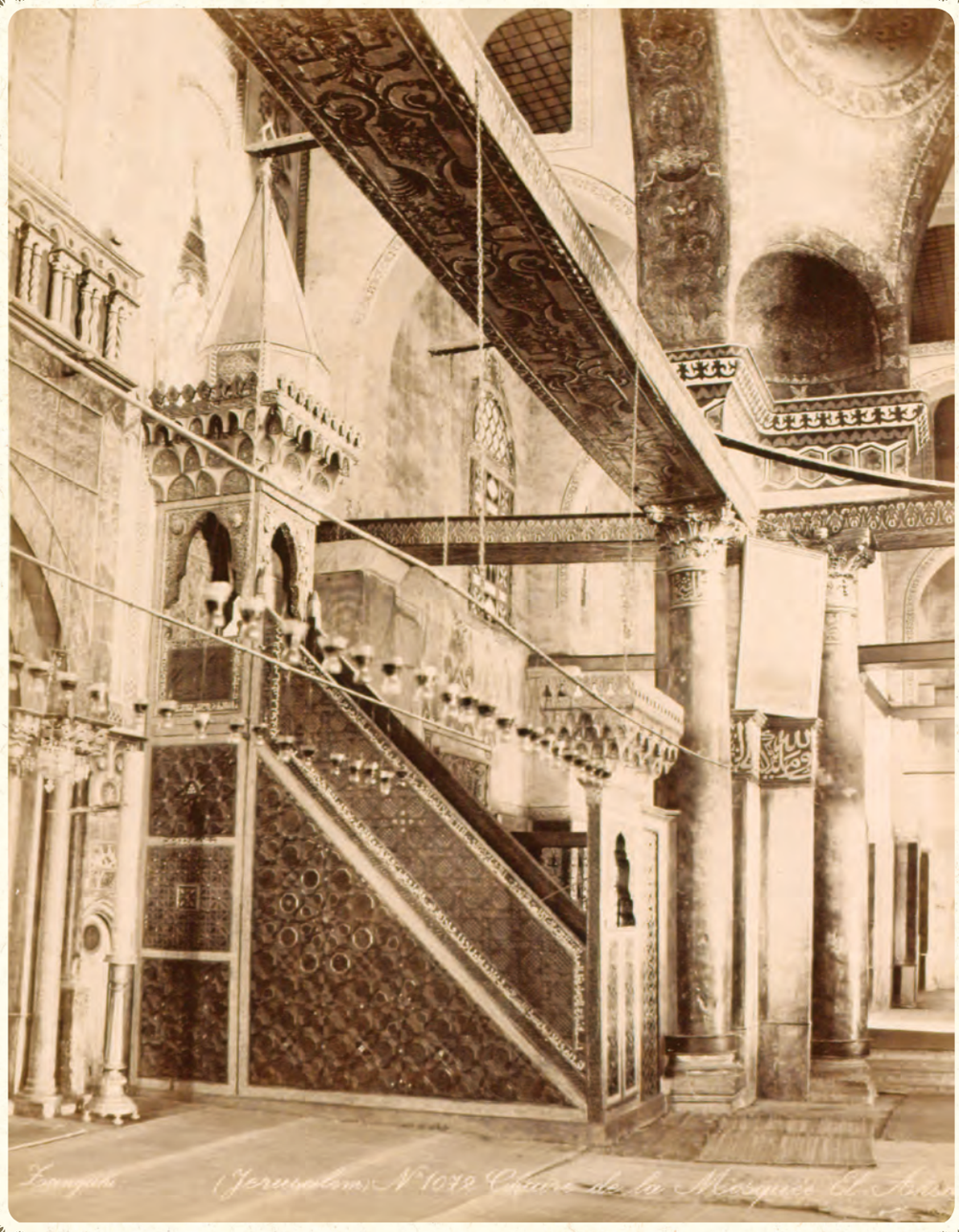

» Mescid-i Aksa'da bulunan minber-i şerif.

› **"Selahaddin Minberi"** olarak bilinen bu minber aslen bir Türk olan Nureddin Mahmud Zengi tarafından 1168'de yaptırılmıştır. Zaman içinde birçok kez saldırıya uğrayan caminin minberi, 1969 yılında yapılan başka bir saldırıda bazı kısımları yanarak zarar görmüştür. Türk ustalar tarafından onarılan minber 2007 yılında yeniden kendi mekânına yerleştirilmiştir.

» Aksa-i Şerif.

› Aksa Camii yani bir başka deyişle Kıble Mescidi (Mescid-i Aksâ); 140.900 metre kareye ulaşan mescit binası, bahçeleri ve avlularıyla eski şehrin beşte birini kapsayacak şekilde büyük bir alana sahiptir.

» Hazret-i Davud Aleyhisselamın mahkemesi.

› **"Babu's-Silsile Sebili"** diğer bir adla **"Babu'l-Mahkeme Sebili"**, Mescid-i Aksa'nın bitişiğindeki Babu's-Silsile Kapısının önünde, dış tarafta yer almaktadır. **"Mahkeme-i Davud"** veya **"Kubbet el-Silsile"** olarak da anılan çokgen planlı, kubbeli ve mihraplı yapı Davud Peygamber'e ithaf edilmiş bir makamdır.

» Sahratullah ittisalinde Mahkeme-i Davud'un görünüşü.

› Yahudi cemaati tarafından Davud Aleyhisselamın mahkeme edildiği yer olarak kabul gören sebil, Yahudiler için kutsal bir mekân konumundadır.

» Harem-i Şerif'in büyük kapısı.

› Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mescid-i Aksa hakkında şöyle demiştir: **"Yolculuk ancak şu üç Mescid'den birine olur: Benim şu mescidime (Mescid-i Nebevî), Mescid-i Haram'a ve Mescid-i Aksa'ya."** Bu hadis ışığında hareket eden Müslümanlar, İslâm'ın ilk kıblesine duydukları saygıyı ifade etmek için Mescid-i Aksa alanını da **"Harem"** kategorisine katmışlar ve **"Mescid-i Aksa Harem-i Şerifi"** diye adlandırmışlardır.

» Harem-i Şerif dâhilinde abdest almağa mahsus musluklu çeşmedir.

› Mescid-i Aksa alanında; Gavanima Minaresi, Hızır Kubbesi, İkinci Mahmud Eyvanı, Karanlık Kapı Sebili, Kuzey Revakları, Ahmed Paşa Halvethaneleri, Ahmed Paşa Medresesi, Miraç Kubbesi, Nebi Mihrabı, Kasımpaşa Şadırvanı, Nahiv Kubbesi, Musa Kubbesi, Kâse Şadırvanı, Burak Mescidi, Ağlama Duvarı, Burak Halkası, Kadı Burhaneddin Minberi, Kadınlar Mescidi gibi mekânlar bulunmaktadır.

» Camii mezkûrun kıble tarafından avlusu.

› Müslümanlar için yeryüzünde kurulmuş ikinci mabet olan Mescid-i Aksa; Hıristiyanlar için Hz. Zekeriyya'nın, Hz. Yahya ile müjdelendiği, Hz. Meryem'in Ruhu'l-Kudüs tarafından ziyaret edildiği, Hz. İsa'nın semaya yükseltildiği yerdir. Yahudiler için Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmeye kalkıştığı ve Hz. Süleyman'ın Beytü'l-Makdis'i inşa ettiği yer konumundadır.

» Kudüs-ü Şerif'te Kışla-i Hümayun.

› Fotoğrafta, Kudüs-ü Şerif'te Osmanlı döneminde Kışla olarak kullanılan bina görülmektedir.

» Harem-i Şerif avlusu dâhilinde minare-i şerifeler manzarası.

› Günümüzde Harem-i Şerif'te; 14 kapı, 6 mescit, 4 minare, 12 medrese, Burak Duvarı, 26 adet su kuyusu, Abdest Şadırvanı, 30 Mastaba (yerden yüksekçe olup üzerinde ders yapılan taş oturak), 11 Sebil, 1 Minber (Kadı Burhaneddin Minberi), İslâm Müzesi ile Kütüphane gibi yapılar yer almaktadır.

» Mescid-i Aksa'nın şarka açılan mesdud (kapatılmış) kapısı.

› Hıristiyanlar için Kudüs zamanın başladığı ve biteceği yerdir. Kudüs'ün Yahudiler için önemli olmasının bir başka sebebi ise Süleyman Mabedi'nin bu kentte bulunmasıdır. Özellikle mabedin Mescid-i Aksa'nın altında olduğunu düşündükleri için günümüzde burasıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar.

» Harem-i Şerif havalisi dâhilinde bir minare.

› Mescid'i Aksa'nın kuzeybatı noktasında bulunan görkemli Gavânima Minaresi. Gavanima Minaresi'ne Antonia Kulesi'de denmektedir. Burası Memlûkler Dönemi'nde 1298'de yaptırılmıştır.

» Kubbetü's-Sahra.

› Kudüs şehrinin dini merkezi sayılan, Harem-i Şerif'in en yüksek noktası ve aşağı yukarı orta kesiminde bulunmaktadır. Kubbetü's-Sahra sekizgen şeklindedir. Her bir kenarın uzunluğu yirmi metredir ve dört kapısı vardır.

» Sahratullah'ül-Müşerrefe ile Hazreti Davud Aleyhisselam mahkemesi.

› Kubbetü's-Sahra; sekizgen olup dört girişi bulunmaktadır. Binanın planı, ziyareti kolaylaştırdığı gibi kayayı her açıdan görebilmeyi de sağlamaktadır. Sekizgen dış duvarın içinde ayaklar ve sütunlarla ikinci bir sekizgen oluşturulmuştur. Bunun içinde de kayanın çevresinde dört ayağa dayanan orta mekân yer alır.

» Kudüs-ü Şerif'te Hazreti Ömer radiyallahu taalâ anhü Camii Şerifi.

› Kaynaklarda; yapıldığı zamanki durumunu, çok az bir değişmeyle günümüze değin koruyan en eski İslâm yapısı olarak Kubbetü's-Sahra gösterilmektedir. Kubbetü's-Sahra'nın planı, Hacer-i Muallak denilen kutsal kayanın tavafına uygun biçimde tasarlanmış ve yapılmıştır.

» Sahratullah'ül-Müşerrefe'nin haricen manzarası.

› Kudüs şehrine uzaktan bakıldığında parıldayan altın kubbesiyle göze ilk çarpan dikkat çekici yapı Kubbetü's-Sahra'dır.

» Sahratullah'ül-Müşerrefe'nin manzara-i hariciyesi.

› Kubbetü's-Sahra'da orta mekânı 20 metre çapında ahşap bir kubbe, çevre mekânları ise ortak bir çatı örtmektedir. Bu yapıda İslâm mimarisinin ilk mihraplarından biri bulunmaktadır. Tek parça mermerden yapılmış mihrap, form ve süsleme bakımından basit olmasına rağmen daha sonraki mihraplara örnek olması açısından önemli bir yeri vardır.

» Beyt'ül Makdis'de Sahratullah'ül-Müşerrefe kubbesinin rü'yet-i şarkiyyesi.

› Kubbetü's-Sahra'nın dışı ve içi değişik tekniklerle zengin biçimde süslenmiştir. Dışta, renkli taş ve mozaik süslemenin yanı sıra özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki onarımda eklenen Osmanlı çinileri dikkati çekmektedir. Dış yapı daha sonra da çeşitli onarımlar görmüştür.

» Kudüs-ü Şerif'te Hazreti Ömer Camii Şerifi.

› Kubbetü's-Sahra; zeminden kubbeye kadar hiç boşluk bırakılmadan süslemelerle tezyin edilmiştir. Süslemelerde genellikle bitki motifleri, asma dalları, hurma ağacı, inci dizileri ve üzüm salkımları gibi motifler kullanılmıştır.

» Mescid-i Aksâ'nın haricen manzarası.

› Harem-i Şerif dâhilinde bulunan Kâse Şadırvanı ve etrafında ebediyeti temsil eden serviler görünmekte.

» Sahratullah'ül-Müşerrefe'nin haricen manzarası.

› Kubbetü's-Sahra; Eyyubiler, Memlûkler ve İlhanlılar zamanında çeşitli tarihlerde tamir edilmiştir. Osmanlı döneminde ise; III. Murat, I. Abdülhamid, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid devirlerinde tamir ve onarım görmüştür. II. Abdülhamid binanın zeminini İran halıları ile döşeterek, büyük bir avize astırmış ve eskiyen çinilerini yeniletmiştir.

» Sahra-i Şerif ve Hazreti Davud Peygamberin Mahkemesi.

› Bugün Kubbetü's-Sahra dışında gördüğümüz çini ve yazılar 450 yıldır orijinal hali ile durmaktadır.

» Harem-i Şerif dâhilinde Sahratullah Camii Şerifi'nin haricen olan diğer manzara-i letafet-bahşâsı.

› Kubbetü's-Sahra'nın güneybatısında bulunan bir mermer sütun parçası üzerinde Peygamberimizin Miraç gecesinde göğe yükselmek için Burak atına bindiği sırada oluşan ayak izi vardır. Ayak izi zarif bir kubbenin içinde bulunmaktadır. Bu kubbe, kıble tarafından, Sahra'nın altına inerken sol tarafta yer almaktadır.

» Camii Ömer'in medhali.

› Kubbetü's-Sahra, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in miraca çıkarken üzerine bastığı büyük bir kaya parçasının üzerine inşa edilmiştir. **"Sahra"** kelimesi de **"Kaya"** anlamına gelmektedir. Kubbetü's-Sahra adı bu kayaya binaen verilmiştir.

» Camii Ömer'in büyük kapısı.

› Kubbetü's-Sahra; İslâm mimarisinin bilinen ilk kubbeli eserlerindendir ve Kudüs'ün fethinden sonra Hz. Ömer tarafından yaptırılan mescidin yerine inşa edildiği için, daha çok batılılar tarafından Ömer Camii olarak tanınmaktadır. Kubbetü's-Sahra'nın dört kapısı bulunmaktadır. Bunlar; Aksa, İsrafil, Cennet ve Batı kapılarıdır.

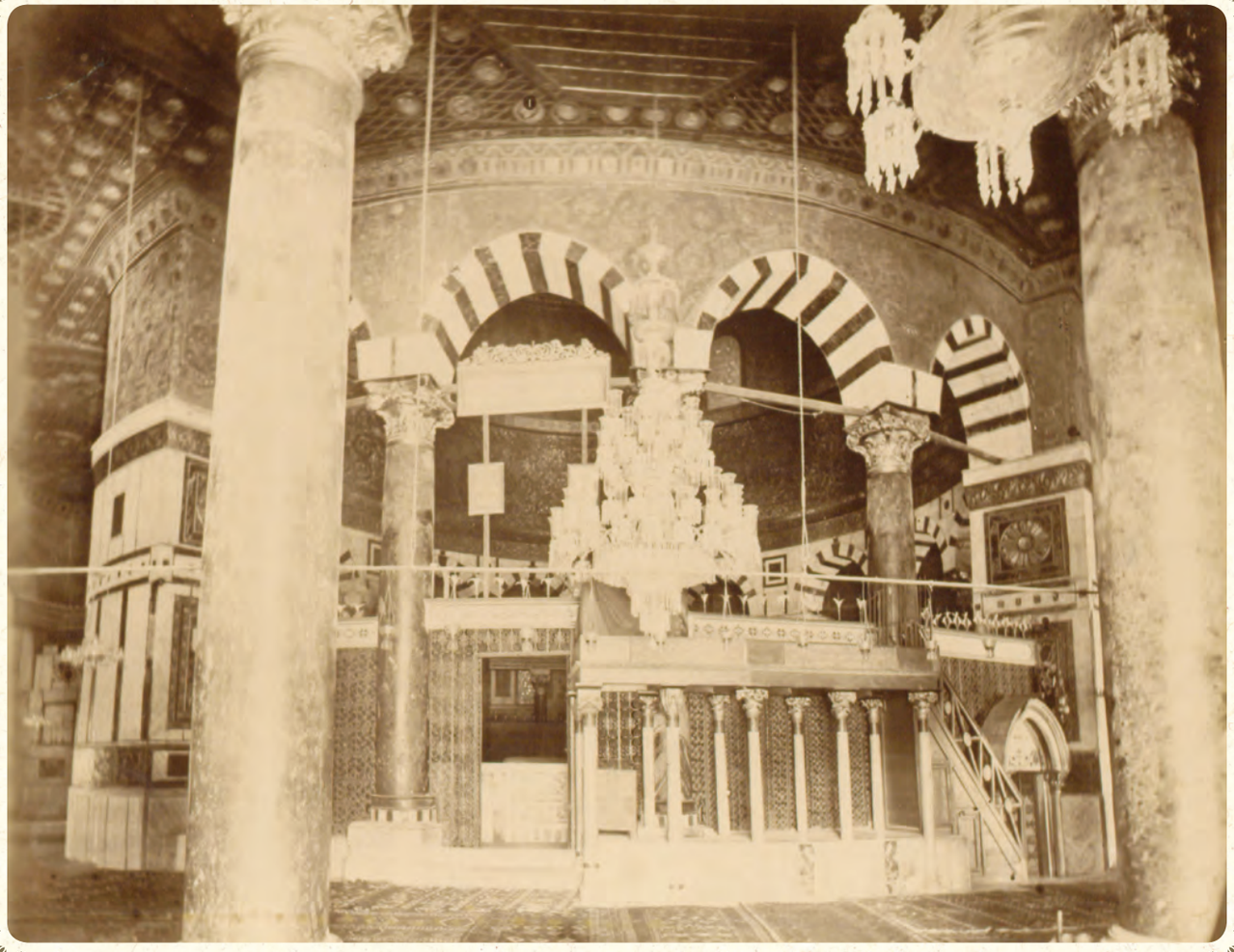

» Sahratü'l-Müşerrefenin dâhilen manzara-i umumisi.

› Kubbetü's-Sahra sekizgen planlı, içeriden merkezi daireli bir yapıdır. Harim (girilmesi yabancıya yasak olan, kutsal tutulan, korunaklı yer) kısmı iki galeriden oluşmaktadır. İlk galeri sekiz büyük ayak, on altı sütun ve yirmi dört kemerden oluşmaktadır.

» Sahratü'l-Müşerrefenin dâhilen manzarası.

› Kubbetü's-Sahra'nın iç yüzeyi ve kubbesi Kur'an sureleri ve çeşitli motiflerle süslenmiştir. Müslümanlar yaygın olarak yapının içindeki Muallak Taşının havada durduğuna inanmaktadır.

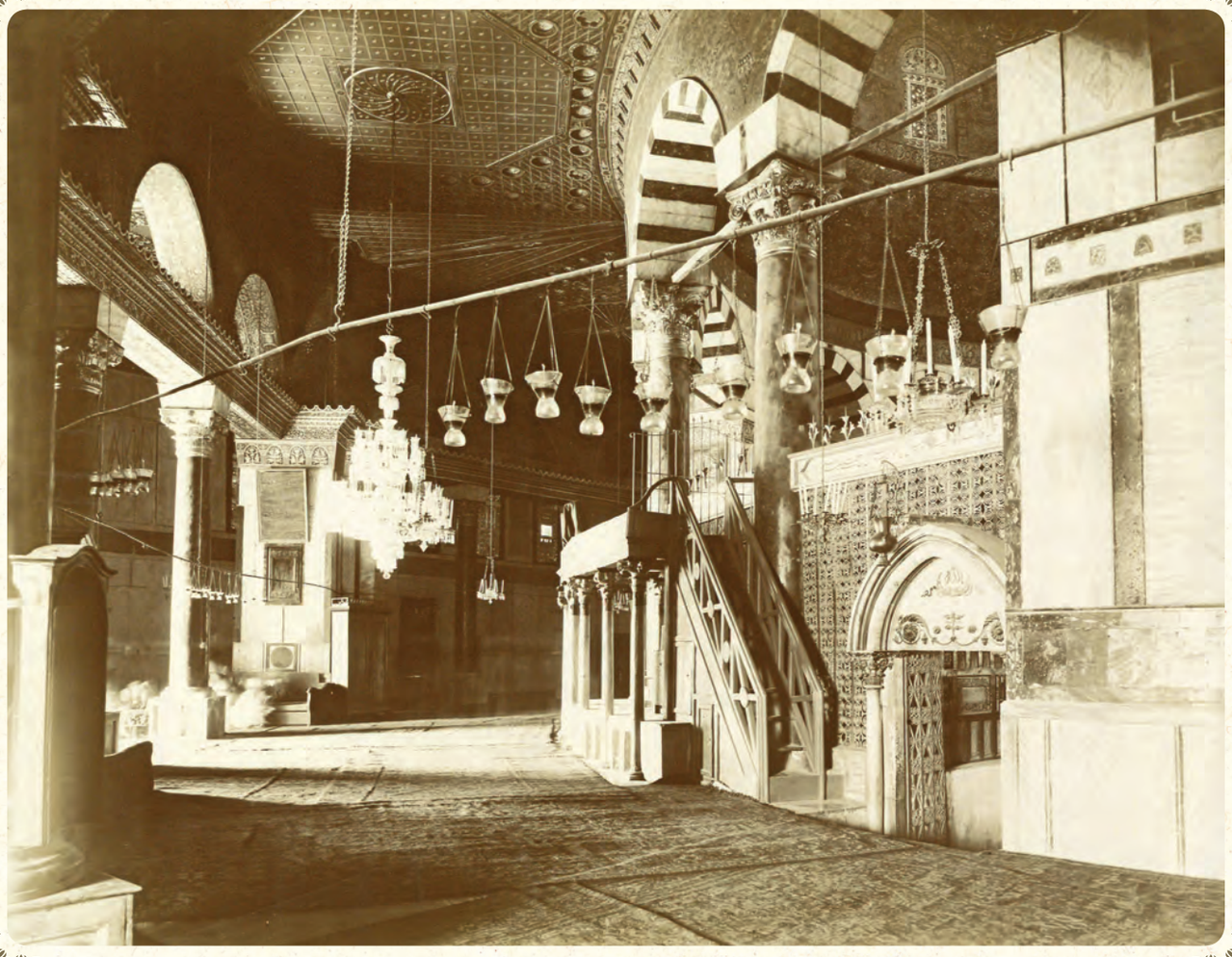

» **Sahratü'l-Müşerrefenin dâhili ve hücre-i muallanın kısm-ı tahtanisine dâhil olunacak kapu.**

› Evliya Çelebi Seyahatname adlı kitabında, Muallak Kayasını havada gören hamile kadınların hayretten, şaşkınlıktan ve dehşetten çocuklarını düşürdüğünü yazmıştır. Müslümanlar tarafından havada durduğu düşünülse de Muallak Kayasının Harem-üş Şerif'teki yapıların altında kalmasından dolayı kayanın alt kısmı gözükmemektedir.

» Sahratullahın derunu ve mağara kapısının görünüşü.

› Kubbetü's-Sahra'nın içindeki mağara tam kubbenin altında bulunmaktadır ve altına merdivenle inilmektedir. Mağara kısmının yüksekliği yaklaşık iki metre kadar ve 70 kişiliktir. Tam orta yerinde tepede büyük bir delik bulunmaktadır.

» Camii Ömer'in dâhili.

› Kubbetü's-Sahra'nın en gösterişli bezemeleri, altın zemin üzerine sarı ve yeşil mozaiklerle süslenen kubbe, kubbe kasnağı ve kemer aralarında yer almaktadır. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in miraca çıkarken üzerine bastığı büyük kayanın yani diğer adıyla **"Muallak Taşı"**nın anlamı **"Havada Duran Taş"**tır.

» Sahratullah Camii Şerifi'nin dâhili ve Sahratullah nam-ı ulyasını şamil olan Hacer-i Mualla'nın bir kısmı.

› Fotoğrafta Sahratullah Camii Şerifi'nin iç kısmı görülmektedir. Günümüzde İsrail'deki radikal gruplar Kubbetü's-Sahra'nın ve bizim için çok kutsal olan Mescid-i Aksa'nın başka bir yere taşınmasını ve burada Yahudilerin üçüncü tapınağının inşa edilmesini istemektedirler.

» **Sahrat'ul Şerif ve nam-ı diğerlerinin muallak taşın dâhilen manzarası.**

› Mimar ve yapan ustası bilinmeyen Kubbetü's-Sahra'nın içinde bulunan kayayı Museviler İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'i kurban etmek üzere seçtiği yer olarak kutsal saymakta, Müslümanlar ise Peygamberimiz Hz. Muhammed'in miraca çıktığı yer olarak kutsal saymaktadır.

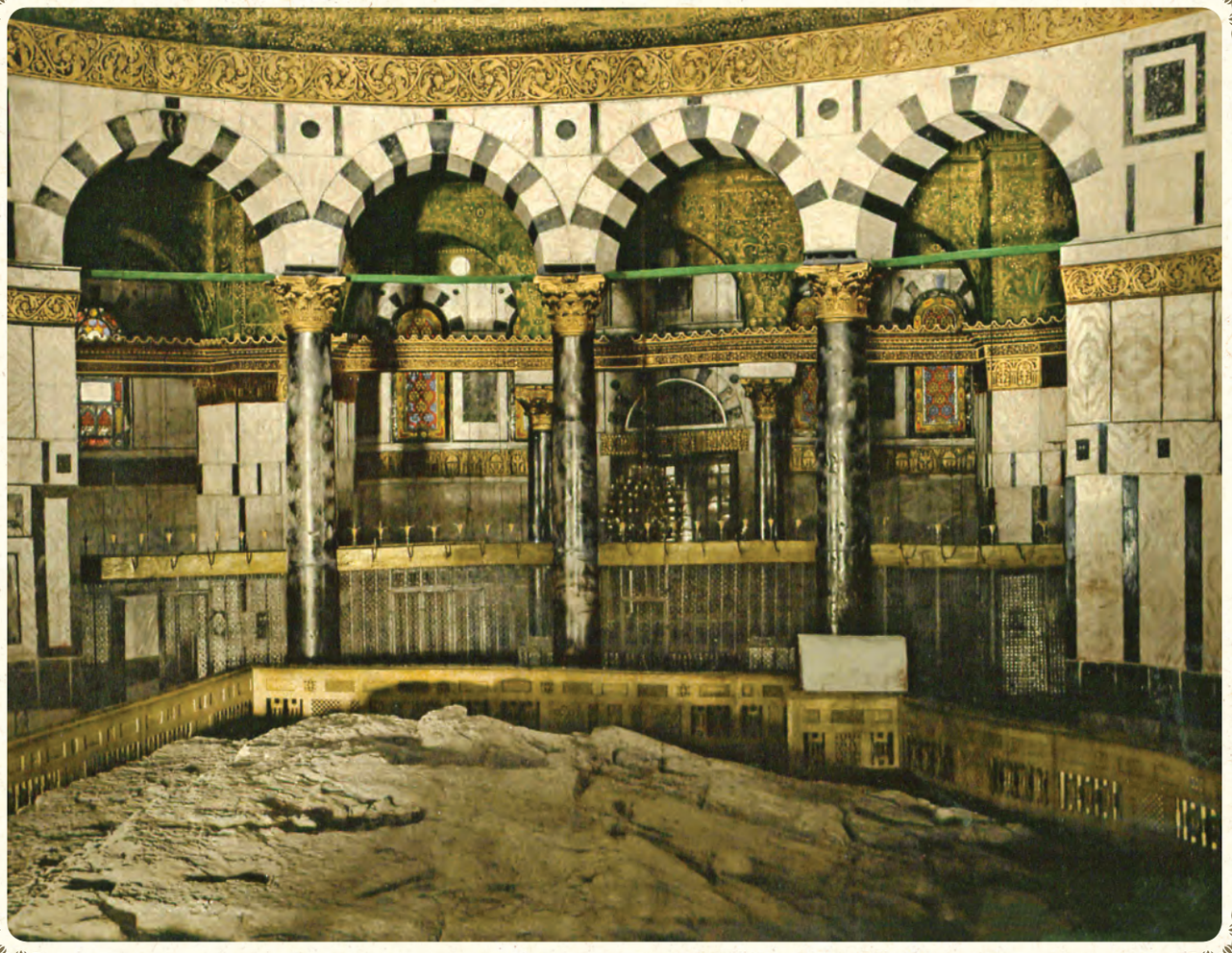

» Sahrat'ul Şerife'nin manzara-i dâhilîsi.

› Günümüzde Muallak Taşının etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. Kubbetü's-Sahra'da, bu kıymetli taşı korumak maksadıyla yaptırılmıştır.

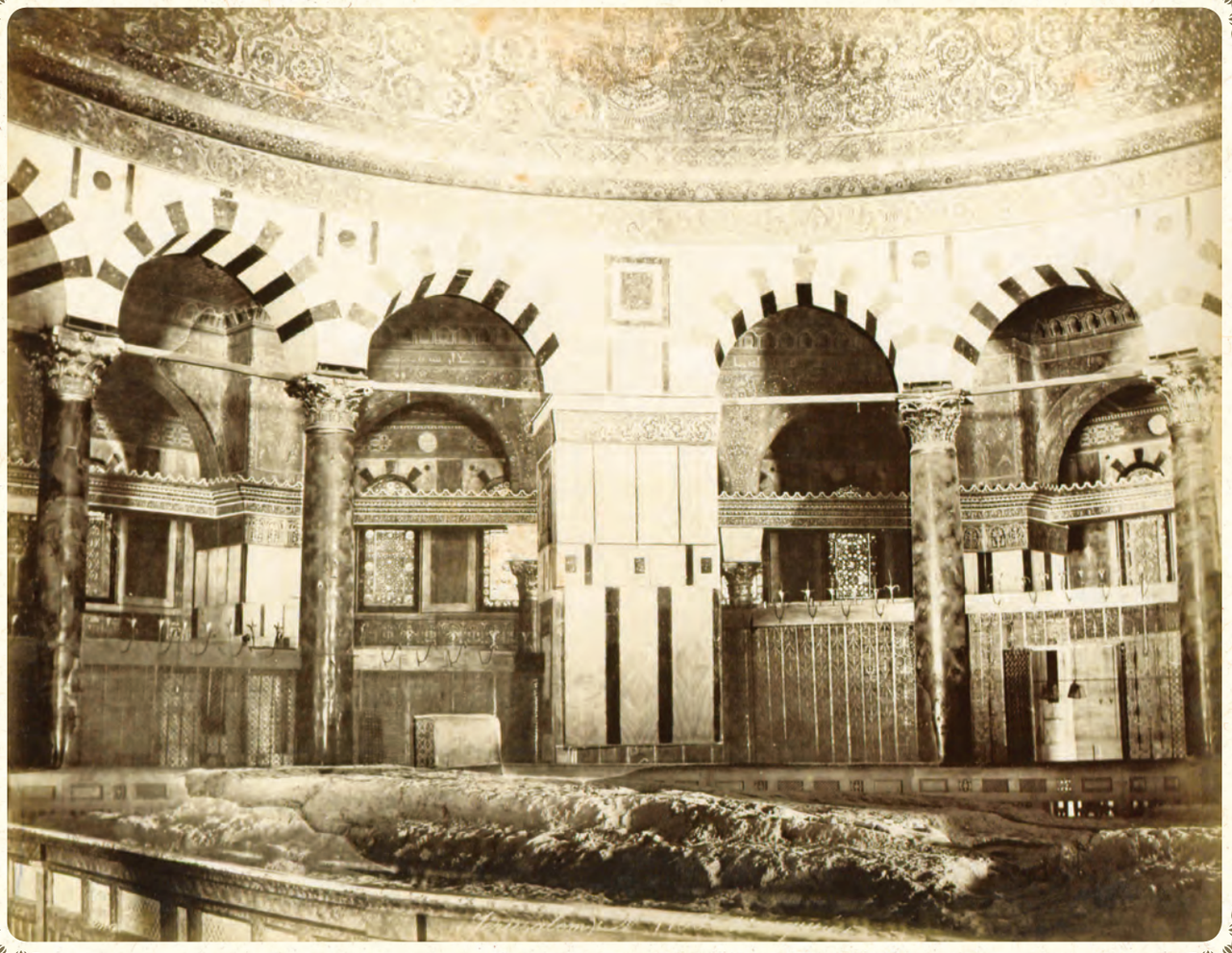

» Cami-i Ömer'in dâhili.

› Muallak Taşının güneydoğu tarafında 11 basamaklı dar bir merdivenden boşluğa veya bir nevi küçük bir mağaraya inilmektedir. Kubbetü's-Sahra'nın içinde kutsal emanetlerin muhafaza edildiği sandıklar da bulunmaktadır. Hz. Muhammed ve Hz. Hamza'nın sancakları buradaki kutsal emanetlerin en önemlilerindendir.

» Sahratü'l-Müşerrefenin altındaki gârın (mağaranın) manzarası.

› Kubbetü's-Sahra'da bulunan Muallak Kayası'nın altındaki mağaraya Ruhlar Mağarası'da denmektedir. Bu mağarada Miraç Gecesi'nde Hazreti Muhammed'in İbrahim, Musa ve Zekeriya peygamberlerle buluştuğuna inanılmaktadır.

» Ehl-i Yahudun hacat duvarı.

› Ağlama duvarı olarak bilinen bu duvarın asıl adı Burak Duvarı'dır. Zira Peygamberimiz, Miraca çıkarken bu duvara Burak isimli atını bağlamıştır. Bugün "Burak Mescidi" olarak bilinen mescidin batı duvarı, bu duvardır.

» **Metalib-i selasenin husuli için taife-i Museviye'nin beka eyledikleri ve Hazret-i Süleyman'ın Kudusü'l Akdas mahallidir.**

› Burak Duvarı'nın uzunluğu yaklaşık 485 metre, yüksekliği ise 18 metredir. Duvardaki taşlardan bazılarının ağırlığının ise 100 tondan fazla olduğu düşünülmektedir. Museviler, oldukça büyük boyuttaki bu taş duvar karşısına geçip ağlıyor, bazıları da dileklerini küçük kâğıt parçalarına yazıp, duvardaki taşların aralarına sıkıştırıyorlar. Bunun nedeni ise; Musevi inanışına göre, bu duvarın karşısında dilenen dileklerin gerçek olacağına duyulan inançtır.

» Yahudilerin ağlama duvarı.

› Yahudilerin en büyük emeli, yıkılan Süleyman Mabedi'ni orijinal haliyle yeniden yapmaktır. Ancak Ahd-i Atik'te (Hristiyanlara göre İbranilerde Hz. İsa'dan önceki kutsal kitaplar) nakledilen Beytü'l Makdis'in eski ölçülerine göre yeniden yapılması demek, Kubbetü's-Sahra'nın yıkılması anlamını taşımaktadır.

» Ağlama duvarı.

› Kudüs'ün Yahudilik için önemi Hz. Süleyman'ın yaptırdığı tapınağın bu şehirde olmasıdır. Yahudilerin inancına göre, bu tapınaktan geriye sadece önünde dua ettikleri Ağlama Duvarı kalmıştır. Bu mekân haremlik-selamlık olarak ikiye ayrılmakta; erkekler sol, kadınlar da sağ tarafa dualarını etmektedirler. Müslümanlar tarafından ise; 15 metre yüksekliğindeki duvarın mabedin bir parçası olmadığı düşünülmektedir.

» Kudüs'te Kışla Caddesi üzerinde Pazar yeri.

› Fotoğrafta; Osmanlı döneminde Kışla Caddesi olarak bilinen caddedeki pazaryeri, pazarda satış yapan kadın satıcılar ve develer üzerinde taşınan mallar görülmektedir. Kentte, peygamberlerin, hükümdarların, ünlü komutanların, politikacıların ve hatta şairlerin yüzyıllardır bıraktığı izleri, bugün de olanca canlılığıyla görmek mümkündür.

» Kudüs-ü Şerif'te bir sokak.

› Fotoğrafta Kudüs'teki ara sokaklardan birisi görülmektedir. 19. yüzyıl başında Osmanlı döneminde surlarla çevrili dar bir yerleşim merkezi olan Kudüs, az miktardaki nüfusuyla geleneksel bir kentti.

» Antonia Kulesi.

› Fotoğrafta; Kadim şehir Kudüs'teki ara sokaklarda bolca bulunan kapılardan birisi görülmekte. Sokakta kentte yaşayan yerel halkta görülmektedir.

» Kudüs dâhilinde bir sokak.

› Yeryüzündeki en eski şehirlerinden biri olan Kudüs, milyonlarca Müslüman, Yahudi ve Hristiyan için bir simge, ziyaret edilmesi gereken bir yer ve kutsal bir mekândır.

» Tarik-i Azab.

› Ecce Homo Kemeri. Hz. İsa'nın çile yolu, günümüzde 14 duraktan oluşmaktadır. Bu yol Hristiyanlar için çok önemli olup, bu yolu tamamlayanlar hacı olmaktadır. Via Dolorosa denilen bu yolun üzerindeki istasyonlar Roma rakamı ile işaretlenmiştir.

» Kudüs dâhilinde bir sokak.

› Hz. İsa'nın elbiselerinin soyulduğu ve taşıması için çarmıhın sırtına verildiği, ikinci durak ile üçüncü durak arasında **"Ecce Homo"** kemeri bulunmaktadır.

› Dönemin Roma Valisi bu kemerinin üzerine çıkarak halka Hz. İsa'yı göstererek **"Ecce Homo"** yani **"İşte İnsan"** diye seslenmiştir.

» Atufetli Ali Bey Efendi Hazretlerinin asar-ı celiliyeleri olarak inşa olunmuş olan köprü.

› Fotoğrafta, Kudüs'teki ara sokaklardan biri görülmekte.

» Via Dolorosa.

› Yazılı kaynaklarda **"Via Dolorosa"**, Hz. İsa'nın çile yolu olarak geçmektedir. Hz. İsa'nın yargılanıp cezalandırıldığı daha sonra üzerinde çarmıha gerileceği haçı kendisine taşıttırmak suretiyle acılar içinde yürütüldüğü ve bu sırada birtakım olayların yaşandığı yoldur.

» Kudüs dâhilinde bir sokak.

› Kudüs'te, Hz. İsa'nın Roma askerleri tarafından yakalanıp, çarmıha gerildiği noktaya kadar gelen yola **"Via Dolorosa"** yani **"Acılar yolu"** denmektedir.

» Kudüs Hükümet Dairesi'nin kapısı.

› Kudüs'te bir hükümet konağının inşasına yönelik padişah iradesi 1868 yılında çıkarıldı. Haseki Sultan Vakfına ait yıkık ve metruk bir hanın yerine inşa edilen Hükümet Konağı Osmanlı yönetiminin sonuna kadar Daire-i Hükümet olarak kullanılmaya devam etti. Kamame Kilisesi, Harem-i Şerif ve Ağlama Duvarı'nın çizdiği üçgenin içinde yer alan Hükümet Konağı, kentin temel yerleşim alanı olan sur içi bölgesinin de tam ortasında yer almaktaydı. Kudüs Hükümet Konağı, 1899 ve 1903 yıllarında da onarım görmüştür.

» Kudüs'te Belediye Hastanesi.

› Kudüs Belediye Hastanesi, Kudüs'te Yafa yolu üzerinde Sultan II. Abdülhamid zamanında yapılmış olup Osmanlı'nın bu şehirdeki en önemli hastanesiydi. 1890 yılından itibaren Kudüs halkına ve civardan gelenlere hiçbir ayrım gözetmeden hizmet vermiş, din ve milliyetine bakılmaksızın fakir ve kimsesizler ücretsiz tedavi edilmişlerdi. Belediye hastanesinde Müslüman tabipler yanında Osmanlı vatandaşı gayrimüslim tabipler de görev yapmakta ve bu hastanenin bünyesinde biri sur içinde, diğeri hastane binasında iki eczane de bulunmaktaydı.

» Kudüs'te Yahudilerin Roçeld Hastanesi.

› Filistin'de Yahudilere destek veren Fransız Baron Edmond de Rotschild, bölgede milyonlarca poundluk harcamalarda bulunarak Yahudiler adına arazi satın almış, binalar inşa ettirmişti. Bu binalardan biri de kendi adını taşıyan Rotschild Hastanesiydi.

» **Kudüs'te tarik-i saltanat-ı seniyyeden (Sen Jan) (Saint Jean) cihetinde ihda buyurulan Göz Hastanesi.**

› Hospitalier (Hastane) Şövalyeleri veya St. Jean Şövalyeleri olarak bilinen bu tarikat, 11. yüzyılda kurulmuş şövalye birliğidir. Önceleri bir hayır kuruluşu olarak bilinen bu oluşum, Kudüs'e gelecek yoksul ve hasta hacı adaylarına yardım etmek için kurulmuştur.

» Kudüs-ü Şerif'teki Sen Jan atlılarının hastanesi harabesi.

› Fotoğrafın çekildiği dönemde bir harabe halinde görünen tarihi hastanede tedavi gören bazı haçlı şövalyeleri mallarının bir bölümünü buraya bağışladı, bazıları ise Kudüs'te kalıp hastaneye hizmet ettiler. Böylece zenginleşen hastane, hasta ve yoksullara hizmette olduğu kadar Müslümanlara karşı savaşta da etkin olan zengin ve güçlü bir kurum durumuna geldi.

» Kudüs'te inşa olunan Mekteb-i İdadi-i Mülki.

› II. Abdülhamid döneminin önemli eğitim girişimlerinden biri de İmparatorluğun merkezi yerlerinde inşa edilen ve lise seviyesinde eğitim veren İdadilerin Kudüs bölgesinde de kurulmasıdır. 1889 yılında Kudüs Mekteb-i İdadi'si, şehrin en kutsal mekânları olan Kubbet-üs Sahra ve Mescid-i Aksa'nın yakınlarında, el-Mamuniyye medresesinin harabeleri üzerine yapılmıştı. Osmanlının inşa ettiği bu binalar parlak taş cepheleri ve heybetli görünümleriyle İmparatorluğun gücünü simgelemekteydi.

» Kudüs'te İnas'a (kız çocukları) mahsus Prusya Mektebi.

› 1892 tarihli Maarif Salnamesine göre bu tarihte Kudüs'te 3 adet Prusya Mektebi bulunmaktaydı.

» Kudüs'te Zükur'a (erkek çocukları) mahsus Prusya Mektebi.

› 1905 yılında Kudüs-i Şerif Sancağı'nda Yabancı ülke mekteplerinin sayısı; Musevilerin 13 okulu, Protestanların 16, Latin okulları 10 ve Alman okulları 19 adetti. Osmanlının ıslahat programı kapsamında başlangıçta yabancı devletlerin himayesinde 85 ayrı okulun açıldığı, yerli gayr-i Müslimlerin de ayrıca 83 okul açtıkları görülmektedir.

» Kudüs'te Fransız Zükûr (erkek çocuklarına mahsus) Mektebi.

› I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı sınırları içerisinde faaliyet gösteren yabancı eğitim kurumlarının en eskileri Fransızlara ait olup, bunların çoğu Suriye ve Filistin topraklarında bulunmakta idi. Kudüs'te bulunan Fransız okullarının sayısı konusunda çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler olmakla beraber, 1901 yılında Fransız Sefaretinin verdiği bilgilere göre bu sayı 23'tür. Kudüs'teki Fransız okullarına genellikle Latin öğrenciler devam etmekteydi.

» Kudüs'te Yahudi Sanayi Mektebi.

› Kudüs, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Filistin'in en önemli eğitim merkezi haline geldi. Yerli cemaatler ve misyonerler tarafından açılan okul sayısı otuz beşe ulaştı, bu okullarda 150 civarında öğretmen faaliyet gösterdi. (Bu rakamlara Yahudi okulları dâhil değildir). Okullarda eğitim ücretsizdi ve katılım oranı oldukça yüksekti.

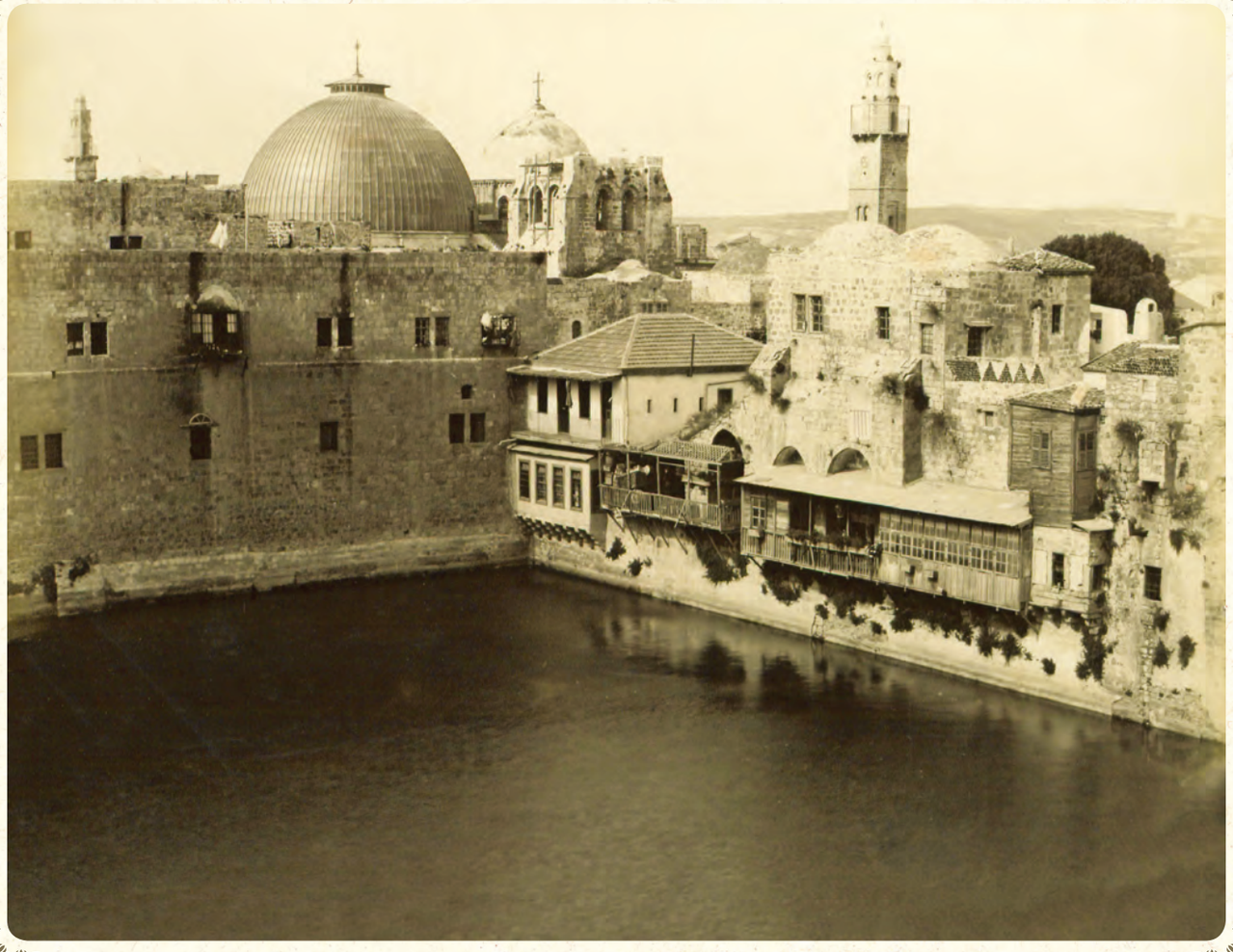

» Kudüs'te Ezekhiyas (Ezéchias) su deposu.

› **"Hizkiyahu", "Hızkiya", "Hezekyel", "Ezekhiyas"** gibi adlarla anılan havuzu, Yahuda Krallarından birisi olan Hızkiya'nın yaptırdığı, kenti surlarla çevirdiği ve Gihon kaynağından su getirmek için yeraltından bir kanal açtırdığı çeşitli kaynaklarda yazmaktadır.

» Kudüste Hızkiyen havuzu.

› 1890 ve 1898 yılları arasında çekildiği tahmin edilen fotoğrafta, Kıyamet Kilisesi'nin hemen yanındaki Hızkiya Havuzu görülmektedir. Hızkiya Havuzu Osmanlı'nın son dönemine kadar Hristiyan Mahallesi'nin su deposu olarak kullanılmıştı.

» Kudüs-ü Şerif'te Hızkiya Gölü ve Hazret-i İsa'nın Makam-ı Şerifi.

› Şehrin Hristiyan Mahallesinde bulunan Hızkiya Havuzu uzun yıllar Kıyamet Kilisesi ve çevresinin su ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştı. Havuzun durgun sularının görünüşü fotoğrafçılar için uygun bir ortam oluşturduğundan Kudüs'ün en çok fotoğraflanan yerlerinden biriydi bu havuz.

» Şereftaallûk buyurulan irade-i seniyye-i hilâfetpenâhî üzerine Burek-i Süleymaniye menba'larından Kudüs Harem-i Şerifinde isale olunan su kanalının haritasıdır.- Nafia Nezareti Tarik ve Meabir Hey'et-i Fenniyesi Ser Mühendisi Frankenya.- Tarihi H.1312-M.1894-95

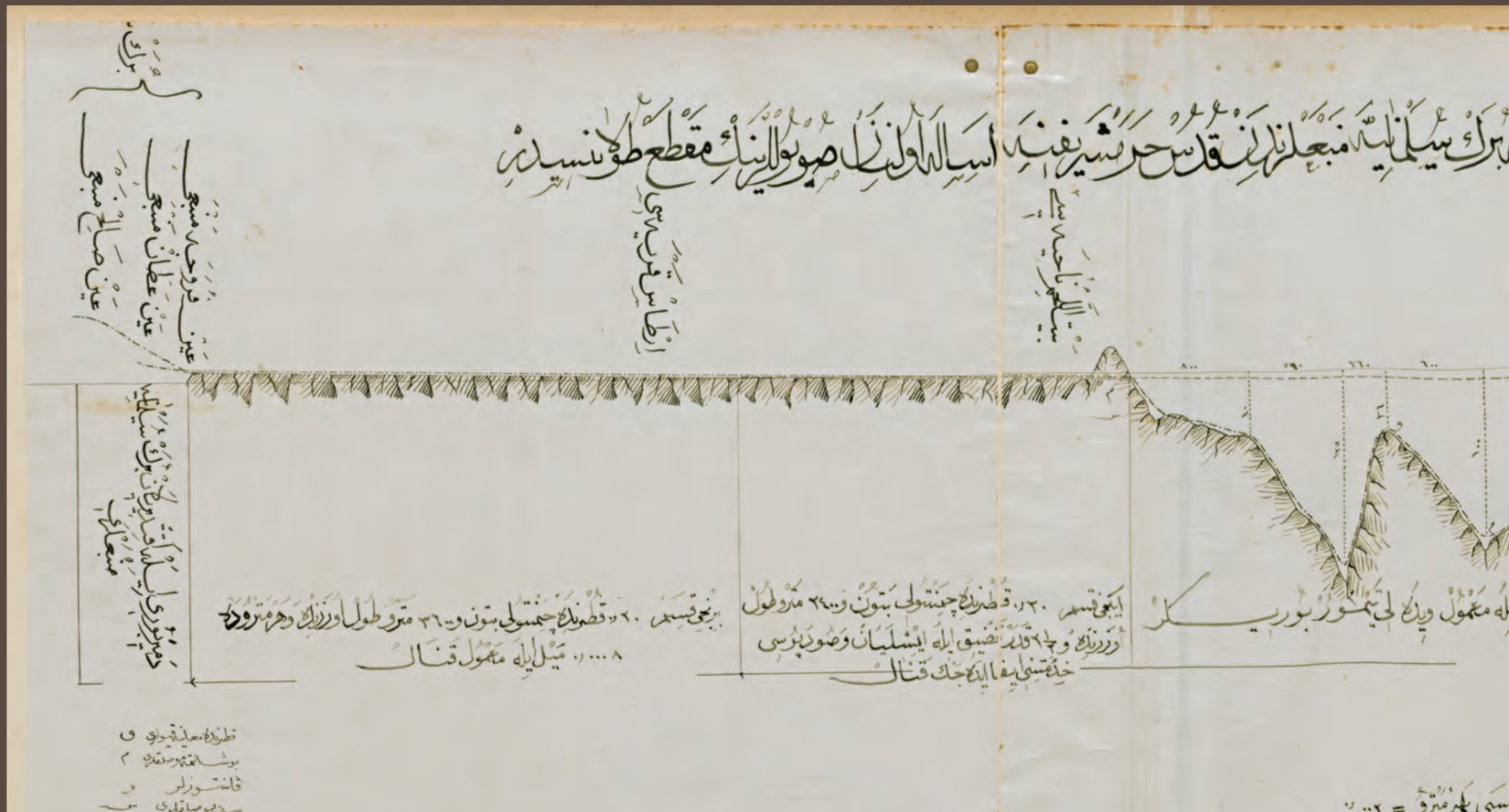

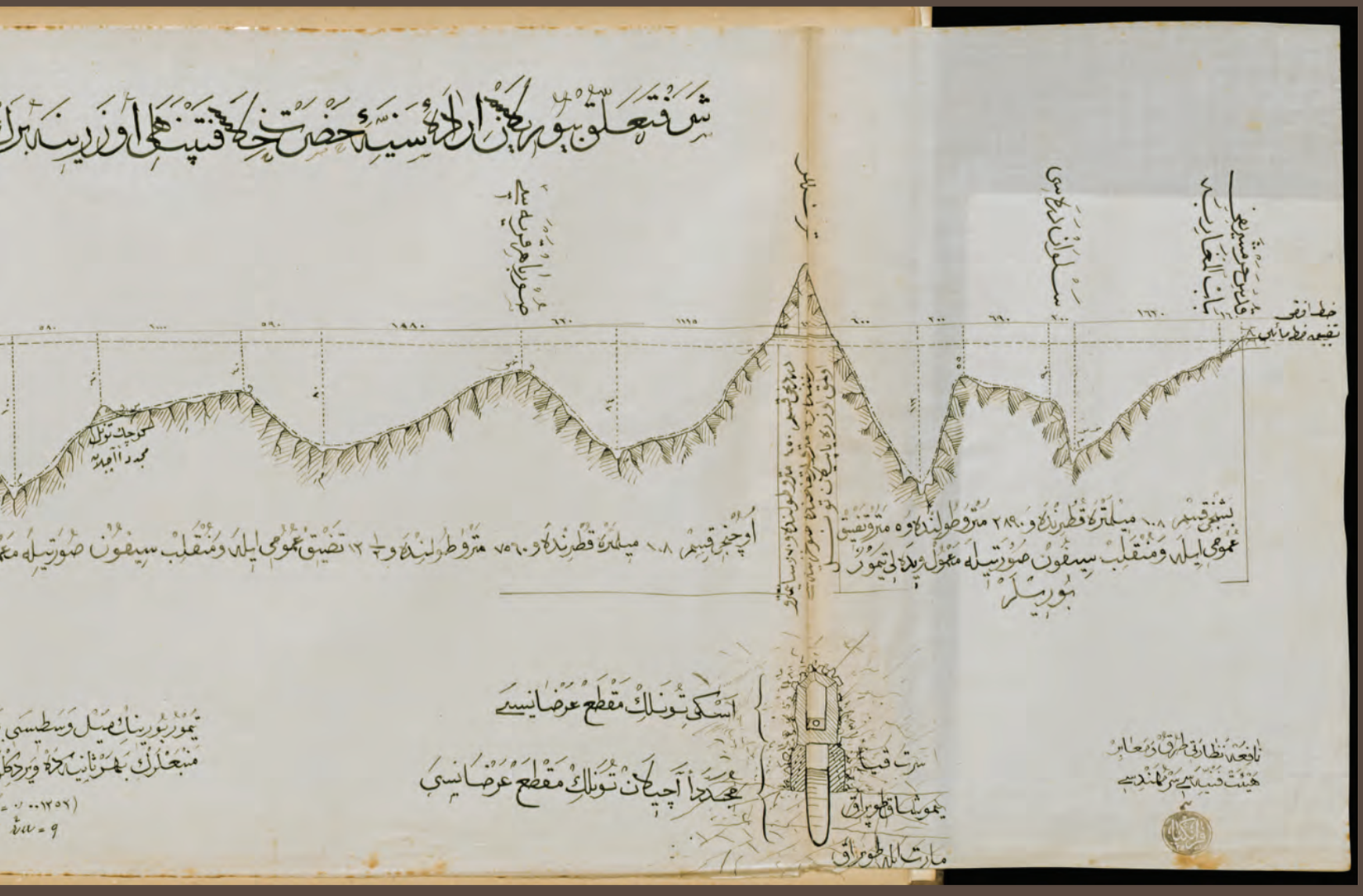

» Şereftaallûk buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhî üzerine Burek-i Süleymaniye menba'larından Kudüs Harem-i Şerifine isale olunan suyollarının makta-ı tulanisidir.- Nafia Nezareti Tarik ve Meabir Hey'et-i Fenniyesi Ser Mühendisi Frankenya.- Tarihi H.1312-M.1894-95

» Süleyman havuzları.

› Beytüllahim şehrinin dört kilometre güneyinde, küçük bir vadinin içinde yer almaktadır. Taştan dikdörtgen şeklinde inşa edilmiş üç büyük su deposundan oluşan havuzlar, yaklaşık 160 bin metre küp su kapasitesine sahiptir. Bazı kaynaklarda havuzların Kral Süleyman tarafından yaptırıldığı, bazı kaynaklarda da bu havuzların tarihinin Kral Herodot dönemine kadar uzandığı yazmaktadır.

» Halil'ür Rahman tarikinde cennetmekân Sultan Süleyman hazretlerinin havuzları.

› Osmanlı Devleti Kudüs'ü yönetimi altına aldıktan kısa bir süre sonra ona atfettiği özel önemi gösterir şekilde kentte icraatlara başlamıştır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kudüs'te büyük imar faaliyetleri gerçekleştirildi. Bu faaliyetlerden en önemli olanı, Beytüllahim ve Halilürrahman'dan Kudüs'e su getiren kanalları tamir ettirmiş olmasıdır.

» Süleyman Havuzları.

› Süleyman havuzlarında yağmur ve pınar suları toplanır ve kanallar vasıtası ile Beytüllahim ve Kudüs'e nakledilirdi. Havuzlar, İngiliz mandası dönemine kadar çalışır durumda olmasına rağmen, daha sonraki yıllarda gördükleri zarar neticesinde bu özelliğini yitirmiştir.

» Betlehem civarında Hazret-i Süleyman Aleyhisselamın üç adet havuzuyla Filistinlilerin ordugâhı.

› Kudüs'te, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yenilenen su şebekesi sisteminde Süleyman havuzlarında toplanan su, kentin çeşitli yerlerinde bulunan çeşmeleri beslemekteydi. Ayrıca fotoğraf dikkatli incelendiğinde sağ üst köşede, tarihi 17. yüzyıla uzanan Osmanlı kalesi de görülmektedir. Kale; havuzun içindeki su kaynaklarını ve hac için büyük öneme sahip olan Kudüs ile El-Halil'i birbirine bağlayan yolun güvenliğini sağlamak için Süleyman Havuzlarının yakınlarında inşa edilmişti.

» Hazret-i Süleyman havuzları.

› Kanuni döneminde şehir suyunun dağıtımının yapıldığı havuzların yenilenmesinin yanı sıra, beşi sur içinde olmak üzere altı çeşme inşa edilmiştir.

» **Cülûs-i meymenet-me'nûs-i-hazret-i padişahiye müsadif yevm -i mes'udda Harem-i Şerif avlusunda ilk defa olarak su isalesi münasebetiyle deavat-ı hayriyye-i mülukânenin ifası için icra olunan resm-i küşaddır.**

› Fotoğrafta; II. Abdülhamid döneminde Burek-i Süleymaniye civarında bulunan menba'lardan Kudüs'e getirilen su isale hattının açılışı görülmektedir. 1901 yılında su getirilen noktalardan biri de Aksa Camii'nin avlusuydu. 27 Kasım 1901 tarihinde Aksa Camii'nde yapılan törene Kudüs Mutasarrıfı'nın yanı sıra Kudüs Kadısı ve Müftüsü de katılmıştı. Fotoğrafın tarihi H.1319-M.1901.

» **Cülus-u meymenet-me'nûs-u-hazret-i padişahiye müsadif-i yevm-i mesudda Şimendifer Caddesi üzerinde bulunan çeşmeye ilk defa olarak su isalesi münasebetiyle deavat-ı hayriyye-i hazret-i padişahinin ifası için icra olunan resm-i küşaddır.**

› Fotoğraf; II. Abdülhamid döneminde yapılan su isale hattı çalışması sonucunda, Şimendifer Caddesi üzerinde bulunan çeşmenin açılışını göstermektedir. 1901 yılı içinde Kudüs'e su getiren kanallar modern boru hatlarıyla değiştirilmiş ve suyun basıncının sağlanması için Betlehem'deki Süleyman Havuzları'nda elektrikle çalışan bir pompa sistemi kurulmuştu. Kudüs'e pompalanan suyun ulaştığı gün birçok noktada dua törenleri düzenlenmişti. Fotoğrafın tarihi H.1319-M.1901.

» Şimendifer caddesi üzerinde yapılan fıskiyenin resm-i küşadı.

› Kudüs şehrinde; tarih boyunca içme ve kullanma suyu konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Şehirde her hangi bir su membaı bulunmamakta, bu ihtiyaç uzak mesafelerdeki kaynaklardan veya yağmur sularının toplandığı özel olarak yapılmış havuzlardan temin edilmekteydi.

» **Harem-i Şerif dâhilinde kâin Havuzlu Çeşmenin Sahratü'l-Müşerrefe cihetinden manzarasıdır.**

› Betlehem civarındaki Süleyman havuzlarından 20 kilometre yol kat ederek Kudüs'e ulaşan su kanalları, Aksa Camii'nin avlusundaki Kâse Şadırvanında son bulmaktaydı.

» **Harem-i Şerif dâhilinde kâin Havuzlu Çeşmenin Mescid-i Şerif-i Aksa cihetinden manzarasıdır.**

› Seviyesi alçaltılmak suretiyle su kanalından gelen suyun tazyikinden istifade eden Kâse Şadırvanı Osmanlı döneminden itibaren şehre hayat vermiştir.

» Harem-i Şerif dâhilinde Sahrat'ül-Müşerrefe önünde kâin sebil.

› Kayıtbay sebili; dikdörtgen şekilli ve desenli taş kubbelidir. Yapı, eşit kenarları ve ince taş işçiliğiyle bir sanat eseri görünümünde olup, üzerinde harika bitki motifleri yer almaktadır.

» Mescid-i Şerif'teki Kayıt Bey'in Sebili.

› Kayıtbay Sebili'ni; bazı kaynaklar, 1453 ile 1461 yılları arasında hüküm süren Memlûk Sultanı İnal'ın, bazı kaynaklar ise Memluk Sultanı el-Eşref Kayıtbay'ın yaptırdığını yazmaktadır.

» Mescid-i Aksâ avlusunda Kayıtbay Sebili.

› Harem-i Şerif'te, Kubbet el-Sahra ile Mescid el-Aksâ'nın arasında bulunan Kayıtbay Sebili. Sebil; kare planlı ve soğan kubbeli bir yapı görünümünde olup, Memlûk mimari özelliklerini taşımaktadır.

» Harem-i Şerif'in ciheti garbiyesinde kâin kapısı önündeki çeşme.

› Fotoğrafta; Mescid-i Aksa'nın Mahkeme Kapısı denilen mahallinde bulunan çeşme görülmekte. Osmanlının şehirde bıraktığı izlerden biri de bu çeşme olup (Mahkeme Kapısı Sebili-Çeşmesi) önemli taş işçiliğiyle dikkat çekmektedir.

» Harem-i Şerif civarında hapishane önündeki çeşme.

› Fotoğrafın çekildiği sırada bu çeşmenin onarım görmemiş olduğu ve üzerinde musluğu bulunmadığı görülmekte.

» Harem-i Şerif avlusu dâhilinde Bab-ı Hıtta Çeşmesi.

› Mescid-i Aksa'yı çevreleyen sur kapılarından biri de Hıtta Kapısıdır. Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğullarının şehre girerken af dilemeleri ve tövbe ederek alçakgönüllü bir şekilde davranmaları buyuruluyordu. Fakat İsrailoğulları barbar ve acımasız bir tarzda şehre girmişlerdi. Hıtta Kapısı ismini işte buradan almaktadır. Hıtta; tövbe, af ve bağışlanma anlamına gelmektedir. Fotoğrafta Hıtta Kapısı'nda yer alan çeşmeyi göstermektedir.

» Herem-i Şerif ittisalinde Mahkeme-i Şer'iyenin havuzlu çeşmesi.

› Fotoğrafta; Mahkeme-i Şer'iye'nin önündeki havuzlu fıskiyeli çeşme görülmekte.

» Harem-i Şerif avlusu dâhilinde bir sebil manzarası.

› Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren birçok Osmanlı padişahı Kudüs'ün temiz su ihtiyacı konusunda çeşitli araştırmalar yaptırmış, keşif defterleri ve projeler hazırlatmıştır. Bunların bir kısmı gerçekleştirilmiş, bir kısmının da ekonomik sebeplerden dolayı yapımları ertelenmiştir.

» **Kudüs-ü Şerif mevkifinin küşad-ı resmi ayininin icrasından evvelki manzarası.**

› Kudüs tren istasyonu; II. Abdülhamid döneminde 26 Eylül 1892 tarihinde gösterişli törenlerle açılmıştı. Çoğunlukla deniz yolu ile Yafa'ya gelen ve oradan trenle Kudüs'e ulaşan konuklar demiryolu istasyonunda resmi bir törenle karşılanırdı. Demiryolu istasyonu, şehrin ilk giriş noktasında bulunmaktaydı.

» Kudüs-Yafa Demiryolu Heyeti Fotoğrafı.

› Tren yolu inşaatları Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmak için giriştiği çabaların başında gelmekteydi. Kudüs tren istasyonu Osmanlı'nın Kudüs'te bıraktığı en son eserlerden biri olmuştur. Bugün halen Yafa'dan Kudüs'e gelen trenler bu istasyonu kullanmaktadır.

» Kudüs kurbünde Hz. Davud Türbe ve Mescid-i Şerifi'nin garben görünüşü.

› Davud Peygamberin Türbesi, Kudüs'te eski şehirde bulunan Davud Peygamber kapısının 150 metre güneyinde bulunmaktadır.

» Sion Dağı'nın manzara-i umumisi.

› Hz. Davud'un İsmi Kur'an-ı Kerim'de on altı yerde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Bakara, Nisâ, Mâide, En'âm, İsrâ, Enbiyâ ve Sâd surelerinin birçok ayet-i kerimelerinde Davud Aleyhisselamdan bahsedilmektedir. Hz. Musa'dan sonra, İsrailoğullarına birçok peygamber gönderildi. Bu peygamberler insanları Tevrat'ın hükümlerine inanmaya ve uygulamaya davet ettiler. Bir müddet sonra İsrailoğullarının başına Davud Aleyhisselam hükümdar ve peygamber olarak gönderildi.

» Cebel-i Siyon'da Hz. Davud Aleyhisselamın türbesi.

› Hz. Davud'a Zebur isimli kitap indirilmiştir. Hz. Davud, Filistin, Suriye ve Arap yarımadasının bir kısmını fethederek memleketini genişletmiş ve Kudüs'ü başkent yapmıştır. Ayrıca Amman, Haleb, Nusaybin ve Ermenistan'ı da fethetmiştir.

» Hz. Davud Peygamberin Makam-ı Şerifi.

› Davud Aleyhisselam Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzere Mescid-i Aksa adıyla büyük bir mescidin inşasını başlatmış fakat mescidin yapılıp bitirilmesi işi oğlu Süleyman'a kalmıştır. Hz. Davud yüz yaşında vefat etmiş olup, kabri ile türbesi Kudüs surları dışında bulunmaktadır.

» Hazret-i Davud Aleyhisselamın makamının manzarası.

› Fotoğrafta Hazreti Davud türbesi görülmektedir. Hz. Davud; Kudüs'te doğmuş, Kudüs'te yaşamış ve Kudüs'te vefat etmiştir.

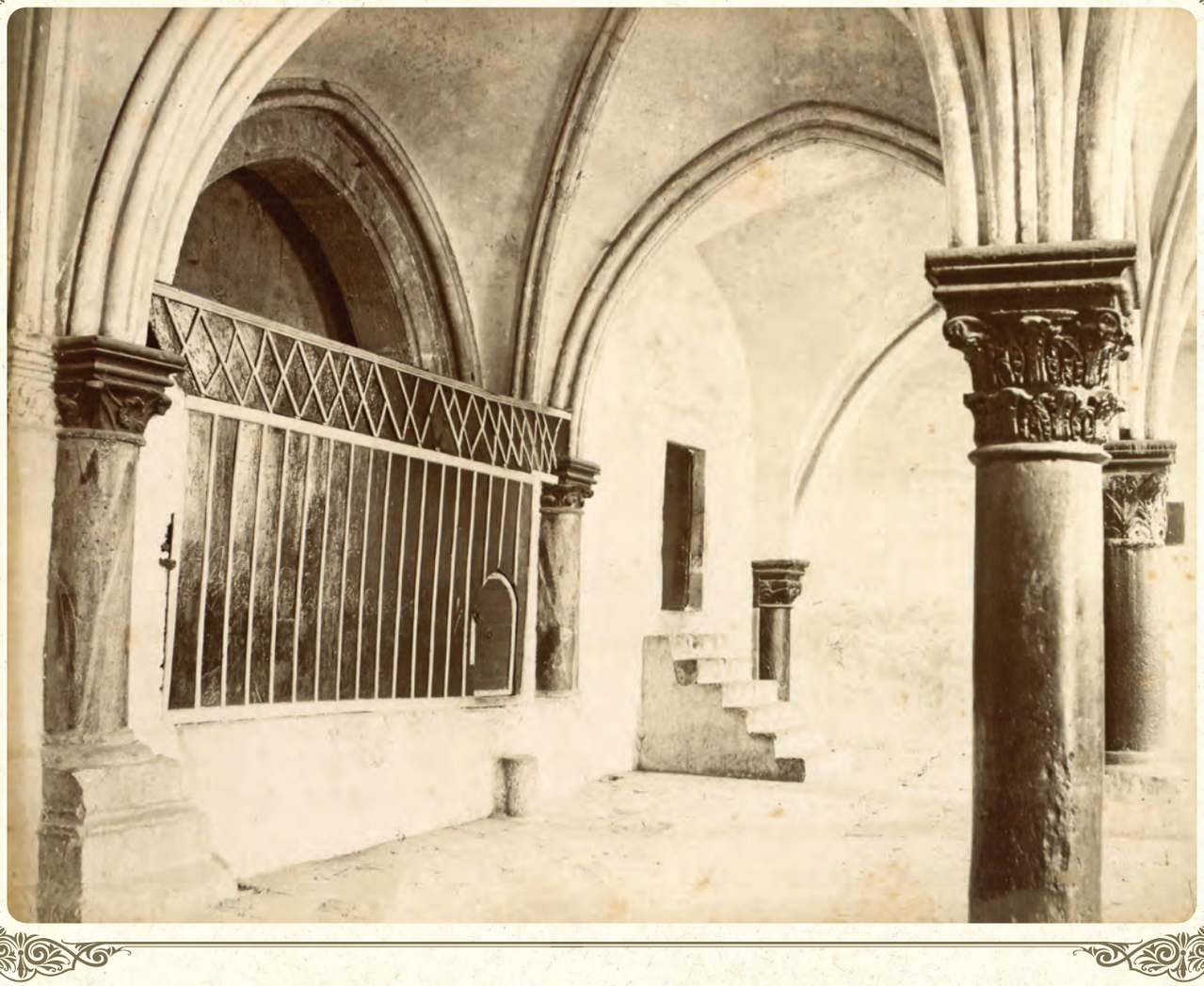

» Sion Dağı'nda maide mahalli.

» Kudüs kurbünde Hazret-i Meryem Türbe-i Şerifi'nin kapısı.

› Kudüs'ün doğusunda, Zeytin Dağı'nın eteğinde, Bab-ı Esbat tarafında yer alan Hz. Meryem'in kabri olarak bilinen yapı Hristiyanlarca kutsal kabul edilen mekânlardan birisidir.

» Hazret-i Musa Aleyhisselamın merkad-ı şeriflerinin (mezar) haricen manzarası.

› Miladi 1268-1269 yıllarında, Memlûk Sultanı Baybars tarafından Hz. Musa'nın kabri olduğuna inanılan mezar üzerine türbe ve cami yaptırılmıştır. Nebi (Peygamber) Musa Makamı Külliyesi, geçen asırlar boyunca yapılan eklemelerle büyük bir külliyeye dönüştürülmüştür.

» Kudüs civarında Hazret-i Nebi Musa Türbe ve Mescid-i Şerifi.

› Tarihi kaynaklara ve arşiv belgelerine göre; Osmanlılar döneminde, Hz. Musa'nın kabrinden ötürü buraya büyük bir önem verildiği bilinmekte. Hz. Peygamber'den rivayet edilen sahih hadislere ve diğer tarihi bilgilere dayanarak Hz. Musa'nın kabrinin burada olduğuna inanılmaktadır.

» **Kudüs civarında Hazret-i Nebi Samuil (Samouil) Türbe ve Mescid-i Şerifi.**

› Hac güzergâhı üzerinde yer alan bu külliye, tarih boyunca özellikle de Osmanlı döneminde Hac yolcularının Kudüs'e varmadan önce konakladıkları ve ihtiyaçlarını giderdikleri bir han olarak kullanılmaktaydı. Osmanlılar döneminde külliyenin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çeşitli şehirlerde vakıflar tahsis edilmişti.

» Ben-i Naim karyesinde Hazret-i Lut Türbe-i Şerifi.

› Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden olan Hz. Lut'un kaç sene yaşadığı ve nerede vefat ettiği tam olarak bilinmemekle birlikte, kabrinin Halilü'r-rahman şehrinin doğusunda Beni Naim Köyü yakınlarında olduğu rivayet edilmektedir.

» **Beytüllahim civarında Hazret-i Yakup Aleyhisselam haremi Rahelin (Rachel) türbesi.**

› Beytüllahim şehrinin kuzey girişinde, Kudüs ile El-Halil arasındaki yol üzerinde bulunan küçük bina Yakup Peygamberin eşi, Yusuf peygamberin annesi Rachel'in türbesidir.

» Beytüllahim şehri civarında Hazreti Yakup Aleyhisselam haremi Rahil'in (Rachel) türbesi.

› Yakup Peygamberin eşinin türbesi, Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler için kutsal sayılmaktadır. Rachel'in kabri günümüzde Betlehem ile Kudüs arasında Gilo bölgesinde bulunmaktadır.

» Halhul karyesinde Hazret-i Yunus Mescid ve Türbe-i Şerifi.

› Batı Şeria'nın güneyindeki Halhul beldesinde yer alan Yunus Peygamber Mescidi Müslüman ziyeretgâhlarından biridir.

» Südûd (Şüdûd) karyesinde Şeyh İbrahim Türbesi.

» Yebne (Yibna) karyesinde Hazret-i Ebu Hureyre Türbesi.

› Filistin'de bazı Müslüman kutsal mekânları Yahudiler tarafından yok edilmiş, bazılarına el konularak ziyareti ücretli yapılmış bazılarının da Yibna'daki Ebu Hureyre Türbesi gibi ismi değiştirilmiştir. Ebu Hureyre Türbesi'nin adı günümüzde "Rab Cimleil Kabri" olarak bilinmektedir. Bir nevi Filistin'deki Osmanlı İslâmi vakıf eserleri yok edilmektedir.

» Hamame karyesinde Ebu Arkub Türbesi.

» **Ben-i Naim karyesinde Mescid'ül Yakin.**

» Kudüs'te Latin Patrikhanesi.

› Tanzimat döneminin başlangıcında ticari yollardan uzaklığı nedeniyle durgun ve küçük bir kasaba olan Kudüs, 1840'larda Hıristiyan Patrikhanelerinin yeniden kurulması, Yahudi cemaati için bir hahambaşı seçilmesi ve batı ülkelerinin konsolosluklarının açılmasıyla canlanmaya başlamıştır.

» Kudüs'te Ermeni Patrikhanesi.

» Kudüs-ü Şerif'te Kimame Kilisesi.

› Kıyame Kilisesi; Hıristiyanlık inancına göre, Hz. İsa'nın Kudüs kent merkezinde sırtına haç yüklenmiş olarak yürüdüğü Çile Yolunun sonunda olup, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ve göğe yükseltilmeden önce defnedildiği alan olarak bilinmektedir.

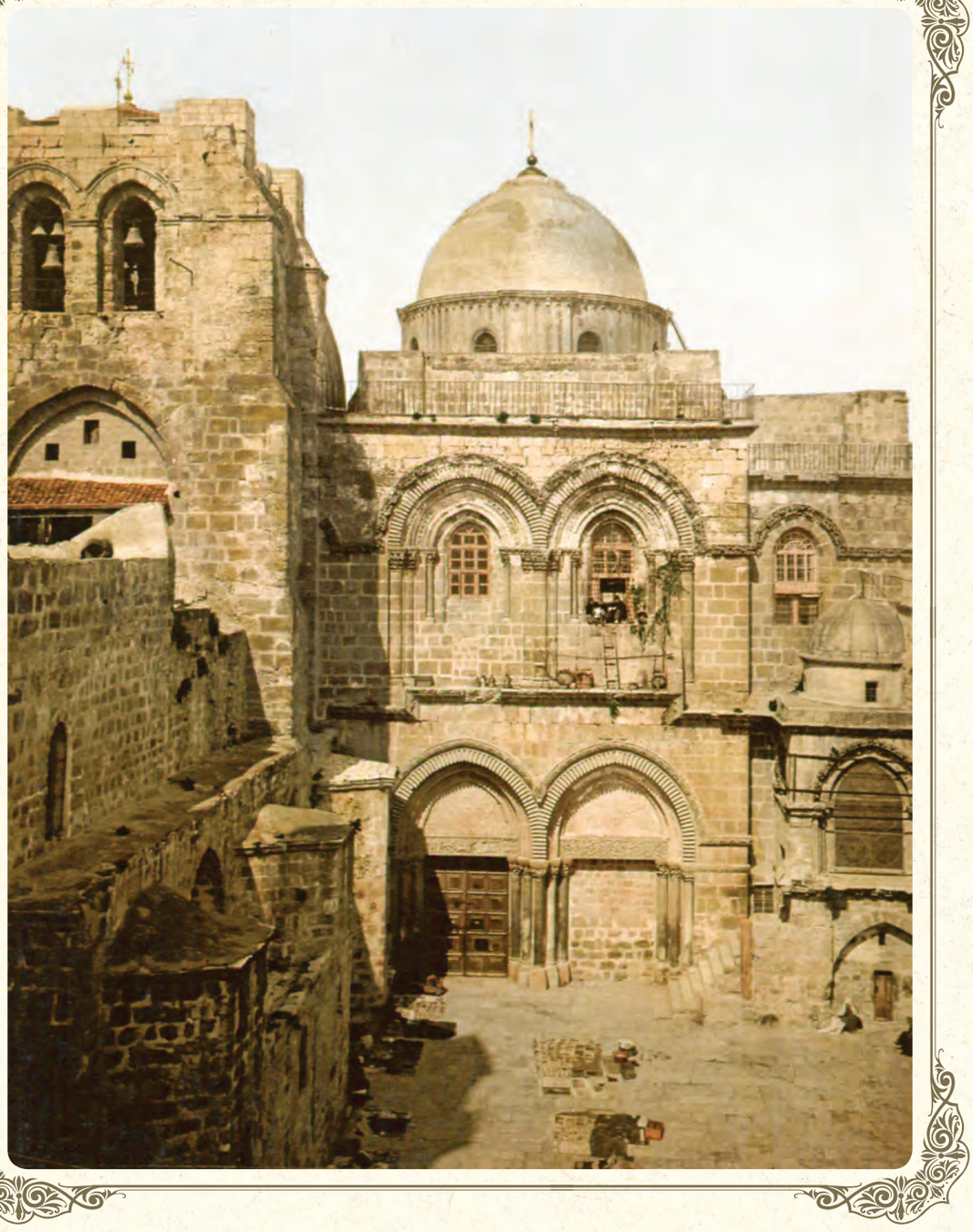

» Kıyame Kilisesi

› Hristiyanların en kutsal ve en eski mabedlerinden olan kilise; **"Merkad-i İsa", "Kutsal Mezar", "Anastasis", "Kamame", "Kıyame", "Kemame", "Saint Sepulcre", "Mukaddes Kabir Kilisesi", "Yeniden Diriliş Kilisesi" ve "Kıyamet Kilisesi"** gibi pekçok farklı isimle anılmaktadır. "Kıyame" öldükten sonra dirilmek anlamına gelmektedir.

» Kudüs-ü Şerif'te Hazret-i İsa Aleyhisselama mensup Büyük Kilise.

› Eskiden idam cezalarının uygulandığı, Eski Kudüs surları dışında bulunan kayalık tepenin Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer olduğuna inanılmakta ve Roma İmparatoru Konstantin'in annesi kraliçe Helena tarafından 335 yılında bahsedilen tepe üzerine bu kilisenin yapıldığı rivayet edilmekte. Kıyame Kilisesi; birçok saldırı ve yıkımdan sonra yapılan onarımlarla, çeşitli mabetleri içinde toplayan kiliseler yapı grubu (Anastasis Kilisesi, Şehitler Kilisesi ve diger mabedlerin birleşimi) halini almış durumdadır.

» Kimame kubbesinin resmi.

› Tüm Hristiyanlarca kutsal kabul edilen Kıyame Kilisesi için, farklı Hristiyan mezhepleri arasında tarih boyunca sürekli bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Bu nedenle Kıyame Kilisesi içinde bulunan mabedler ve kutsal bölümler cemaatler arasında paylaşılmış durumdadır. Hatta temizlik, bakım ve onarım gibi hizmetleri de cemaatler arasında paylaşılmış görevler arasındadır. Kıyame Kilisesi'ndeki tamiratlardan biri Rusya, Fransa ve Osmanlı devletlerinin ortak katılımıyla 1867 yılında yapılmıştır. Bu tamiratta kubbe demir bir kafesle desteklenmiştir.

» Kudüs'te meşhur Kimame Kilisesi'nin kapısı.

› Bugün Kıyame Kilisesi; Kudüs Rum Ortodoks Patrikliğinin merkezi olarak hizmet etmesinin yanında başka birçok kilise tarafından ortak kullanılmaktadır. Kıyame Kilisesi alanında, Katolik Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Apostolik Ortodoks Kilisesi, Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi, İskenderiye Kıpti Kilisesi ve Etiyopya Ortodoks Tewahedo Kilisesi'de işlevini sürdürmektedir.

» Kimame Kilisesi önünde Rumların ayak yıkama ayini.

› Fotoğrafta; 1880 yılında Paskalya Ayini için Kimame Kilisesi önünde toplanmış olan Ortodoks Hıristiyanlar görülmekte. Kıyame Kilisesi dışında yapılan ayak yıkama töreni Hristiyan inancına göre yılda bir kez kutsal Perşembe günü yapılmaktadır. Ayak yıkama töreni; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden, son akşam yemeğinden sonra havarilerinin sağ ayaklarını yıkamasının anısına, papaz tarafından cemaat önünde cüppe giymiş bir grup erkeğin sağ ayağının yıkanması şeklinde olmaktadır.

» Kıyame Kilisesi.

› Kıyame Kilisesi altı Hristiyan mezhebi; Katolikler, Ortodokslar, Ermeniler, Süryaniler, Kıpti ve Habeş kiliseleri tarafından kutsal kabul edilmekte ve hac mekânı olarak görülmektedir. Yüzyıllardır her bir mezhebin buraya sahip olabilmek için verdikleri büyük uğraş sonucunda, Osmanlı döneminde uygun bir çözüm şekli bulunmuştur.

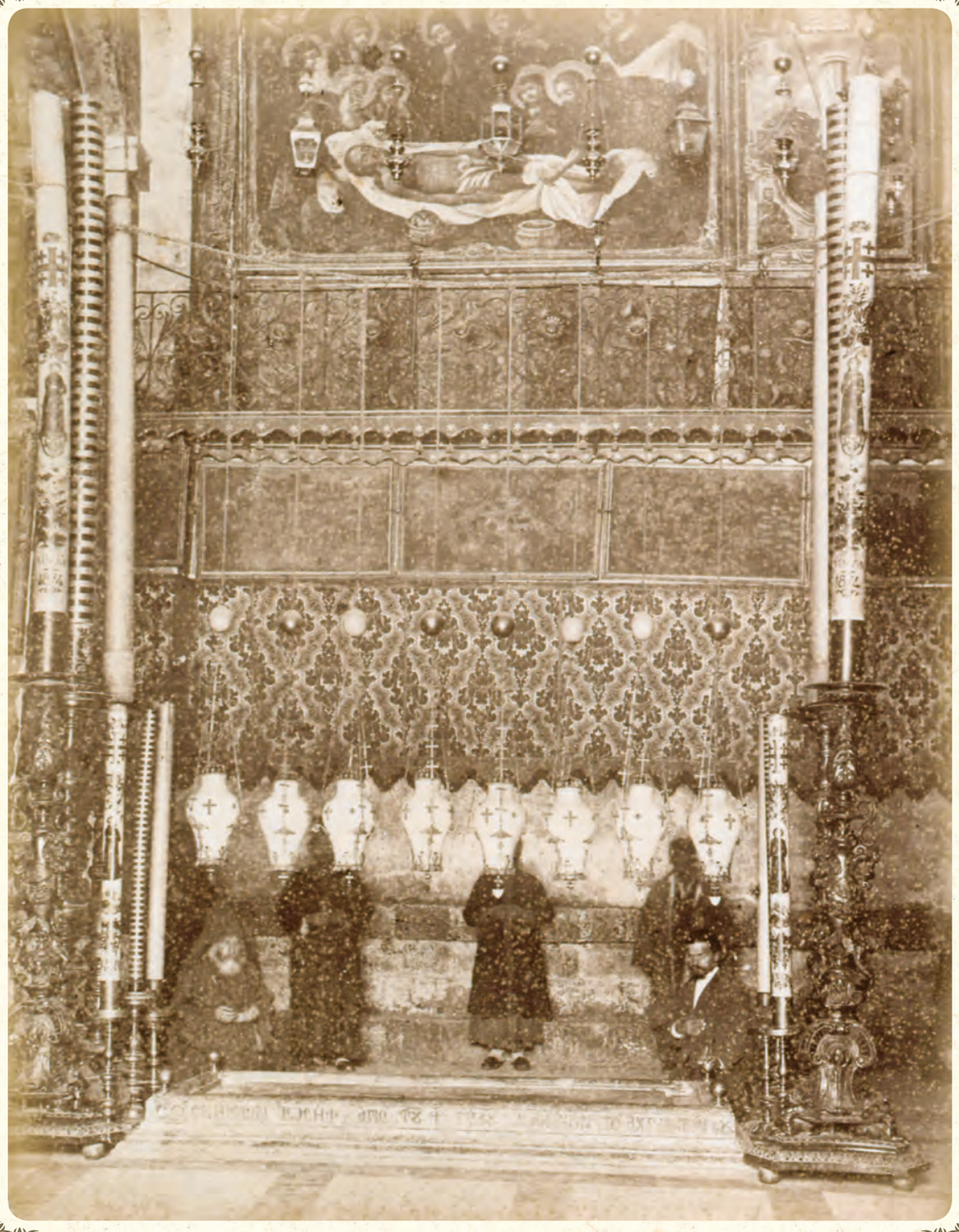

» Kimame Kilisesi'nde Hazret-i İsa'nın gasil edildiği mervi olan mahâl.

› Kıyame Kilisesi'nde bulunduğu düşünülen Hz. İsa'nın mezarının güvenliği Ortodoks rahipleri tarafından sağlanmakta, Katolikler, Ermeniler, Süryaniler, Kıpti ve Habeşler kiliseye girip ibadetlerini yapabilmekte, kilisenin yönetimi ve denetimi ise her zaman için Osmanlı yönetimi elinde bulunmaktaydı. Kıyame Kilisesi'nin dış kapısının bekçiliğini çok eski tarihlerden itibaren Müslüman bir aile olan Nuseybe ailesi yapmaktaydı. Bu aile kilisenin dış kapı anahtarlarını babalardan çocuklarına miras gibi intikal ettirmektedir.

» Kimame Kilisesi.

› Kudüs'te Hıristiyanların ortak kutsal mekânı olan Kıyame Kilisesi, **"Makamat-ı Mübareke"** (Mübarek Yerler) olarak isimlendirilmektedir. Bu yerler üzerinde Hıristiyan cemaatleri arasında sık sık tartışmalar yaşanmakta ve bu tartışmalar 19. Yüzyılda Avrupalı devletlerin müdahaleleriyle uluslararası bir mesele haline gelmiş durumdadır.

» **Kudüs'te Protestan Kilisesi.**

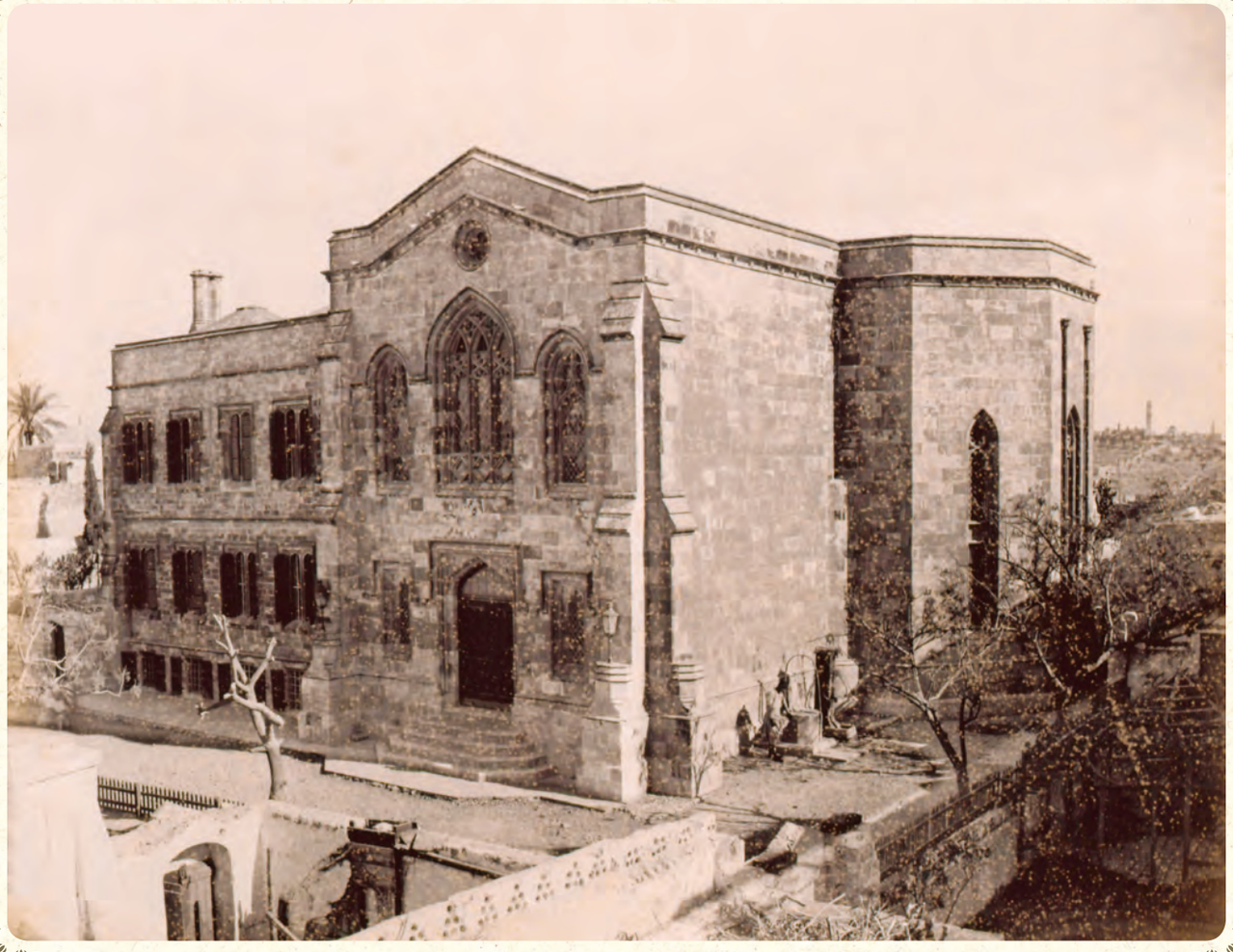

» Kudüs'te İngiliz Kilisesi.

› Kudüs'te inşa edilen Neo-Gotik mimari üslubla yapılan İngiliz Kilisesi.

» Kudüs'te Habeş Kilisesi.

› Habeş ruhbanları reisinin, Kudüs'te bir Habeş kilisesinin inşası için Osmanlı Devleti'ne dilekçe vermesi üzerine; Kudüs'teki Habeş rahip ve rahibelerine mahsus bir kilisenin sur dışında inşasına (1885 yılında) müsaade olunmuştur. Kilisenin inşası için, halktan zorla para toplanılmaması ve kilisenin boyutlarının 22 metreyi aşmaması özelliği Babıâli tarafından şart koşulmuştu. Böylece19 Haziran 1886 günü kilisenin temeli atılmış ve inşasına başlanmıştır.

» Kudüs'te Rum Kilisesi dâhili.

» Kudüs civarında müceddeden yapılan Rusya Kilisesi.

› Zeytin Dağının hemen yamacında oval altın kaplama kubbeleri ile dikkat çeken Rus Kilisesi **"Maria Magdalena"** diğer adı ile **"Mecdelli Meryem Kilisesi"** yer almaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Hıristiyan mabetlerinden Maria Magdalena Kilisesi, Rus mimarlığını sergileyen kendine özgü görünüşüyle dikkat çekmektedir.

» Kudüs civarında müceddeden yapılan Rusya Kilisesi'nin kapısı.

› Koruyucu aziz **"Maria Magdalena"** için yapılmış olan Rus Kilisesi tepesindeki 7 muhteşem altın kaplama soğan kubbelerinden dolayı Kudüs şehrinin en dikkat çeken kilisesi durumundadır.

» Filistin'de Pater Kilisesi'nin dâhili.

» Vadi'ül Kalt'de Saint Elie Manastırı.

› El-Kalt vadisi doğal bir eğim ve yüksek kaya kenarlarından oluşmakta ve Saint Elie Manastırı da yüksek bir kayanın kenarına oyuk vaziyette görünmektedir. Kalt vadisi, Kudüs ve Eriha arasında bulunan 45 kilometre mesafedeki tepeler boyunca uzanmaktadır. Günümüzde El-Kalt vadisi, özellikle kış mevsiminde bir eğlence ve dağcılık sporları merkezine dönüşmüş durumdadır.

» Kudüs-ü Şerif'te Mar Yakub namında bulunan Ermeni Manastırı.

› Kamame ve Beytüllahim Kiliseleri bütün cemaatler için kutsal mekânlar olmakla beraber **"Mar Yakup Kilisesi"** Ermenilerin en önemli kutsal makamlarından sayılmaktaydı. Ermenilerin Kudüs'te ayakta kalan eski mabedlerinden biri **"Surp Agop"** veya **"Mar Yakup"** denilen manastırdır. Mar Yakup Manastırı'nın, Hz. Yakup'un Herodes tarafından öldürüldüğü yerde kurulduğuna inanılmaktadır.

» Rusya Manastırı.

» Mar Elias-Beytü'l Lahim tariki.

» Kudüs'te Fransız Manastırı misafirhanesi.

» Mar-Saba Manastırı.

› Mar Saba Manastırı; Kidron vadisine uzanan bir dağın tepesindeki kayanın üzerine inşa edilmiş vaziyette ve Beytüllahim'in 15 kilometre doğusunda bulunmaktadır.

» Mar-Saba Manastırı.

› Mar Saba Manastırının, ilk bakışta göze çarpan müthiş bir manzarası vardır. Rahipler burada İmparator Konstantin zamanından beri değişmeyen bir hayat tarzını yaşamaktadırlar. Manastır kendisine mahsus birçok geleneği halen korumakta olup kadınların manastıra girmesi yasaktır. Mar Saba Manastırını, Bizans döneminde (Miladi 439-532) Aziz Saba inşa etmiştir.

» Filistin'de Vadi-i Yoşafat (Josaphat) namıyla meşhur mahaldir.

› Eski tarihi kaynaklarda **"Josaphat"**, Osmanlıca kaynaklarda **"Yoşafat"** ve günümüzde bilindiği şekliyle **"Kidron"** vadisi, Zeytindağı ile Kudüs şehrini ayıran mevkidir. Vadi boyunca, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi mezarları bulunmaktadır.

» Kudüs civarında Vadi-i Selvan.

› Harem-i Şerif'i Zeytindağı'ndan ayıran Kidron Vadisi, Ölü Deniz yönüne doğru 32 kilometre boyunca uzanmaktadır. Yahudi inancına göre, kıyametin kopuşunu başlatacak olan sur, burada üflenecek, diriltilen ölüler de bu vadide toplanacaktır.

» Kidron Vadisinde yer alan Kral mezarlarından görünüm.

› Kudüs'ü XIV. asrın sonlarında gezip gören Alman seyyah Schiltberger şu bilgileri vermektedir: **"Zeytindağı ile Kudüs arasında Josaphat vadisi bulunur ki, şehre kadar uzanmaktadır. Bu vadi boyunca bir çay akar, yine orada bir kilisede kırk basamakla inilen Meryem'in Mezarı bulunur. Onun yakınında Yakup ve Zekeriyya peygamberler gömülüdür. Vadinin üst kısmında Zeytindağı vardır."** diye yazmaktadır.

» Josaphat Vadisi.

› Yahudilerin; Harem-i Şerif surlarının üzerindeki Altın kapının karşısında bulunan vadideki mezarlıkta yatanların Mesih geldiğinde **"ilk canlanacak kişiler"** olacakları, kıyamet gününde sırat köprüsünün tepenin iki yamacı arasında kurulacağı, cennete gireceklerin bu tepeye ilk defnedilenler olacağı gibi bir inançları vardır.

» Kudüs-ü Şerif'teki Yoşafat deresinin manzara-i umumiyesi.

› Eski Kent'in doğusundaki ve kuzeyindeki kaya mezarlarında, İ.Ö. 1. binyılın ilk yarısından Firavunun Kızının Mezarı ve İkinci Tapınak döneminden kalma Kral mezarları, Abşalom'un mezarı ve Zekeriya'nın mezarları yer almaktadır.

» Kubur-el mülûk-Kral mezarları.

› Kidron Vadisinde, çok geniş bir alanı kapsayan Müslüman ve Yahudi mezarlıkları bulunmaktadır. Tepenin eteklerinde, batı bölümündeki yamaçta Yahudi mezarlığı bulunmaktadır. Yahudi mezarlığındaki 150.000 mezar içinde, birçok ünlü Yahudinin mezarı bulunmaktadır.

» Kudüs-ü şerif'teki Yoşafat deresinde Hazret-i Davud Aleyhisselamın mahdumu İpşalom'un (Abşalom-Avşalom) türbesi.

› İncil'de belirtildiğine göre; Hz. Davud, oğlu Abşalom için bir mezar anıtı inşa ediyor. Abşalom, babasının adamları tarafından öldürülünce, buraya gömülüyor. Hz. Davud'un oğulları; Abşalom, Yehoşafat ve Aziz Zekeriya'ya ait eski mezarlar da Kidron vadisinde bulunmaktadır.

» Yoşafat deresi (Vadisi).

› Kidron Vadisi; Kudüs'ün fethi ve işgali hep bu tepeden gelen ordular tarafından yapılmış olduğundan vadi stratejik bir konuma sahiptir. Hristiyanlar Kudüs'te ruhunu teslim eden Hz. Meryem'in kabrinin, Harem-i Şerif ile Zeytin Dağı arasında yer alan ve Kidron Vadisi olarak da bilinen Josaphat (Yehoşafat) Vadisi'ndeki kabre konduğunu düşünmektedirler. Ancak çeşitli kaynaklarda da Hz. Meryem'in mezarının bulunduğu yer olarak Josaphat vadisi, Getsemani ve Siyon Dağı olmak üzere üç ayrı mekân adı geçmektedir.

» Filistin'de Cebel-i Zeytun.

› Eski Kudüs şehrinin doğusunda bulunan Osmanlı döneminde **"Cebel-i Tur"** denilen Zeytindağı; İbrahimi dinlerin tamamı için önemli tarihi hadiselerin vuku bulduğu bir mekândır. Osmanlı döneminde duvarların içine sığmayan şehir kuzeye ve batıya doğru büyümüş, Zeytindağı daha ziyade yeni ibadet mekânları ve hastanelerin inşası için kullanılmıştır.

» Kudüs-ü Şerif'te Cebel-i Zeytun.

› Fotoğrafta Zeytindağı'nın zirvesindeki Uruç Camii'nin minaresi dışında hiçbir binanın henüz yapılmamış olduğu görülmektedir. Ortada etrafı çevrili alan ileride Bütün Milletler Kilisesi'nin inşa edileceği Getsemane Bahçesi'dir. Onun hemen arkasına 1886 yılında Mecdelli Meryem Kilisesi kurulmuştur.

» Kudüs'te şark cihetinde Cebel-i Zeytun resmi.

› Yahudi inancına göre Zeytindağı, Hz. İsa'nın zaman zaman dinlendiği, aynı zamanda burada öğrencilerine öğretilerini yaydığı yer olarak bilinmekte. Yine bir inanışına göre Zeytindağı, Hz. İsa'nın 12 havarisiyle son akşam yemeğini burada yediğine inanılan ve Mesih'in döneceği ve son yargının yapılacağı yer olarak rivayet edilmekte.

» Kudüs'te şark cihetinde Cebel-i Zeytun resmi.

› Gazeteci, yazar Falih Rıfkı Atay **"Zeytindağı"** isimli kitabında; **"Zeytindağı'nın tepesindeyim. Lut Denizi'ne bakıyordum. Daha ötede Kızıldeniz'in bütün sol kıyısı, Hicaz, Yemen var. Başımı çevirdiğim zaman Kıyamet Kilisesi'nin kubbesi gözüme çarpıyor. Burası Filistin'dir. Daha aşağıda Lübnan var, bir yandan Süveyş Kanalı'na, öbür yandan Basra Körfezi'ne kadar çöller, şehirler ve hepsinin üstünde bizim bayrağımız. Ben bu büyük imparatorluğun çocuğuyum."** yazmaktadır.

» Kudüs civarında Cebel-i Altun.

› Günümüzde Zeytin Dağı'ndan bakıldığında surlarla çevrili Kudüs şehri ve Mescid-i Aksa buradan gayet güzel izlenmektedir. Zeytindağı'nda 2000-3000 yıllık zeytin ağaçları bulunmaktadır.

» Makam-ı Hazret-i Meryem civarında Latinlerin Cismaniye (Gethsemane) Bahçesi.

› İsmi, Hz. İsa'nın anadili olan Aramice'de **"zeytin presleme"** anlamına gelen **"gat-smanim"** tamlamasından türeyen Gethsemane Bahçesi, Hıristiyan inancına göre, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmek üzere yakalanmadan önce son gecesini geçirdiği yerdir.

» Gethsemane Bahçesi.

› Gethsemane Bahçesi'nde havarilerinden birinin ihanetine uğrayan Hazreti İsa Romalı askerler tarafından tutuklanacaktır. Gethsemane Bahçesi, Kudüs şehrinin en ünlü yerlerinden biridir. Zeytindağı eteğinde bulunan mekânın etrafı duvarla çevrilidir. İleriki yıllarda Getsemane Bahçesi'ne Bütün Milletler Kilisesi inşa edilmiştir.

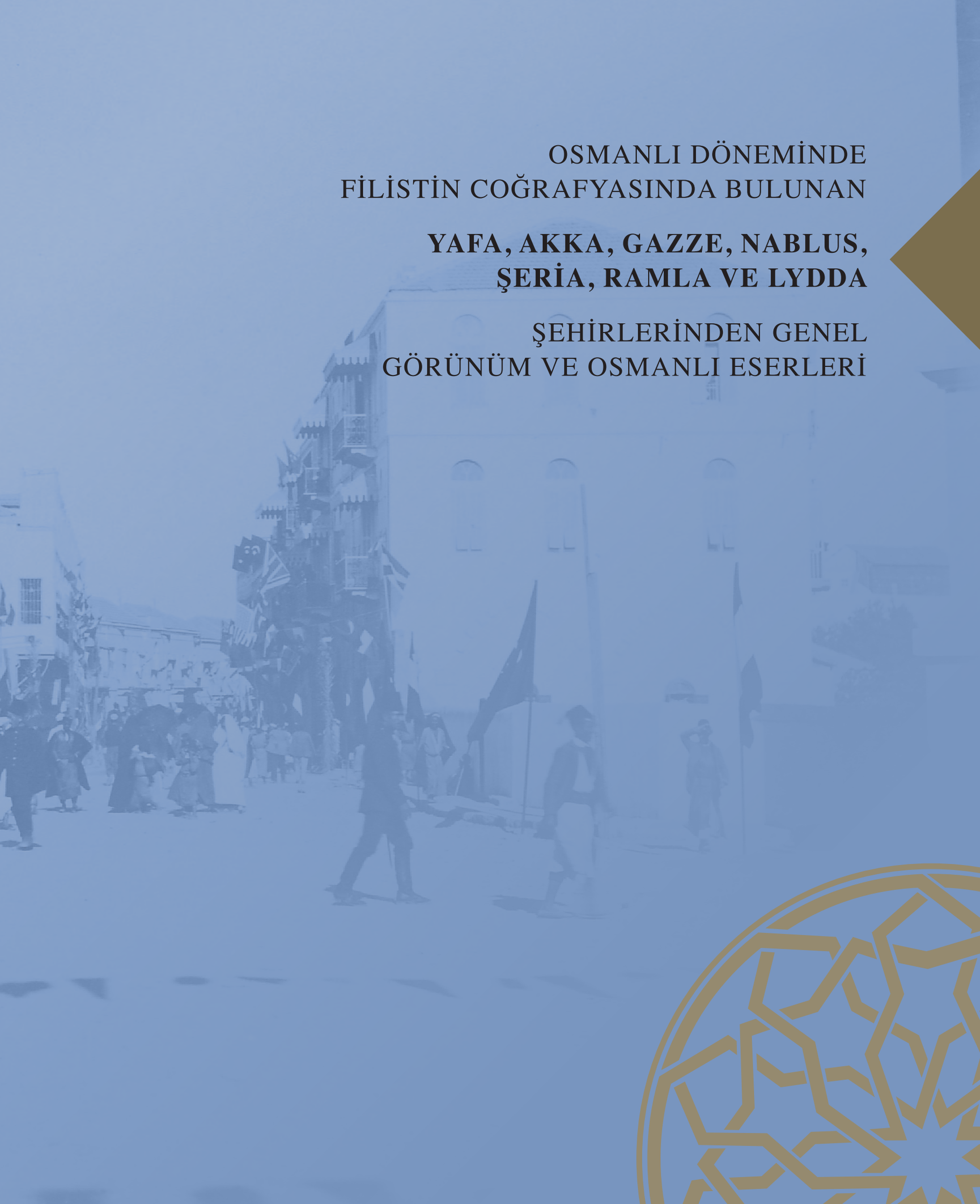

OSMANLI DÖNEMİNDE
FİLİSTİN COĞRAFYASINDA BULUNAN

YAFA, AKKA, GAZZE, NABLUS, ŞERİA, RAMLA VE LYDDA

ŞEHİRLERİNDEN GENEL
GÖRÜNÜM VE OSMANLI ESERLERİ

» Yafa kasabasının diğer cepheden manzarası.

› 19. yüzyıl başlarında Filistin'in sahil şeridinde küçük bir kent olan Yafa, baş döndürücü bir dönüşüm yaşamış, Filistin bölgesinin uluslararası ticaretini yönlendiren en önemli liman haline gelmiştir.

» Yafa-Jaffa.

› Yafa tarih boyunca, Haçlılar, Emeviler, Romalılar, Memlûkler ve Osmanlılar gibi pek çok devlet tarafından ele geçirildi. Yafa, Sultan Selim Han'dan beri Osmanlı idaresinde yüzyıllar geçirmiş ve Osmanlı devleti Yafa'yı mimari eserlerle donatmıştır. Ayrıca, 1892 yılının Ağustos ayında Kudüs'e ilk yolcu treni Yafa'dan hareket etmişti.

» Yafa-Jaffa.

› Günümüzdeki Tel-Aviv kentinin temelini oluşturan Yafa, 19. yüzyıl başlarında 100-200 dönümden ibaret surlarla çevrili yerleşim bölgesiyle küçük bir liman kentiydi. Tel Aviv, 1909 yılında Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler tarafından antik Yafa kentinin hemen bitişiğinde kurulan kolonilerden biriydi. 20. yüzyıl başlarından itibaren koloninin yerleştiği alan hızla genişlemiş ve böylece kent bölgesi Tel Aviv-Yafa olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

» Yafa manzara-i umumisi.

› Lübnan Dağları üzerinde bulunan Kudüs'ün kıyı ile bağlantısı, bir liman kenti olan Yafa ile sağlanmaktadır. Yafa, Kudüs'ün 62 kilometre batısında yer alır.

» Yafa kasabası.

› Yafa'nın yabancı yerleşimciler için cazip olmasının en önemli sebeplerinden biri kentin Kudüs'e yakın olmasıdır. Kutsal topraklarda yaşamak ve burada ölmek isteyen Hristiyan dindarlar sahip oldukları tüm mal varlıklarını satarak ülkelerini terk etmişler ve Yafa'ya gelmişlerdi.

» Yafa şehri.

› Deniz tarafından çekilen fotoğrafta Yafa sahil şeridi görülmekte.

» Deniz cihetinden Yafa'nın manzarası.

» Yafa'nın sahil-i bahr'dan görünüşü.

› Fotoğrafta; Yafa şehrinin sahil şeridi ve sahildeki binalar görülmekte.

» İmparator hazretleri için ihzar (hazırlanan) olunan Yafa Caddesi.

› Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Yafa'yı ziyareti öncesinde şehir ve otelin bulunduğu cadde, bayraklar ve taklarla süslenmiş, İmparatoru şehrin dışında Müslüman, Hristiyan ve Alman kolonisinden insanlar karşılamıştır.

» Yafa'da Yeni Çarşının görünüşü.

» Yafa Hükümet Konağı.

› Osmanlı yönetimi döneminde Yafa'da 1897 yılında, kent sakinlerinin ve eşrafın katkılarıyla Hükümet Konağı inşa edilmiştir. 1901 yılında Hükümet Konağının hemen yanına yapılan saat kulesi ise pek çok başka kentte olduğu gibi, II. Abdülhamit'in 25. cülus yıldönümü amacıyla yapılmıştır.

» Yafa Belediye Dairesi.

› Yafa'daki Hükümet Dairesi ile Belediye Dairesi tadilat geçirmiş konutlardır. Bunlardan özellikle Yafa Belediye Dairesi, üst katın eksenindeki üç kemerli açıklığı ve balkonuyla, Akdeniz kıyı şeridinde yaygın olan bir konut tipini temsil etmektedir.

» Yafa Camii Kebiri (Ulu Cami).

› Bugün İsrail'in eski ve önemli kentlerinden birisi olarak bilinen ve Telaviv'e bağlı bir yerleşim yeri olan Yafa'da, özellikle XIX. yüzyılda inşa edilmiş Osmanlı eserleri mevcuttur. Bunlar arasında Padişah II. Mahmud'a izafeten bugün **"Mahmudiye Camii"** olarak da bilinen **"Yafa Ulu Camii"**de bulunmaktadır.

» Yafa'da Sebil-i Ebu Nebût'un manzarası.

› Günümüzde Ebu Nabbut Sebili olarak bilinen sebil, Yafa'dan Kudüs tarafına gidişte görülebilecek bir yapı olup, bu bölgedeki geç Osmanlı devrinin en ilgi çekici eserlerinden birisidir. Üç kubbeli dikdörtgen şekilli yapı taştan yapılmıştır.

» Yafa'da Sebil'üs Şifa.

› Yafa'daki Sebil-i Şifa ile Sebil-i Sıksık, aynı kentin civarındaki Ebû Nebud Muhammed Paşa Sebili, öte yandan Ramle Sebili, Osmanlı eserleridir. Cami ve sebil 1883 yılında Sultan II. Abdülhamit'in hükümdarlığı döneminde Hüseyin El-Sıksık'ın çocukları tarafından yaptırılmış olup sebil üzerinde yer alan kitabede Sultan II. Abdülhamit'in tuğrası bulunmaktadır.

» Yafa'da İngiliz Mektebi

» Yafa civarında Neter nam Yahudi Ziraat Mektebi.

› Yafa civarında Neter adına Yahudi Ziraat Mektebi, dönemi için modern sayılabilecek yapılardan sayılmaktadır.

» Yafa'da Fransa Hastanesi.

» Yafa'da İngiliz Hastanesi

» Yafa'nın Rüsûmat Dairesi.

› Fotoğrafta Yafa Gümrük Binası görülmektedir. 19. yüzyılın son çeğreğinde Doğu Akdeniz'deki Beyrut ve İskenderiye gibi liman kentleriyle birlikte, Yafa kentinde de büyük bir ticari hareketlenme dönemi olmuştur. Yafa limanından yapılan ithalat ve ihracatın toplamı 1875 yılından sonraki yirmi yıl içinde nerdeyse iki katına çıkmıştır.

» Yafa'da Redif debboyunun (depo) cepheden görünüşü.

› Yafa'da Redif askerlerine ait depo ve önünde askerler görülmekte.

» Yafa'da "Sen Piyer"in (Saint Pierre) hanesi.

› Yafa şehrindeki Aziz Petrus Kilisesi bir Katolik Kilisesidir. Fotoğrafta da Osmanlıca olarak Sen Piyer'in evi yazmaktadır.

» Yafa mevkifi. Yafa tren istasyonu.

› 1867'de açılan Yafa-Kudüs karayolu ile 1870'de yapılan Kudüs-Nablus karayollarına ek olarak, 1892 yılında liman kenti Yafa ile Kudüs'ü birbirine bağlayan demiryolu hizmete girmiştir. Bu yolun özellikle Avrupa'dan Kudüs'e gelen Hristiyan hacıların ulaşımını kolaylaştırdığı bir gerçektir.

» Yafa şehri manzarasıyla iş bu mevkifinin medhali.

› Uzak mesafeden çekilen fotoğrafta, Yafa şehrindeki binalar ve ön kısımda demiryolu hattı ile üzerinde hareket halinde olan bir tren görülmektedir.

» Akka kasabası.

» Gazze Hükümet Dairesi.

› Gazze günümüzde, Filistin'in güneybatısında bulunan, Gazze Şeridi'nin en büyük şehridir. Akdeniz sahilinden 4 kilometre içeride kurulmuş olan Gazze, irili ufaklı diğer birkaç şehri bünyesinde barındıran Filistin'in toprak parçasıdır.

» Gazze Belediye Dairesi.

› Gazze, 16. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu toprakları dâhilinde bir köy durumundaydı. Gazze, Osmanlı hâkimiyetinin ilk yarısında, Rıdvan Hanedanı yönetiminde barış içinde bir dönem geçirmiştir. Gazze I. Dünya Savaşı sırasında ise, İngiliz kuvvetlerine teslim oldu ve İngiliz Mandası altında Filistin'in bir parçası haline geldi.

» Gazze Telgrafhanesi.

› Tek katlı ve yayvan bir yapı olan Gazze Telgrafhanesi yerel mimari özelliklerine sahip bir binadır.

» Gazze Mekteb-i Rüşdisi.

› Osmanlı döneminde, Ortaokul derecesinde olan eğitim kurumlarından rüştiyeler Gazze kentinde de açılmıştı.

» Gazze'de Hazret-i Haşim Mescid ve Türbe-i Şerifi.

» Gazze Camii Kebirinin derunu.

› Memlûk ve Osmanlı dönemine ait mimari özellikleriyle dikkati çeken **"Büyük Ömeri Camisi"**, Gazze'nin en büyük ve en eski Camisi olarak bilinmektedir. Büyük Ömer Camii (Ulu Cami), günümüzde Cuma ve Ramazanda teravih namazlarında bölge sakinlerinin rağbet ettiği mekânlar arasında yer almaktadır.

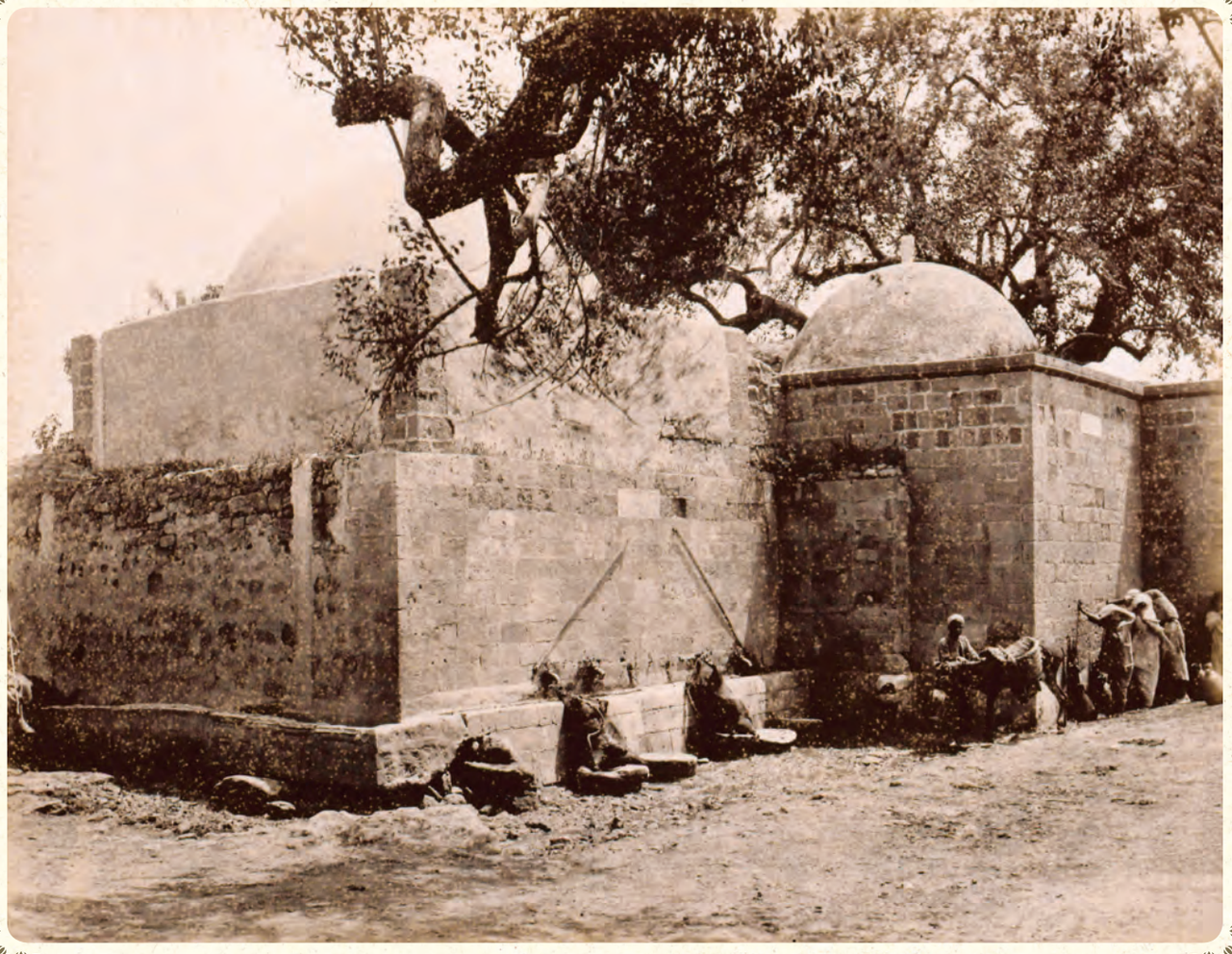

» Gazze'de Cemakiye Sebili

» Gazze tarikinde asar-ı atikadan bir köprü.

› Gazze civarında Osmanlı döneminden kalma köprü.

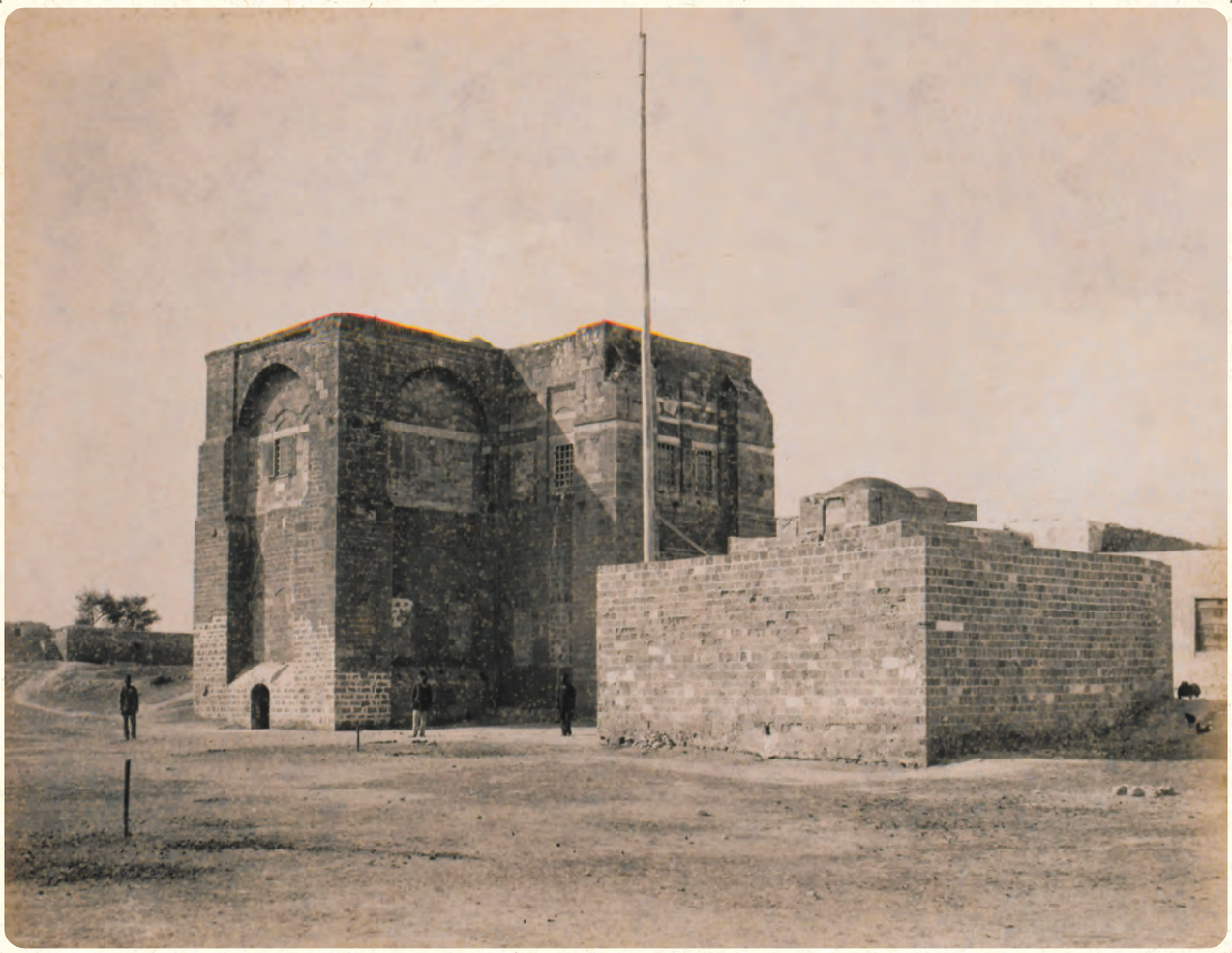

» Gazze Redif debboyu.

› Gazze'de bulunan Redif askerlerine ait depo olarak kullanılan bina görülmektedir.

» Gazze'ye ta'bi Müceddel kasabası Mescid-i Şerifi.

› 1948 Arap-İsrail Savaşı sonucunda, Mısır yönetiminde olan Gazze Şeridi'nde bazı gelişmeler olmuştur. 1967 yılında İsrail tarafından Altı Gün Savaşı sonucu ele geçirilen Gazze şeridinin yönetimi; ancak 1993 yılında, Filistin Ulusal Yönetimi'ne geçmiştir. Hamas, 2007 yılında yapılan seçimleri kazanarak şehri El Fetih'den teslim almış ve o tarihten itibaren İsrail tarafından abluka altında tutulmaktadır. Nüfusunun çoğu Müslüman olan şehirde, çok az Hıristiyan azınlık bulunmaktadır.

» Nablus kasabası.

› Nablus, Osmanlı döneminde Kudüs gibi merkezi bir şehir konumundaydı. Osmanlı döneminde Nablus'ta okullar, hapishaneler, camiler ve saat kuleleri gibi birçok bina yapılmıştır.

» Nablus Qarizim dağı.

› Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde, Nablus kalesinin bir tepe üzerinde olduğunu yazmaktadır.

» Nablus kasabası.

› Memlûk döneminden kalma iki dini mabet hariç Nablus'taki tüm eski tarihi binalar Osmanlı dönemine aittir.

» Nablus kasabası.

› 1880'lerin ortalarında Nablus şehrinde 1389 hânede ikamet eden 7399 kişi mevcut olup bunun 7060'ı Müslüman, 246'sı Hristiyan, on üçü Yahudi ve 80'i Sâmirî idi.

» Nablus şehri.

› Osmanlı döneminde Nablus, bölge ticareti bakımından önemli bir merkez haline gelmiştir. Nablus'un 703 dükkân ve mağazanın yanı sıra küçük büyük on dört camisi, dört kilisesi ve iki havrası vardı.

» Nahru'l Ürdün yani Şeria Gölünün manzarası.

› Şeria Nehri ya da Ürdün Nehri veyâ Erden Nehri, Orta Doğu'da Büyük Rift Vadisi boyunca akan ve Lut Gölü'ne dökülen bir nehirdir. 251 kilometre uzunluğundadır. Şeria Nehri, İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edildiğine inanılan nehir olması nedeniyle Hristiyanlar tarafından önemli bir hac merkezi konumundadır.

» Şeria Nehrinde bir ada

» Şeria Nehri

› Şeria (Ürdün Nehri), Kidron Vadisi boyunca devam ederek Filistin topraklarını kateden ve Tuz-Lut Gölüne dökülen ırmaktır. Şeria Vadisi dünyanın en derin çöküntü havzasıdır. Şeria Irmağı üzerinde üç büyük göl bulunurdu.

» Ramla kasabası.

› Ramla; İbranice Ramlah, Arapça Ramle ve bazen Rama adıyla anılan kent, Arap ve Yahudi nüfusunun yaşadığı İsrail'in orta bölümünde bulunan bir şehirdir. Şehir pek çok kez el değiştirmiştir. Abbasiler, Haçlılar, Selçuklular, Memluklar, Türkler ve İngilizler kente belirli süreler hâkim olmuşlar, Arap ve Osmanlı idaresi altında Ramla, Filistin'de önemli bir ticaret merkezi olmuştur.

» Kudüs-ü Şerif Sancağında Lydda kasabasıyla Hazret-i Hızır'ın Makamı.

» Lydda.

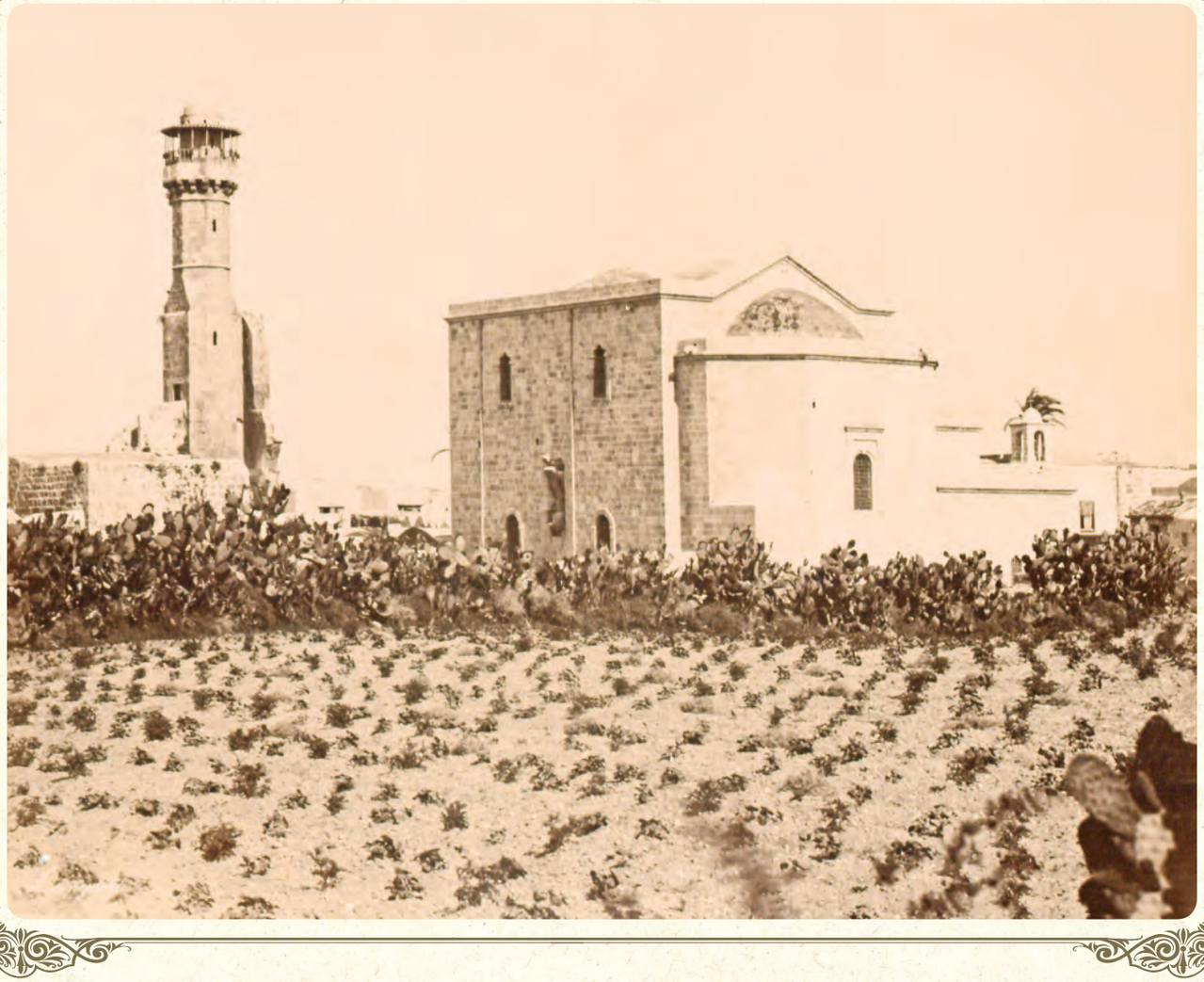

» Lud (Lydda) kasabasında Sen Cercis (Saint Georges) Kilisesi.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ALMAN İMPARATORU II. WILHELM'İN KUDÜS ZİYARETİ

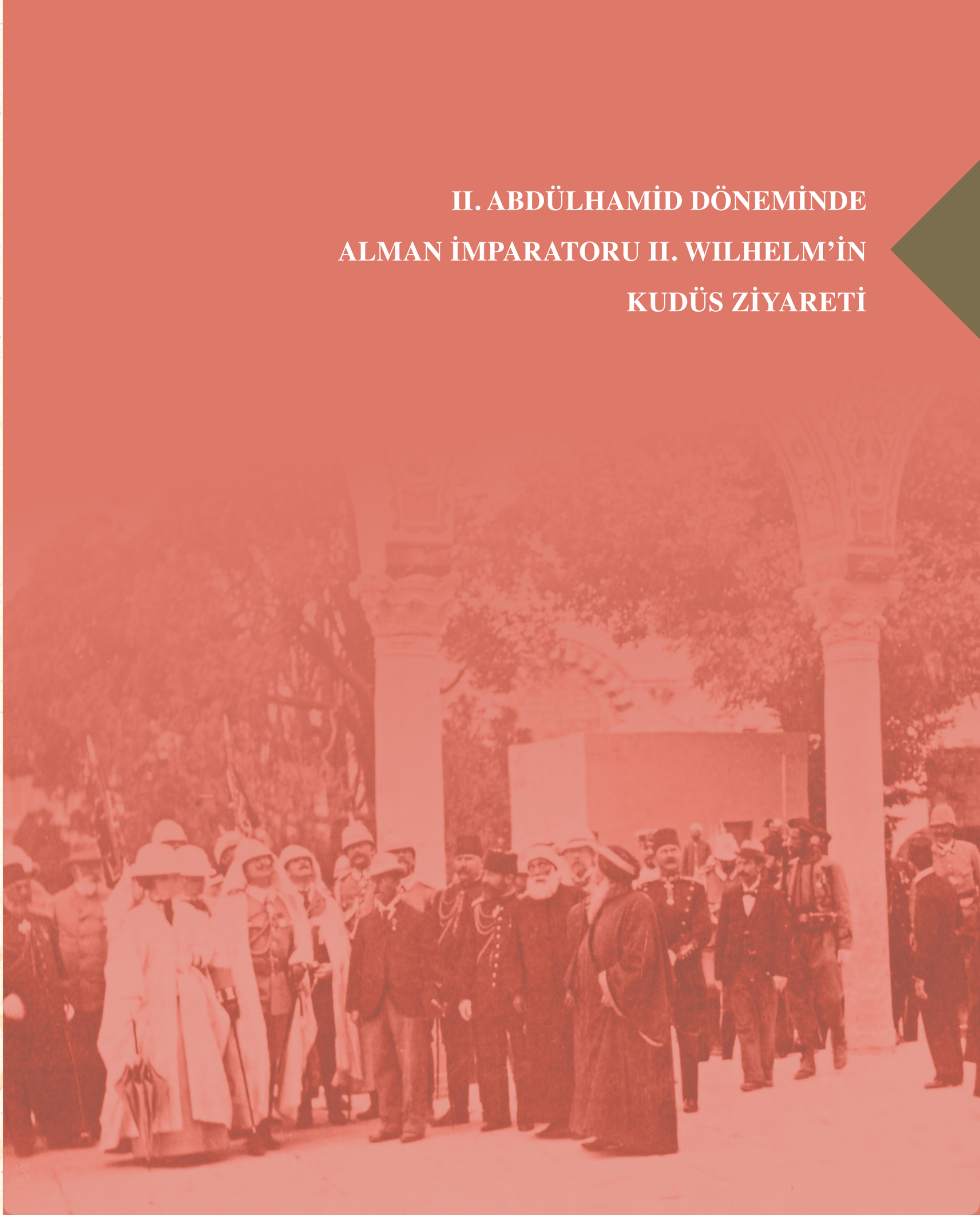

» Beythüllahim'e giderken Kudüs'ün Bab'ül-Halil cihetinden alınan fotoğraftır.

› Kudüs'te önemli günlerle ilgili kutlamalar için seçilen yer daima Yafa yolu oluyordu. 1898 yılında Alman imparatoru II. Wilhelm'in ziyareti için yaptırılan sancak, arma ve bayraklar, Yafa kapısı civarında ve Yafa yolu üzerinde on metre aralıklarla yerleştirilen direklerde sergilendi. İmparatorun ziyareti onuruna yaptırılan geçit kemerlerinden biri Yafa kapısına, diğeri ise Yafa yolunun sonuna yerleştirilmişti.

» İmparator ve İmparatoriçe hazeratının inşa olunan kilise kapısı önüne muvassalatları.

› Almanya imparatoru II. Wilhelm adına Kudüs'te bir Protestan Kilisesi yapılmış ve kilisenin açılışına İmparator da katılmıştı.

» Kimame Kilisesi'nde ziyaretleri zamanı.

› İmparatoriçe, Sultan II. Abdülhamid'in gönderdiği ihtişamlı bir araba içerisinde, Alman İmparatoru ise beyaz bir ata binmiş olarak Kudüs kapılarına gelmiş, oradan kafile yaya olarak Hristiyanların kutsal kabul ettiği Kamame Kilisesi'ne geçmişti. Kilise de din adamlarıyla görüşen İmparator kiliseyi gezerek, iki gün sonra resmi açılışını gerçekleştireceği Erlöserkirche kilisesine de giderek dua etmiştir.

» İmparator hazretlerinin Kudüs-ü Şerif'deki Harem-i Şerifi ziyaretleri.

› 1898 yılı yoğun bir programı olan İmparator ve İmparatoriçe Kudüs'ün Müslümanlarca kutsal sayılan Harem-i Şerif bölgesine giderek Hazreti Ömer Camii ve Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretten çok etkilenen ve oldukça memnun kalan İmparator, mihmandarı olarak görevlendirilen Şakir Paşa'dan bu durumu Padişah'a bildirmesini istemiştir.

» Hazreti Davud Aleyhisselamın Türbei Şeriflerindeki avlu.

› II. Wilhelm'in bir diğer ziyareti ise, Hz Davut Peygamber'in Türbesi ve Camii olmuştur.

» Harem-i Şerif dâhilinde Sahratullaha duhul buyurdukları zaman.

› Alman İmparatoru ve refakatinde bulunanlar Kubbetü's-Sahra'yı gezerken görülmekte.

» Sahra-i Şerif'ten çıktıkları zaman.

› Alman İmparatoru ve İmparatoriçe; dört bedevi şeyhi, arkalarında Osmanlı muhafız süvarileri, piyadeleri ve Alman Kudüs konsolosluğu yetkilileriyle birlikte, Kudüs'te Kubbetü's-Sahra'yı ziyaretlerinden çıkarken görülmekte.

» Mescid'ül-Aksa'dan çıktıkları zaman.

› Alman İmparatoru ve İmparatoriçesi kendilerini karşılayan şehrin ileri gelenleri ve refakatçileriyle Mescid'ül-Aksa'dan çıkarken görülmekte.

» İmparator ve imparatoriçe hazeratının Kudüs-ü Şerifteki Protestan Kilisesine ziyaretleri.

› Osmanlı Devleti topraklarına (Ekim 1898), ailesi ile birlikte ikinci bir ziyarette bulunan Alman İmparatoru II. Wilhelm'e, Protestanlar ile birlikte Katoliklerinde koruyuculuğu (hamiliği) verilmiştir.

» Almanya Kilisesinin ayin-i ruhani icrasından sonra kilisenin anahtarı teslim olunduğu sırada alınan fotoğraftır.

› Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki dostane ilişkiler Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Filistin ziyareti ile daha da güçlenmiştir. Protestan Kilisesinin açılışı ve Alman Katolik Kilisesi için yeni bir arazinin tahsis edilmesi, II. Wilhelm'in Kudüs'ü ziyareti kadar mühim bir hadise olmuş, dış basında ve Avrupalı devletler nezdinde büyük ses getirmiştir.

» İmparator ve imparatoriçe hazeratının Kudüs-ü şerifteki Rum Manastırına muvassalatları.

› İmparator Latin Mektebi ve Rum Patrikhanesine de giderek din adamlarıyla görüşmüştür. Rum Patriği, İmparatora hitaben bir konuşma yapmış ve II. Wilhelm'e birkaç bin senelik İncillerin bazılarını göstermiştir.

» Hazret-i Süleyman'ın Kürsisini ziyaret buyurdukları zaman.

› Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm 1889, 1898 ve 1917 senelerinde Osmanlı İmparatorluğuna üç kez ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretler Türk-Alman İlişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ziyaretlerden birincisi ve üçüncüsü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlıyken, ikincisi Hıristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kudüs ve civarını kapsamıştır.

» **Harem-i Şerif'te Hazret-i Süleyman'ın Kürsisi sol tarafta bulunan atik kapıdan çıkar iken alınan fotoğrafıdır.**

› 1898 yılında Alman imparatoru II. Wilhelm'in ziyareti vesilesiyle Yafa kapısının dışındaki alanı genişletmek amacıyla dış kısımdaki kale hendeği doldurulmuş, surlarda bir gedik açılarak Yafa Kapısı oluşturulmuştur.

» Mescid-i Aksa dâhilinde Sırat Köprüsü tabir olunan mahalden İmparator ve İmparatoriçe hazretlerinin etrafa ihale-i medd-i nazar buyuruşları.

› Alman İmparatoru II. Wilhelm için, Kudüs'te hazırlıklar günler öncesinden başlamış, II. Wilhelm şehrin hemen dışında Berlin'den getirilip Almanlara ait bir bahçeye kurulan prefabrik bir binada kalmıştır.

» Kubur-ı Selatin'i ziyaret buyurdukları zaman.

› Alman İmparatoru ve İmparatoriçesi Kidron Vadisinde yer alan Kral mezarlarına da gidip incelemelerde bulunmuşlardır.

» Kubur-ı Selatin'i ziyaret buyurdukları zaman.

› Fotoğrafta Alman İmparatoru ve İmparatoriçesi Kral Mezarlarını gezerken görülmekte.

- Abdulkerim, İbrahim, Mustafa Altunkaya, 1948'den Günümüze Filistin İslâmî Vakıfları ve İsrail Politikası: "…Filistin'deki Osmanlı İslâmî Vakıf Eserleri Siliniyor. Ebu Hureyre Türbesi Yok Edildi, Kadirî Şeyhi Ebu'l-Avn'ın Remle Cami Vakfı ve Hasan Bey Camii Mülkleri Satıldı, Yüzlerce Vakıf Eseri Harabeye Döndü… Osmanlı, Kudüs'ten de Siliniyor…", Vakıflar Dergisi, Sayı: 37, Haziran 2012.

- Abdurrahman Şeref, Osmanlı Tarihi, Haz: Musa Duman, İstanbul 2005.

- Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1330, 1.c.

- Avcı, Yasemin, 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa: Bir Çatışma Ve Rekabet Odağı. Tarih İncelemeleri Dergisi, XXX / 2, 2015.

- Avcı, Yasemin, Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914), Phoneix Yayıncılık, Ankara 2004.

- Balcı, Ramazan, Sultan II. Abdülhamid Döneminde Kudüs-i Şerif'te Yapılan Islahat Çalışmaları (1896-1905), History Studies International Journal of Study.

- Biren, Tevfik, Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, Haz: Fatma Rezan Hürmen, İstanbul 2006.

- Bouazi, Brahim, 19. Yüzyılda Filistin'de Arazi Satışları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilimdalı İktisat Tarihi Bilimdalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

- Demirkol, Erdem, II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Kilise İmar ve İnşa Faaliyetleri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

- Dhier, Amad Alden, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Filistinde Demografik Yapı ve Nüfus Hareketleri, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

- El-Aseli, Kamil Cemil, Kudüs (Osmanlı Dönemi ve Sonrası), DİA, c. 26, İstanbul 2002.

- Erkan, Azmi, Osmanlıların Son Döneminde (1840-1920) Filistin'de Yabancılar ile Yahudilerin Toprak Mülkiyeti, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

- Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi 306-462-452 numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu, 9.kitap, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul 2005.

- Filistin Rehberi. TİKA.

- Fortna, B. C., Mekteb-i Hümayun, Osmanlı İmaratorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

- Gencer, Mustafa, Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

- Gül, Muammer, Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 11, Sayı:2, Elazıg 2001.

- Gümüş, Saliha, II. Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

- Güntan, Çağrı, II. Abdülhamid Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığıyla Osmanlı Kentine Yansıtılması, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Yararlanılan Kaynaklar

- Harman, Ömer Faruk, "Kudüs" maddesi, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 26, İstanbul 2002.
- Karacagil, Kürşat, II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898), Türkiyat Mecmuası, c.24/Güz, 2014.
- Karakoç, Fulya Düvenci. Osmanlı Ortadoğusu'nda İdari Kurumlardaki Reformist Düzenlemeler (1869-1911). Akademik Orta Doğu, Cilt 9, Sayı 2, 2015.
- Khouli, Azmi, Osmanlı Döneminde Kudüs'teki Yabancı Okullar (XIX. Yüzyıl), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlâhiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- McCarthy, Justin, The Population of Palestine, New York 1990.
- Necmettin Alkan, "Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kayser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati", Osmanlı Araştırmaları, S. XXXI, İstanbul 2008.
- Nicault, Catherine, Kudüs 1850-1848, Osmanlılardan İngilizlere: Ruhani Birliktelikle Siyasi Yırtılma Arasında, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Nicault, Catherine, Osmanlı Kudüs'üne Dönüş, Kudüs: 1850-1948, Haz.Catherine Nicault, çev.Estreya Seval Vali, İstanbul 2001.
- Paksu, Mehmed, Kudüs ve Mescid- i Aksa, İstanbul 2000.
- Sağkulak, Şermin, 19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Topraklarına Yahudi Göçü, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- Satış, İhsan, Kutsal Topraklara Yolculuk: Bazı İmparator, Veliaht Prens ve Devlet Adamlarının Kudüs Ziyaretleri (1855-1901), Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2015, Sayı: 13.
- Satış, İhsan, Osmanlı Devleti'nde Kutsal Yerler Sorunu (1847-1853), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2010.
- Soy, Bayram, Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati. TBMM Milli Saraylar, İstanbul.
- Tevfik Çavdar, Osmanlıların Sömürge Oluşu, İstanbul, 1970.
- Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1975.
- Üzen, İsmet, İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9–11 Aralık 1917), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, Elazığ 2009.
- Wahibi, Alaeddin, Filistin Sorunu ve Çözüm Yolları, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- Yusuf Sami Yusuf, Tarihi Filistin, Dımaşk, 1989.

Yaralanılan Web Siteleri

http://infografiknedir.com/mescid-i-aksa-nerede-bir-cok-insan-kubbetussahrayi-da-aksa-camiini-de-mescidi-aksa-saniyor/

http://www.sanattarihci.com/kubbeuts-sahra/

https://okuryazarim.com/kubbet-us-sahra/

http://www.mimdap.org/?p=10276&page=3

http://www.osmanli.org.tr

https://www.msxlabs.org/forum/tarih/10418-filistin-ve-filistin-tarihi.html#ixzz4vCoEN6oL

https://www.msxlabs.org/forum/muslumanlik-İslâmiyet/12325-kutsal-yerler-kudus.html#ixzz4vkkRhOch

http://osmanli.org.tr/kuduste-osmanli-modeli-butun-dinlerin-ortak-bassehri/(Ahmed Akgündüz, "Kudüs'te Osmanlı Modeli ve Bütün Dinlerin Ortak Başşehri" makalesi.

6 ST SEPULCRE
7 TOR DE DAVIDE
8 TOR ANTONINE
9 ARC DE L'ECCE HOMO
10 PALAIS D'ERODE

iyi ki ÜSKÜDAR var!
Hilmi Türkmen
BELEDİYE BAŞKANI